

จุลฉนวนวณณา

เอวี เจตปุตโต พุราหุมนิ
 โภเชตวา ปาถะยยสสุตถาย ตสฺส
 มธุโน ตุมพญเจว ปกุกมิตตติญจ
 ทตฺวา มคฺเค จเปตฺวา ทกฺขิณหตฺถิ
 อุกฺขิปิตฺวา มหาสตุตสฺส วสโนกาสิ
 อากิจฺชนฺโต อาห

๑๙๗๖. "เอส เสโล มหาปุรหม
 ปพฺพโต คณฺฐมาทโน
 ยตถ เวสฺสณฺดรโร ราชา
 สห ปุตฺเตหิ สมฺมติ.

๑๙๗๗. ธาเรณฺโต พุราหุมนวณฺณิ
 อาสทญฺจ มสฺสชฺฎิ
 จมฺมวาสี จมา เสติ
 ชาตเวทํ นมฺสฺสติ.

๑๙๗๘. เอเต นีลา ปทิสฺสณฺติ
 นานาผลธฺรา ทฺมา
 อุกฺคตา อพฺกฏฺฐาว
 นีลา อญฺชนปพฺพตา.

จุลฉนวนวรรณนา

นายเจตบุตรพรานไพร ให้ชุก
 พรานหมณ์บริโภคโภชนาหาร แล้วได้ให้
 เต้าน้ำผึ้ง และเนื้อทรายอย่างสุกขาหนึ่ง
 แก่ชุกพรานหมณ์ เพื่อเป็นเสบียงทางแล้ว
 หยุดยี่นที่หนทาง ยกมือขวาชี้ขึ้นชี้ บอก
 สถานที่ที่เป็นโอกาส ที่ประทับอยู่แห่ง
 พระมหาสัตว์เจ้า จึงกล่าวว่

๑๙๗๖. "ดูกรมหาพรานหมณ์ นั้นภูเขา
 คันธมาทน์ อันล้วนแล้วด้วยหิน
 พระเวสสันดรเจ้า พร้อมด้วย
 พระโอรสพระธิดาและพระมเหสี.

๑๙๗๗. ทรงเพศเป็นนักบวช อันประเสริฐ
 ทรงขอสำหรับสอยผลไม้ เครื่อง
 บูชาไฟและชฎา ทรงนุ่งห่ม
 หน้เสื้อ บรรทมเหนือแผ่นดิน
 ทรงบูชาไฟประทับอยู่ ณ อาศรม
 ใด (ท่านบ่ยหน้า เดินทางไป
 ทางทิศอุดร จักแลเห็นอาศรม
 นั้น).

๑๙๗๘. นั้นหมู่ไม้เขียวช่อมทรงผลต่าง ๆ
 ย่อมปรากฏ ดังอัญชนบรรพต
 เขียวช่อม มียอดสูงตระหง่าน
 เทียมเมฆ.

๑๙๗๙. ธวสุสกณฺณา ขทิวา
 สาลา ผนฺทนมมาลฺวา
 สมฺปเวเธนฺติ วาเตน
 สกึ ปิตาว มาณวา.

๑๙๘๐. อุปริ ทุมปริยาเยสุ
 สงฺคีติโยว สุขฺยเว
 นชฺชฺหา โภกิลลา สงฺฆา
 สมฺปตฺนฺติ ทุมมา ทุม.

๑๙๘๑. อวฺหยนฺเตว คจฺจนฺตํ
 สาขาปตฺตสมฺมิตฺตา
 รมยนฺเตว อาคนฺตุ
 โมทยนฺติ นิวาสนํ
 ยตฺถ เวสฺสนฺตโร ราชา
 สห ปตฺเตหิ สมฺมตฺติ.

๑๙๘๒. ธาเรนฺโต พุราหฺมณฺวณฺณํ
 อาสทฺยจ มสฺสชฺฎํ
 จมฺมวาลี ฉมา เสติ
 ชาตเวทํ นมฺสฺสตี"ติ.

๑๙๗๙. คือไม้ตะแบก หูกวาง ไม้ตะเคียน
 ไม้รัง ไม้ตะคร้อ ไม้ยางทวาย
 ย่อมหวนไหวไปตามลม ดัง
 มาณพเต็มสุวาคั้งเดียว ก็ชวนเขา
 ไปมาอยู่ ฉะนั้น.

๑๙๘๐. ท่าน ได้ฟังเสียงฝูงนกอินจันจับอยู่
 บนกิ่งไม้ ปานดังเสียงเพลงขับ
 ทิพย์ คือนกไพเราะดก นกดูเหว่า
 นกกระเจง พลาจส่งเสียงร้อง
 บินจากต้นไม้โน้น มาสู่ต้นไม้นี้.

๑๙๘๑. ทั้งหมดไม้ที่ต้องลมพัด สะบัดกิ่ง
 และใบเสียดสีกัน คล้ายจะ
 เรียกคน ผู้กำลังเดินไปให้หยุด
 และเหมือนดังชักชวนคน ผู้จะ
 ผ่านมาให้ยินดี ชื่นชมพักผ่อน
 พระเวสสันดรเจ้า พร้อมด้วย
 พระโอรสพระธิดาและพระมเหสี.

๑๙๘๒. ทรงเทศเป็นนักบวช อันประเสริฐ
 ทรงขอสำหรับสอยผลไม้ เครื่อง
 บูชาไฟและชฎา ทรงนุ่งห่ม
 หนังเสือ บรรทมเหนือแผ่นดิน
 ทรงบูชาไฟ ประทับอยู่ ณ อาศรม
 ไต (เมื่อท่านป่วยหนัก เดินไป
 ทางทิศอุดร จักแลเห็นอาศรม
 นั้น).

ตตถ **คณฺฐมาทโนติ** เอส
 คณฺฐมาทนปพฺพโต, เอตฺตสฺส ปาเทน
 อุตฺตาราภิมุโข **คจฺจนฺโต** ยตถ
 สกฺกทตฺติเย **อสุสฺสเม** เวสฺสฺสนฺตโร
 ราชฺชา สห ปุตฺตทาเวหิ **วสฺติ,** ตํ
 ปสฺสฺสิสุสฺสํตี **อตุโถ.**

พฺรหฺมณฺณวณฺณนฺติ เสฏฺฐปพฺพชิตเวสฺสํ.
อาสทญฺจ **มสฺสญฺชญฺนฺติ** อากทฺตมิตฺวา
 ผลาผลํ **คณฺถนฺตถํ** **องฺกุสฺสญฺจ**
อคฺคิขุหนฺนญฺจ **มสฺสญฺจ** **ชฺญญฺจ**
ธาเวนฺโต.

จฺมฺมวาสํตี **อชินจฺมฺมธโร.** **จฺมา**
เสตีติ **ปจฺจวิยํ** **ปณฺณสนฺนุถเว** **สยตี.**
ธวสุสฺสกณฺณณา **ชทิวาตี** **ธวา** **จ**
อสุสฺสกณฺณณา **จ** **ชทิวา** **จ.** **สกี**
ปีตา **มาณฺวาตี** **เอกวารเมว**
ปีตา **มชฺชฺชปानโสณฺญา** **วีย.** **อุปริ**
ทุมปริยาเยสุตี **รูกฺขสาชาสุ.**

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **เขา**
คณฺฐมาทน์ ความว่า นันฺนุเขาคณฺฐมาทน์,
 อธิบายว่า พระเวสสันดร พร้อมด้วย
 พระโอรสพระธิดาและพระมเหสี ประทับ
 อยู่ ณ อาศรมที่ทำวาลกกเทวราชปรธาน
 ให้ใด, ท่านป้ายหน้าเดินไปทางทิศอุดร
 ก็จักเห็นอาศรมนั้น.

คำว่า **ทรงเพศเป็นนักบวชอันประเสริฐ**
 ได้แก่ **เพศบรรพชิตอันประเสริฐ.** คำว่า
ขอสำหรับสอยผลไม้ เครื่องบูชาไฟและ
ชญา ความว่า ผู้ถือเพศนักบวชอันประเสริฐ
 ทรงไว้ซึ่งขอเกี่ยวเอาผลไม้ไม่น้อยใหญ่ ๑
 การบูชาไฟ ๑ เครื่องบูชาไฟ คือทัพพี
 ตักน้ำมัน ๑ ชญา ๑.

คำว่า **นุ่งห่มหนังเสือ** ได้แก่ **ทรงไว้**
ซึ่งหนังเสือ. คำว่า **บรรทมเหนือแผ่นดิน**
 ความว่า ทรงบรรทมบนเครื่องลาดด้วย
 ใบไม้เหนือแผ่นดิน. คำว่า **ไม้ตะแบก**
หูกวางและไม้ตะเคียน ได้แก่ **ไม้ตะแบก**
๑ ไม้หูกวาง ๑ ไม้ตะเคียน ๑. คำว่า
ตั้งมาณพตี๋ม (สุรา) ครั้งเดียว ความว่า
 เหมือนนักเลงตี๋มน้ำเมา ได้ตี๋มไปวาระ
 เดียวเท่านั้น. คำว่า **บนกิ่งไม้** ได้แก่
 บนกิ่งแห่งต้นไม้ทั้งหลาย.

สงคีติโย สยฺยเรติ นานาสกฺกณานํ
 วสนุตานํ สหฺทา ทิพฺพสงคีติ วิย
 สยฺยนฺติ. นชฺชฺหาติ นชฺชฺหสฺกฺกณ. **สมปตฺตฺนตีติ**
 วิชฺชนุตฺตา วิจรนฺติ. **สาขา-**
ปตฺตฺตสมิริตฺตาติ สาขานํ ปตฺตฺเตหิ
 สงฺฆมฺภิกฺกา หุตฺวา วิชฺชนุตฺตา สกฺกณ,
 วาเตน สมิริตฺตปตฺตา สาขา เยว วา.

อาคนฺตฺนฺติ อุปคนฺตฺกฺชนํ. ยตฺถภาติ
 ยสฺมี อสฺสมปเท เวสฺสนุตฺโร วสติ,
 ตฺวํ ตตฺถ คนฺตฺวา อิมํ อสฺสมปท-
 สมปตฺตี ปสฺสิสฺสสฺสีติ.

ตโต อุตฺตรีปี อสฺสมปทํ
 วณฺณณฺโต อาห

๑๙๘๓. "อมฺพา กปิตฺถา ปนสา
 สาลา ชมฺพฺว วิภทฺทา
 หรีตฺถิ อามลกา
 อสฺสตุถา พทฺวานิ จ.

๑๙๘๔. จารุติมฺพฺรูกฺขา เจตฺถ
 นิโครธา จ กปิตฺถนา

คำว่า ท่านฟังฟังเสียงฝูงนก...ปานดัง
 เสียงเพลงขับ ความว่า ท่านได้ฟังเสียง
 ของฝูงนกชนิดต่าง ๆ ดังเสียงเพลงขับ
 ทิพย์ ฉะนั้น. คำว่า นกโพระดก ได้แก่
 ฝูงนกโพระดก. คำว่า บินไป ได้แก่ ฝูงนก
 ร้องเจี๊วจ้าวบินไปอยู่. คำว่า กิ่งและ
 ใบไม้ต้องลมพัด ความว่า นกทั้งหลาย
 ส่งเสียงเจี๊วจ้าวอยู่ เป็นเหมือนใบแห่ง
 กิ่งไม้เสียดสีกัน. อีกอย่างหนึ่ง เป็นดัง
 ใบไม้และกิ่งไม้ถูกลมพัด ฉะนั้น.

คำว่า ผู้จะผ่านมา ได้แก่ ชนผู้เข้าไป
 ไกล. คำว่า ในอาศรมใด ความว่า
 พระเวสสันดร ประทับอยู่ในอาศรมบพโต,
 ท่านไปไกลอาศรมบพโตแล้ว จักเห็น
 ความสมบูรณ์ในอาศรมบพนี้.

ลำดับนั้น พรานเจตบุตรเมื่อจะ
 พรรณนาอาศรมบพ แม้ให้ยิ่งขึ้นไป จึง
 กล่าวว่

๑๙๘๓. "ในบริเวณอาศรมนั้น มีหมู่ไม้
 มะม่วง มะขวิด ขนุน ไม้รัง
 ไม้หว้า สมอพิเภก สมอไทย
 มะขามป้อม ไม้โพธิ์ ไม้พุทรา.

๑๙๘๔. มะพลับทอง ต้นไทร และมะสัง
 มะขางหวาน และมะเดื่อมีผลสุก

มธุมธุกา เถวนุติ
 นี้เจ ปกกา จุฑุมพรา.

แดงเรือ ๆ อยู่ในที่ต่ำ ๆ.

๑๙๘๕. ปาเวตดา ภูเวยุยา จ
 มุฑุทิกา จ มธุตติกา
 มธุ อเนลกัม ตตถ
 สกมาทาย ภูณุชเร.

๑๙๘๕. คล้ายงาช้าง กล้วยหอม ผลจันทร์
 มีรสหวานเหมือนน้ำผึ้ง รวงผึ้ง
 ไม่มีตัว มีในทีนั้น คนเอื่อมมือ
 ปลิดมาบริโภคได้เอง.

๑๙๘๖. อณฺเฎตถ ปุปฺพิตา อมฺพา
 อณฺเฎ ติฏฺจนฺติ โทวิลา
 อณฺเฎ อามา จ ปกฺกา จ
 ภิงฺควณฺณา ตทฺหุภยํ.

๑๙๘๖. ในบริเวณอาศรมนั้น มีต้นมะม่วง
 บางต้นออกช่อแยมบาน บางต้น
 มีดอกและใบร่วงหล่น ผลิผล
 ดาษตีน บางลูกยังดิบ บางลูก
 สุกแล้ว ผลมะม่วงดิบและสุก
 ทั้งสองอย่างนั้น มีสีดังหลังกบ.

๑๙๘๗. อเถตถ เหมฺจฺจา บุริโส
 อมฺพปฺกฺกานิ คณฺหติ
 อามานิ เจว ปกฺกานิ
 วณฺณคนฺทรสุตฺตมา.

๑๙๘๗. อนึ่ง ในบริเวณอาศรมนั้น บุรุษ
 ยืนอยู่ในภายใต้ต้น ก็เก็บ
 มะม่วงสุกกินได้ ผลมะม่วงดิบ
 และสุกทั้งหลาย มีสีสวย
 กลิ่นหอมและรสอร่อยที่สุด.

๑๙๘๘. อเตว เม อจฺฉริยํ
 หิงฺกาโร ปฏฺิภาติ มํ
 เทวานมิว อวาโส
 โสภติ นนฺทฺนุโปโม.

๑๙๘๘. เหตุการณ์เหล่านี้ เป็นที่น่า
 อัศจรรย์ แก่ข้าพเจ้าเหลือเกิน
 เสียงดังหิง ๆ ย่อมปรากฏแก่
 ข้าพเจ้า ที่ประทับอยู่ของ
 พระเวสสันดรนั้น เป็นดังที่
 ประทับอยู่ของทวยเทพ ย่อม
 ดงามเปรียบด้วยนันทวัน.

๑๙๘๙. วิภททา นาพีเกรา
ขทุชฺฐินิ พุทธาวเน
มาลาว คนฺธิตา จฺนฺติ
ธชคฺคาเนว ทิสฺสเว
นานาวณฺเณหิ ปุํปฺผิตฺติ
นํ ํ ตารา จิตามิว.

๑๙๘๙. ต้นตาล ต้นมะพร้าว และ
อินทผลัม ที่มีอยู่ในป่าใหญ่
มีดอกเรียงรายกันอยู่ เหมือน
พวงมาลัยที่เขาร้อยไว้ หมูไม้
เหล่านั้น ย่อมปรากฏดงยอด
ธงชัย ในบริเวณอาศรมนั้น มี
ดอกไม้สีต่าง ๆ กัน เหมือนหมู่
ดาว รุ่งเรืองอยู่บนนภากาศ
ฉะนั้น.

๑๙๙๐. กุญฺฐี กุญฺฐคคฺคา
ปาญฺฐลิโย จ ปุํปฺผิตฺตา
ปุํนฺนาคฺคา ติริปุํนฺนาคฺคา
โกวิฬารฺวา จ ปุํปฺผิตฺตา.

๑๙๙๐. มีหมูไม้ต่าง ๆ พันธุ์ คือไม้โมกมัน
โกฐ สะค่าน แคนฝอย ไม้บุนนาค
บุนนาคเขาและไม้ซีก มีดอก
บานสะพรั่ง.

๑๙๙๑. อุฑฺธาถาลกา โสฺมรฺกฺกฺขา
อครฺกฺกฺลฺเลีย พนฺนุ
ปตฺตชฺชีวฺวา จ กุกฺกฺกฺภา
อสนา เจตฺถ ปุํปฺผิตฺตา.

๑๙๙๑. หนึ่ง ในบริเวณอาศรมนั้น มีไม้
ราชพฤกษ์ ไม้มะเกลือ กฤษณา
รักดำ ต้นไทรใหญ่ ไม้รังไก่
ไม้ประดู่ มีดอกบานสะพรั่ง.

๑๙๙๒. กุญฺฐา สลพิฯ นีปา
โกสมฺพฺลพฺพฺชา ธฺวา
สาลา จ ปุํปฺผิตฺตา ตตฺถ
ปลาลชลสนฺนิภา.

๑๙๙๒. ในบริเวณอาศรมนั้น มีไม้มูล
หลวง ไม้สน ไม้ซ้อ ไม้ตะคร้อ
ไม้ขนุนสามมะลอ ไม้ตะแบกและ
ไม้รัง ล้วนมีดอกเป็นพุ่มพวง
ดั่งลอมฟาง บานสะพรั่ง.

๑๙๙๓. ตสฺสฺสาวิฑฺฐเว โปกฺขรณฺนิ
ภูมิกาคฺเค มโนรม

๑๙๙๓. ในที่ไม่ไกลจากอาศรมนั้น มี
สระโบกขรณี ณ ภูมิกาคอัน

ปทุมบุปผาสถัพพชญา
เทวานมิว นนุทเน.

น้ำรินรมย์ใจ ดารดาฯไปด้วย
ดอกปทุมและดอกอุบล ดัง
สระโบกขรณี ในสวนนันทวัน
ของทวยเทพ ฉะนั้น.

๑๙๙๔. อเถตุถ ปุปุผรสมตดา
โกกิลลา มณฺชฎาณิกา
อภินาเทนฺติ ตํ วนํ
อุตุสมฺปุปฺพิเต ทูเม.

๑๙๙๔. อนึ่ง ณ ที่ใกล้สระโบกขรณีนั้น
มีฝูงนกดูเหว่า เมารสดอกไม้
ส่งเสียงไพเราะจับใจ ทำป่านั้น
ให้ดังอึกทึกกึกก้อง ในเมื่อคราว
หมู่ไม้ผลิดอกแย้มบาน ตาม
ฤดูกาล.

๑๙๙๕. ภสฺสนฺติ มกรนุเทหิ
ไปกฺขเร ไปกฺขเร มจฺฐ
อเถตุถ วาตา วายนฺติ
ทกฺขินา อถ ปจฺฉิมา
ปทุมกิญฺชกฺขเรณฺหิ
โอยินฺโน โหติ อสฺสโม.

๑๙๙๕. รสหวานดั่งน้ำผึ้ง ร่วงหล่นจาก
เกสรดอกไม้ ลงมาค้างอยู่บน
ใบบัว ย่อมชื่อว่าน้ำผึ้งใบบัว
อนึ่ง ลมทางทิศทักษิณและ
ทางทิศปัจฉิม ย่อมพัดมาที่
อาศรมนั้น อาศรมเป็นสถานที่
เกลื่อนกล่น ไปด้วยละอองเกสร
ปทุมชาติ.

๑๙๙๖. อฺฐลา สิงฺฆาฏฺกา เจตุถ
สสาทียา ปสาทียา
มจฺฉกจฺฉปฺพยาวริธา
พฺหุ เจตุถ มุปฺยานกา

๑๙๙๖. ในสระโบกขรณีนั้น มีกระจับ
ขนาดใหญ่ ทั้งข้าวสาสีอ่อนบ้าง
แก่บ้าง ล้มดารดาฯอยู่บน
ภาคพื้น และในสระโบกขรณี
นั้น น้ำใสสะอาดมองเห็นฝูงปลา
เต่า และปูเป็นอันมาก สัตว์จร
ไปมาเป็นหมู่ ๆ รสหวานปาน

มธุ ภิเสหิ สวติ
 ซีริ สปิปี มุพาลีภิ.

๑๙๙๗. สุวัณนิ ตัง วณิ วาติ
 นานาคณฺฐสมเวริตัง
 สมโมทิตเวว คนฺเณน
 ปุปฺผสาขาทิ ตัง วณิ
 ภมฺรา ปุปฺผคนฺเณน
 สมฺนตตามภินาทิตา.

๑๙๙๘. อเถตฺถ สกฺกณฺา สนฺฺติ
 นานาวณฺฺณนา พฺหุ ทิชา
 โมทฺนฺติ สห ภริยาหิ
 อณฺฺณมณฺฺณปํ ปกฺขชิโน.

๑๙๙๙. นนฺฺทิกาทิ ซีวปฺฺตฺตา จ
 ซีวปฺฺตฺตา ปิยา จ โน
 ปิยา ปฺฺตฺตา ปิยา นนฺฺทา
 ทิชา โปกฺขรณฺิสมฺรา.

น้ำผึ้ง ย่อมไหลออกจากเหง้าบัว
 รสมัน ปานนมสดและเนยใส
 ย่อมไหลออกจากสายบัว.

๑๙๙๗. ป่านนั้นก็มีกลิ่นหอมต่าง ๆ ที่ลม
 รำเพยพัดมา ย่อมหอมฟุ้งดล
 ไป ป่านนั้นเหมือนดังจะชวนเชิญ
 คนที่มาถึงแล้ว ให้เบิกบานด้วย
 ดอกไม้และกิ่งไม้ ที่มีกลิ่นหอม
 แผลงกุ่มทั้งหลาย ต่างก็บินร่อนวู
 บันลือเสียงอยู่โดยรอบ ด้วย
 กลิ่นดอกไม้.

๑๙๙๘. อนึ่ง ที่ใกล้อาศรมนั้น ฝูงวิหค
 เป็นอันมากมีสีต่าง ๆ กัน บันเทิง
 อยู่กับคู่ของตน รำร้องขานขับ
 แก่กันและกัน.

๑๙๙๙. มีฝูงนกอีก ๔ หมู่ ทำรังอยู่ใกล้
 สระโบกขรณี คือหมู่ที่ ๑ ชื่อ
 นันทิกาทิ ย่อมร้องทูลเชิญ
 พระเวสสันดร ให้ทรงขึ้นชม
 ยินดีอยู่ในป่านี้.

หมู่ที่ ๒ ชื่อว่า ซีวปุตตา ย่อม
 รำร้องถวายพระพร ให้พระ-
 เวสสันดรพร้อมด้วยพระราชโอรส
 พระราชธิดา และพระอัครมเหสี

จงมีพระชนมชีพยืนนาน ด้วยความ
สุขสำราญ.

หม่อมที่ ๓ ชื่อว่า ชีวปุตตาปิยาจโน
ย่อมร่ำร้องถวายพระพร ให้พระ-
เวสสันดร พร้อมทั้งพระราชโอรส
พระราชธิดา และพระอัครมเหสี
ผู้เป็นที่รักของพระองค์ จงทรง
พระสำราญ มีพระชนมายุยืน
นาน.

หม่อมที่ ๔ ชื่อว่า ปิยาปุตตาปิยา-
นันทา ย่อมร่ำร้องถวายพระพร
ให้พระราชโอรสพระราชธิดาและ
พระอัครมเหสี จงเป็นที่รักของ
พระองค์ ขอพระองค์จงเป็นที่รัก
ของพระราชโอรส พระราชธิดา
และพระอัครมเหสี ทรงชื่นชม
โสมนัสต่อกันและกัน.

๒๐๐๐. มาลาว คนุถิตา จนุติ
ธชคุคาเนว ทิสุสเว
นานาวณฺเณหิ ปุปุเณหิ
กุสเลหิ สุนนุถิตา
ยตุถ เวสฺสนฺดรโร ราชชา
สห ปุตฺเตหิ สมฺมตฺติ.

๒๐๐๑. ธาเรณฺโต พุราหุมนวณฺเณ
อาสทญฺจ มสณฺชฎฺฐิ

๒๐๐๐. ดอกไม้ทั้งหลาย ย่อมตั้งเรียงราย
กันอยู่ เหมือนพวงมาลัยที่เขา
ร้อยไว้ หมู่มไม้เหล่านั้น ย่อม
ปรากฏดั่งยอดธงชัย มีดอก
สีต่าง ๆ กัน ดั่งนายช่างผู้ฉลาด
เก็บมาร้อยกรอองไว้อย่างดี ฉะนั้น.

๒๐๐๑. พระเวสสันดร พร้อมด้วย
พระราชโอรส พระราชธิดาและ

จุมมวาลี ฉมา เสติ
ชาติเวทํ นมสฺสตี"ติ.

พระมหาลี ทรงเทศเป็นนักบวช
อันประเสริฐ ทรงขอสำหรับ
สอยผลไม้ เครื่องบูชาไฟและ
ชฎา ทรงนุ่งห่มหนังเสือ บรรทม
เหนือแผ่นดิน ทรงบูชาไฟ ประทับ
อยู่ ณ อาศรมใด (ท่านป้ายหน้า
ไปทางทิศอุดร จักแลเห็นอาศรม
นั้น)".

ตตถ จารุติมฺพรุกฺขาติ สุวณฺณ-
ติมฺพรุกฺขา. มธุํมธุกาติ มธุรสฺสา
มธุรสฺกา. เถวนฺตํตีติ วิโรจฺนฺติ. มธุตฺถิกาทิ
มธุ วิย ปคฺฆมนฺตํโย, มธุรตฺตาย วา
มธุสฺสทิสฺสา.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ต้น
มะพลับทอง ได้แก่ ต้นมะพลับมีสี
เหมือนทอง. คำว่า มะขางหวาน ได้แก่
ผลมะขางอันมีรสหวาน. คำว่า แดงเรื่อย ๆ
ได้แก่ ย่อมรุ่งเรือง. คำว่า ผลจันทร์มี
รสหวาน ความว่า เหมือนน้ำผึ้งไหล
ออกอยู่, อีกอย่างหนึ่ง เช่นกับน้ำผึ้ง
เพราะมีรสหวาน.

ปาเรวตาทิ จารุทฺนฺตา รุกฺขา.
ภเวยฺยชาติ ทิฆมผลา กทฺลียเ.

คำว่า คล้ายงาช้าง ได้แก่ ต้นกล้วย
คล้ายงาช้างสีทอง. คำว่า พึงเป็น ได้แก่
เป็นกล้วยหอมมีผลยาว. คำว่า เอื้อมมือ
เก็บมาเอง ความว่า คนทั้งหลายเอื้อมมือ
เก็บเอามาบริโภคเองได้. คำว่า ออกช่อ
แย้มบาน ความว่า ต้นไม้บางเหล่า
มีดอกและใบร่วงหล่น มีผลเกิดเองได้.

ตฺตฺทฺภยฺนฺติ เต อุโปปี อมฺพา อามา
จ ปกฺกา จ มณฺชุกฺปิฏฺจิวณฺณาเยว.

คำว่า ผลมะม่วงทั้งสองนั้น ได้แก่
ผลมะม่วงดิบและผลมะม่วงสุกแม้ทั้งสอง

คิริปุนฺนาคาคติ มหาปุนฺนาคา. โกวิฬาราคติ
 โกวิฬารุกฺขา. อุทฺธาลาคติ อุทฺธาลุกฺขา.
 โสมรุกฺษาคติ ปิตปฺปฬวณฺณา ราชรุกฺขา
 นาม. ภลฺลียาคติ ภลฺลียุกฺขา นาม.
 ลพฺษาคติ ลพฺษา รุกฺขา นาม.
 ปุตฺตชีวาคติ มหานิโครฺรชุกฺขา.
 ปลาลขลสนฺนิภาติ เตสํ เหฏฺฐา
 ปคฺขมริตปฺปฬปฺปฬชฺชา ปลาลขลสทิสาคติ
 วทติ.

คำว่า ไม้ปุนนาคเขา ได้แก่ ไม้ปุนนาค
 ใหญ่. คำว่า ไม้ชีก ได้แก่ ต้นทองหลาง.
 คำว่า ไม้ราชพฤกษ์ ได้แก่ ต้นคูณ.
 คำว่า ไม้มะเกลือ ได้แก่ ชื่อไม้ราชพฤกษ์
 มีดอกสีเหลือง. คำว่า รักดำ ได้แก่ ชื่อ
 ต้นรักดำ. คำว่า ขนุนส้มมะลอ ได้แก่
 ชื่อต้นขนุนส้มมะลอ. คำว่า ต้นไทรใหญ่
 ได้แก่ ไทรต้นใหญ่. ด้วยคำว่า เหมือน
 ลอมฟาง พระอรรถกถาจารย์ กล่าวว่
 กองดอกไม้ อันไหลออกจากภายใต้แห่ง
 ต้นไม้ทั้งหลายเหล่านั้น เป็นเช่นกับ
 ลอมฟาง ดังนี้.

ไปกฺขรณฺตี จตุรสฺสไปกฺขรณฺตี.
 นนฺทเนติ นนฺทนฺวเน นนฺทไปกฺขรณฺตี
 วีย. ปุปฺพรสมตฺตาคติ ปุปฺพรเสน มตฺตาคติ
 ลุพิตา. มกฺกรนฺเทหิติ กิณฺชุกฺขเวหิ.

คำว่า สระโบกขรณี ได้แก่
 สระโบกขรณี สีเหลี่ยมจัตุรัส. คำว่า ใน
 สวณนันทวัน ความว่า ดูจสระนันท-
 โบกขรณีในสวณนันทวัน ฉะนั้น. คำว่า
 เมารสดอกไม้ ได้แก่ เมมาแล้ว คืออัน
 รสแห่งดอกไม้รบกวนแล้ว. คำว่า จาก
 เกสรดอกไม้ ความว่า จากเกสรดอกไม้
 ทั้งหมด.

ไปกฺขเร ไปกฺขเรติ ปทฺมินิปณฺเณ.
 เตสํ หิ กิณฺชุกฺขโรโต เรณฺุ ภสฺสิตฺวา
 ไปกฺขีรฺมธฺ นาม โหติ. ทกฺขินฺนา อถ
 ปจฺฉิมภาติ เอตฺตาวตฺตา สพฺพวา ทิสฺวา
 วิทิสฺวา วตฺตา ทสฺสิตฺวา โหนฺติ. ภูลา

คำว่า บนใบบัว ได้แก่ (น้ำผึ้ง) อยู่บน
 ใบบัว, ก็ละของหล่นจากเกสรแห่งดอกบัว
 เหล่านั้น จึงมีชื่อว่าน้ำผึ้งใบบัว. คำว่า
 อนึ่ง ลมทางทิศทักษิณและลมทางทิศ
 ปัจฉิม ความว่า ลมย่อมเป็นธรรมชาติ

สิงฆาฎาติ มหฺนฺดา สิงฆาฎกา.
 สสาทียาติ จิตา สยณฺชาตสาลี,
 ขุทฺททสึลา สุกฺกสาลีตีปี วุจฺจุนฺติ.

อันท่านแสดงจากทิศใหญ่่น้อยทั้งหมดมี
 ประมาณเท่านี้. คำว่า **กระจับขนาด
 ใหญ่** ความว่า กระจับทั้งหลายขนาดใหญ่
 มาก. คำว่า **สสาทียา** ได้แก่ ข้าวสาลี
 เกิดเองตั้งอยู่, ชนทั้งหลาย ย่อมเรียกว่า
 ข้าวสาลีเล็กบ้าง ข้าวสาลีขาวบ้าง.

ปฺสาทียาติ เตเยว ภูมิมิํ ปตฺติตา.
 พฺยาวิธาติ ปสฺนฺเน อุกฺเท สณฺท-
 สณฺทจาริโน พฺยาวิธา ปฏฺิปาฎฺิยา
 คจฺจุนฺตา ทิสฺสนฺติ. มุปฺยานกาติ
 กกฺกฏฺกา. มธุํ ภิเสทฺตี ภิสโกฎฺิยา
 ภินฺนําย ปคฺฆรณฺโรส มธุสฺทิสฺโส โหติ.

คำว่า **ลัมดาราตาส** ได้แก่ ข้าวสาลี
 เหล่านั้นแหละ ตกเกลื่อนกลาดอยู่ที่
 ภาคพื้น. คำว่า **สัตฺยจโร** ความว่า
 ผุ่งปุเทียวสัตฺยจโรไปมาเป็นหมู่ ๆ ในน้ำ
 อันใส ย่อมปรากฏวายเป็นระเบียบไป.
 คำว่า **ผุ่งปุ** ได้แก่ ผุ่งปุทั้งหลาย. คำว่า
รสหวานปานน้ำผึ้งไหลออกจากเหง้าบัว
 ความว่า รสที่ไหลออกจากปลายเหง้าบัว
 ที่แตกแล้ว ย่อมเป็นเช่นกับน้ำผึ้ง.

ชฺิริ สฺปฺปิ มุฬาลิภีติ มุฬาลิหิ
 ปคฺฆรณฺโรส ชฺิริมิสฺสกนฺวนีตสฺปฺปิ วิย
 โหติ. สฺมุโมทิตฺวาติ สฺมุปตฺตชฺนํ
 โมทยติ วิย. สฺมนฺตามภินาทีตาติ
 สฺมนฺตา อภินาเทนฺดา วิจฺจุนฺติ.

คำว่า **รสมันปานนมสด เนยใสที่ไหล
 ออกจากรากบัว** ความว่า รสที่ไหลออก
 จากรากบัวทั้งหลาย มีรสเหมือนนมสด
 เจือด้วยเนยข้น และเนยใส ฉะนั้น. คำว่า
ปานั้นเหมือนจะชวนเชิญคนให้ยินดี
 ความว่า ปานนั้นคล้ายจะชวนเชิญคนที่มา
 ถึงให้เบิกบาน. คำว่า **บันลือเสียงอยู่
 โดยรอบ** ความว่า แผลงกู่ต่างก็บิน
 ว่อนวู๋ บันลือเสียงอยู่โดยรอบ.

นันทิกาดิอาทีนิ เตสํ นามานิ. เตสุ
 หิ ปจมา สามิ เวสฺสนนฺตร อิมสฺมี
 วเน วสนฺโต นนฺทาติ วทฺนฺติ. ทฺติยา
 ตวญฺจ สุเชน ชีว, ปฺตฺตา จ เตติ
 วทฺนฺติ. ตติยา ตวญฺจ ชีว, ปิยา
 ปฺตฺตา จ เตติ วทฺนฺติ. จตฺตฺตา
 ตวญฺจ นนฺท, ปิยา ปฺตฺตา จ, เตติ
 วทฺนฺติ. เตน เตสํ เอตาเนว นามาติ
 อเหตุ. **ไปกุขรณิมราติ** ไปกุขรณิยํ
 นิवासิน.

เอวํ เจตปฺตฺเตน เวสฺสนนฺตรสฺส
 วสณฺฺจาเน อกุขาเต ชฺชโกปิ ตฺสิตฺวา
 ปฏิสฺนถารํ กโรนฺโต อิมํ คาถมาห

ชื่อทั้งหลายของฝูงนกเหล่านั้น เป็นต้นว่า
 นันทิกา ดังนี้. ก็บรรดาหมู่นกเหล่านั้น
 หมู่นกฝูงที่ ๑ ชื่อ นันทิกา ย่อมร้องทูลเชิญ
 ว่า ข้าแต่พระเวสสันดร ขอพระองค์ จง
 ทรงชื่นชมยินดีอยู่ในป่านี้. หมู่นกฝูงที่ ๒
 ชื่อ ชีวปุตตา ย่อมร่ำร้องถวายพระพรว่า
 ขอพระองค์จงทรงเป็นอยู่ด้วยความสุขสำราญ
 พระราชโอรสพระราชธิดา ของพระองค์
 จงทรงเป็นอยู่ด้วยความสุขสำราญ. หมู่นก
 ฝูงที่ ๓ ชื่อ ชีวปุตตาปิยาจโน ร่ำร้องถวาย
 พระพรว่า ขอพระองค์จงทรงเป็นอยู่ด้วย
 ความสุขสำราญ พระราชโอรสพระราชธิดา
 และพระอัครมเหสีเป็นที่รักของพระองค์
 จงทรงเป็นอยู่ด้วยความสุขสำราญ. หมู่นก
 ฝูงที่ ๔ ชื่อ ปิยาปุตตาปิยานันทา ย่อมร่ำร้อง
 ถวายพระพรว่า ขอพระองค์จงทรงยินดี
 พระราชโอรส พระราชธิดา และพระอัครมเหสี
 จงเป็นที่รักของพระองค์ และพระองค์จงเป็น
 ที่รักของพระราชโอรสพระราชธิดา และ
 พระอัครมเหสี. เพราะเหตุฉะนั้น นกเหล่านั้น
 จึงได้ชื่ออย่างนี้. คำว่า **ฝูงนกที่ทำการอยู่**
ใกล้สระโบกขรณี ได้แก่ ฝูงนกที่อาศัย
 อยู่ใกล้สระโบกขรณี.

เมื่อเจตบุตรพรานไพร บอกสถาน
 ที่เป็นที่ประทับอยู่ แห่งพระเวสสันดร
 อย่างนี้แล้ว ฝ่ายชุกกพรานหมณียินดีแล้ว
 เมื่อจะทำปฏิสันถาร จึงกล่าวคาถานี้ว่า

๒๐๐๒. "อิทญฺจ เม สตุตฺตมตฺติ
มธุนา ปฏิสํยุตฺติ
มธุปิตฺตทิกา จ สุกตาทโย
สตุตฺตมตฺติ ททามิ เต"ติ.

ตตถ สตุตฺตมตฺตนิติ ปกุกมธุสนุณีภํ
สตุตฺตสํชาตํ ภาตฺตํ. อิทํ วุตฺตํ โหติ
"อิทํ มม อตฺถิ, ตํ เต ทมฺมิ,
คณฺหาหิ นนฺ"ติ.

ติ สุตฺวา เจตปฺตุโต อาห

๒๐๐๓. "ตุเยหฺว สมฺพลํ โหตุ
นาหํ อิจฺฉามิ สมฺพลํ
อิโตปิ พุรฺเหม คณฺหาหิ
คจฺฉ พุรฺเหม ยถาสุขํ.

๒๐๐๔. อຍံ ဧကပတိ ဧတိ
ဣဒ္ဓိံ ဣဒ္ဓတိ ဝန္တုဓမ္မံ
ဣဒ္ဓိပိ ဝန္တုဣတေ တတုဂ
ပန္တုဂန္တုတေ ရာဇုဇုဒ္ဓိဝေ

๒๐๐๒. "เออก็ ข้าวสັตตุตฺตม อັນระคน
ด้วยน้ำผึ้ง และข้าวสັตตุตฺตก่อนอัน
มีรสหวานอร่อยของเรานี้ อัน
นางอมิตตตัจฉาจัดแจงไว้แล้ว เรา
จะให้สັตตุตฺตแก่ท่าน".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ข้าว
สັตตุตฺตม ความว่า ข้าว กล่าวคือสັตตุตฺตม
มีรสหวานคล้ายน้ำผึ้งสุกแล้ว. ท่าน
อธิบายคำนี้ว่า "ข้าวสັตตุตฺตมนี้ของเรา
มีอยู่, เราจะให้ข้าวสັตตุตฺตมนี้แก่ท่าน,
ขอท่านจงรับข้าวสັตตุตฺตมนี้เถิด".

นายพรานเจตบุตร ครั้นฟังคำ
ของชูชกพรานหมณ์นั้นแล้ว จึงกล่าวว่า

๒๐๐๓. "ข้าแต่ท่านพรานหมณ์ จงเอาไว้
เป็นเสบียงทาง ของท่านเถิด
ข้าพเจ้าไม่ปรารถนาเสบียงทาง
ขอเชิญท่านจงรับน้ำผึ้ง กับขา
นี้ อย่าง จากสำนักของข้าพเจ้า
นี้ เอาไปเป็นเสบียงทางด้วย
และขอท่านจงไปตามสบายเถิด.

๒๐๐๔. หนทางนี้ เป็นทางเดินได้คนเดียว
เป็นทางตรงไปสู่อาคารม ของ
อัจฉตฤาษี แม้อัจฉตฤาษีอยู่
ในอาคารนั้น พันเซลล์ะ มีผม
เก็ลือกกล้วยด้วยธูลี ทรงเพศเป็น

ธาเรนุโต พุราหมณวณฺณํ
 อาสทญฺจ มสฺสชฎฺฎิ.

พราหมณ์ มีขอสำหรับสอย
 ผลไม้ เครื่องบูชาไฟและชฎา.

๒๐๐๕. จมฺมวาสี ฌมา เสติ
 ชาตเวทํ นมสฺสตี
 ตํ ตูวํ คนฺตวณฺ ปุจฺจสฺส
 โส เต มคฺคํ ปวกฺขตี”ติ.

๒๐๐๕. นุ่งหมหนังเสื้อ นอนเหนือแผ่นดิน
 บูชาไฟ ท่านไปถึงแล้วเชิญถาม
 ท่านเถิด ท่านจักบอกหนทาง
 ให้แก่ท่าน”.

ตตฺถ สฺมพฺลนฺติ ปาเถยฺยํ เอตีตี
 โย เอกปทิกมคฺโค อมฺหากํ อภิมฺโข
 เอติ, เอส อสฺสสมปทํ อชฺฐํ คจฺจตี.
 อจฺจุโตตี เอวํ นามโก เอโก อิติ
 ตตฺถ วสตี.

บรรดาค่าเหล่านั้น คำว่า เสบียง
 ทาง ได้แก่ เสบียงสำหรับคนเดินทาง.
 คำว่า เดินมา ความว่า หนทางใดเดินได้
 คนเดียวมุ่งหน้ามาเฉพาะต่อเรา หนทาง
 นั้นเดินตรงไป ก็จะถึงอาศรมบทของ
 อัจจุตฤาษี. คำว่า อัจจุตฤาษี ความว่า
 ฤาษีตนหนึ่งมีชื่ออย่างนี้ ย่อมอยู่ใน
 สถานที่นั้น.

๒๐๐๖. “อิทํ สุตฺวา พุรฺหมพฺนฺธุ
 เจตํ กตฺวา ปทกฺขิณํ
 อุกฺคฺคจิตฺโต ปกฺกามิ
 เยนาสิ อจฺจุโต อิติ”ติ.

๒๐๐๖. “ชุกกผู้เป็นเผ่าพันธุ์แห่งพราหมณ์
 ได้ฟังคำของเจตบุตรดังนี้ แล้ว
 มีจิตยินดีเป็นอย่างยิ่ง กระทำ
 ประทักษิณเจตบุตรแล้ว ได้
 เดินทางตรงไป ณ สถานที่อัน
 อัจจุตฤาษีอยู่”.

ตตฺถ เยนาสิตี ยสฺมี จาเน
 อจฺจุโต อิติ อโหสิ, ตตฺถ คโตตี.

บรรดาค่าเหล่านั้น คำว่า ณ สถานที่
 ที่อื่น ความว่า อัจจุตฤาษีได้มีแล้วในสถานที่
 ที่ใด, ชุกกพราหมณ์ไปแล้วในสถานที่นั้น.

จฺลลวณฺณณนา นิฏฺฐิตา.

จฺลลวณฺณณนา จป.

มหาวนคุณณา

๒๐๐๗. “คจฺจนฺโต โส ภารทวาชโ
 อทุทส อจฺจตุ อีสึ
 ทิสฺวาน ตํ ภารทวาชโ
 สมฺเมทิ อีสึนา สห.

๒๐๐๘. กจฺจิ นุ โภโต กุสลํ
 กจฺจิ โภโต อนามยํ
 กจฺจิ อุญฺเชน ยาเปถ
 กจฺจิ มุลผลา พหู.

๒๐๐๙. กจฺจิ ฑิสฺสา มกฺสา จ
 อปฺปเมว สิริสฺปา
 วเน วาฬิมิคากิณฺเณ
 กจฺจิ ฑิสฺสา น วิชฺชตี”ติ.

ตตฺถ ภารทวาชติ ชุชโก.
 อปฺปเมวาทิ อปฺปาเยว. ฑิสฺสาคติ เตสํ
 วเสน ตุมหากํ วิฑิสฺสา.

มหาวนวรรณนา

๒๐๐๗. “ชูชกพราหมณ์ ภารทวาชโคตร
 นั้น เมื่อเดินไปตามที่เจตบุตร
 พรานป่าแนะให้ ก็ได้พบอัจจุต-
 ฤาษี ครั้นพบแล้วได้เจรจา
 ปราศรัยกับอัจจุตฤาษี ไต่ถาม
 ถึงทุกข์สุขว่า.

๒๐๐๘. พระคุณเจ้าไม่มีโรคอาพาธเบียด-
 เบียนหรือ เป็นสุขสบายดีหรือ
 พระคุณเจ้าเยียวยาอัตภาพด้วย
 การแสวงหาผลไม้ สะดวกดีหรือ
 มุลมัน ผลไม้มีมากหรือ.

๒๐๐๙. เหลือบยุง และสัตว์เลื้อยคลาน
 เห็นที่จะมีน้อยกระมัง ในป่า
 อันเกลื่อนกล่น ไปด้วยสัตว์ร้าย
 ไม่มีกล้ากรายเข้ามารบกวนเลย
 หรือ”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ภาร-
 ทวาชโคตร ได้แก่ ชูชกพราหมณ์. คำว่า
 จะมีย่อยกระมัง ได้แก่ มีน้อยทีเดียว.
 คำว่า ความเบียดเบียน ได้แก่ ความ
 เบียดเบียนด้วยอำนาจแห่งเหลือบ ยุง
 และสัตว์เลื้อยคลานเหล่านั้น จักมีแก่
 ท่านแลหรือ.

ตาปโส อาห

ัจจุตถาซี กล่าวตอบว่า

๒๐๑๐. “กุสลญฺเจว เม พุรฺหม
อโถ พุรฺหม อนามยํ
อโถ อญฺเชน ยาเปมิ
อโถ มุลผลา พุ.

๒๐๑๐. “ดูกรพราหมณ์ เราไม่มีโรคอาพาธ
เบียดเบียน เราเป็นสุขสบายดี
เราเยียวยาอัตภาพ ด้วยการ
แสวงหาผลไม้สดวกดี มุลมัน
ผลไม้ก็มีมาก.

๒๐๑๑. อโถ ทํสา มกสา จ
อปุเปมว สิริสปา
วเน วาพมิกาภิณฺเณ
หีสสา มยฺหํ น วิชฺชติ.

๒๐๑๑. อนึ่ง เหลือบ ยุงและสัตว์เลื้อยคลาน
ก็มีน้อย ในป่าอันเกลื่อนกล่น
ด้วยสัตว์ร้าย ไม่มีมากถ้ากราย
รบกวนเราเลย.

๒๐๑๒. พุหฺนึ วสุสฺสุคานิ
อสุสเม สมฺมโต มม
นาภิขานามิ อปุปนฺนํ
อาพารํ อมโนรมํ.

๒๐๑๒. เมื่อเรามาอยู่ในอาศรมสิ้นจำนวน
พรรษาเป็นอันมาก เราไม่รู้สึก
ถึงความอาพาธ อันไม่เป็นที่
รื่นรมย์ใจเกิดขึ้นเลย.

๒๐๑๓. สุวาคตฺตฺเต มหาพุรฺหม
อโถ เต อทุวาคตํ
อนฺโต ปวิส ภทฺทฺเต
ปาเท ปกฺขาลยสุสฺ เต.

๒๐๑๓. ดูกรมหาพราหมณ์ ท่านมาดีแล้ว
อนึ่ง ท่านมิได้มาร้าย ดูกรท่าน
ผู้เจริญ เชิญท่านเข้าไปภายใน
เชิญล้างเท้าทั้งสองของท่าน.

๒๐๑๔. ตินฺนุชฺชกานิ ปิยาลานิ
มรฺุเก กาสมาริโย
ผลานิ ขุทฺทกปุปานิ
ภฺุช พุรฺหม วรี วรี.

๒๐๑๔. ผลมะพลับ ผลมะหาด ผลมะขาง
ผลหมากเฒ่า มีรสหวานคล้าย
น้ำผึ้ง เชิญท่านพราหมณ์เลือก
บริโภคแต่ผลที่ดี ๆ.

๒๐๑๕. อิทํปี ปานิยํ สิตํ
อามตํ คิริคพฺภรา

๒๐๑๕. แม่น้ำฉันก็เย็นสนิท เรานำมา
จากซอกเขา ดูกรมหาพราหมณ์

ตโต ปิว มหาพรหม
สเจ ตูมิ อภิกงฺขสิ"ติ.

ชูชโก อาน

๒๐๑๖. "ปฏิคฺคหิตํ ยํ ทินฺนํ
สพฺพสฺส อคฺคิยํ กตํ
สญฺชยสฺส สกํ ปุตฺตํ
สิวีหิ วิบุปฺวาสิตํ
ตมหนิ ทสฺสนมาคโต
ยทิ ชานาสิ สํส เม"ติ.

ตตฺถ ตมหนิ ทสฺสนมาคโตติ ตํ
อหนิ ทสฺสนาย อาคโต.

ตาปโส อาน

๒๐๑๗. "น ภวํ เอตติ ปุณฺณตฺถํ
สิวีราชสฺส ทสฺสนํ
มญฺเญ ภวํ ปตฺถยติ

ถ้าท่านจําางหวัง ก็เชิญดีมตาม
สบายเถิด".

ชูชกพราหมณฺ์ กล่าววว่า

๒๐๑๖. "สิ่งใด อันพระคุณเจ้าให้แล้ว
สิ่งนั้นทั้งหมด ข้าพเจ้ารับไว้แล้ว
บรรณาการ อันพระคุณเจ้า
กระทำแล้วทุกอย่าง (ข้าพเจ้า
รับไว้แล้ว) ข้าพเจ้ามาแล้ว
เพื่อจะเยี่ยมเยียนพระเวสสันดร
ราชาฤษีผู้เป็นราชาโอรส ของ
พระเจ้ากรุงสยุมชัย ซึ่งพลัดพราก
จากชาวสี่พีมาช้านาน ถ้าพระ
คุณเจ้า ทราบสถานที่ประทับ
โปรดแจ้ง แก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ข้าพเจ้า
มาแล้วเพื่อจะเยี่ยมเยียนพระเวสสันดร
นั้น ความว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้มาแล้ว
เพื่อเยี่ยมพระเวสสันดรนั้น.

ัจจุตฤาษี จึงกล่าววว่า

๒๐๑๗. "ท่านมาเพื่อเป็นศรีสวัสดิ์ มาเพื่อ
เยี่ยมเยียนพระเจ้ากรุงสี่พีก็หาไม่
เราเข้าใจว่า ท่านปรารถนาพระ
อัครมเหสีมัทรี ผู้เคารพนบนอบ
พระสวามีไปเป็นภรรยา หรือ

รณโณ ภริยํ ปติพพตํ
มณฺเณ กณฺหาชินํ ทาสี
ซาลี ทาสญฺจ อิจฺฉสิ.

๒๐๑๘. อถวา ตโย มาตาปุตฺเต
อรรณฺเณ เนตฺตุมาคโต
น ตสฺส โภคา วิชฺชุนฺติ
ธนํ ธนฺณญฺจ พฺราหฺมณา”ติ.

ตตถ น ตสฺส โภคา วิชฺชุนฺตีติ
โภ พฺราหฺมณ ตสฺส เวสฺสนฺตรสฺส
อรรณฺเณ วิหรนฺตสฺส เณว โภคา
วิชฺชุนฺติ, ธนฺณญฺจ น วิชฺชติ,
ทฺคฺคโต นุตฺวา วสฺติ, ตสฺส สนฺติกํ
คฺนุตฺวา ก็ กริสฺสสีติ.

ตํ สุตฺวา ชุชฺโก อาน

๒๐๑๙. “อกุทฺธฺวโปหิ โภโต
นาหิ ยาจิตฺตุมาคโต
สหา ทสฺสนมฺริยานํ
สนฺนิวาโส สทา สุขิ.

มีฉะนั้น ท่านก็ปรารถนา (จะมา
ขอ) พระกัณหาชินาราชกุมารี
ไปเป็นทาสี และพระซาลีราช-
กุมาร ไปเป็นทาส.

๒๐๑๘. หรือไม่ก็มา เพื่อจะนำเอาพระ
มารดา พระกุมารและพระกุมารี
ทั้งสามพระองค์ไปจากป่า ดูกร
พราหมณ์ โภคทรัพย์ และข้าว
เปลือกของพระองค์ก็ไม่มี”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า โภค-
ทรัพย์ของพระองค์ก็ไม่มี ความว่า
ดูกรพราหมณ์ผู้เจริญ โภคสมบัติทั้งหลาย
ของพระเวสสันดรผู้ประทับอยู่ในป่า ย่อม
ไม่มีเลย, ทรัพย์และข้าวเปลือกก็ไม่มี,
พระองค์ประทับอยู่เช่นคนเข็ญใจ, ท่าน
จักไปสู่สำนักของพระเวสสันดรทำอะไร.

ชูชกพราหมณ์ ได้ฟังถ้อยคำนั้น
จึงตอบว่า

๒๐๑๙. “ข้าพเจ้าเป็นผู้ที่ท่านยังไม่สมควร
จะโกรธเคือง เพราะข้าพเจ้า
ไม่ได้มาเพื่อขอทาน การพบเห็น
อริยชนเป็นความดี การอยู่ร่วม
กับอริยชนเป็นความสุขทุกเมื่อ.

๒๐๒๐. อทัญญาปุพฺโพ สิวีราชา
          สิวี่หิ วิปฺปวาสิโต
          ตมหนิ ทสฺสนมาคโต
          ยหิ ชานาสิ สิสฺส เม"ติ.

๒๐๒๐. พระเวสสันดรสีพีราชา เสตีจ
พลัดพรากจากชาวสีพีมานาน
ข้าพเจ้ายังไม่เคยเห็นเลย ข้าพเจ้า
มาเพื่อเยี่ยมเยียนพระองค์ ถ้า
พระคุณเจ้าทราบสถานที่ประทับ
ของพระองค์ โปรดแจ้งแก่ข้าพเจ้า
ด้วยเถิด".

ตตถ ชานาสิ สิสฺส เมติ อิทํ
วุตฺตํ โหติ อนฺนิ โภโต อฏฺฐธฺรฺวโป
อสุมิ, เอตฺตาวตฺตา อนฺนิ ปนฺน
ภิกฺขุจิ เวสฺสนฺตฺรํ ยาจิตฺตุ อาคโต,
อปีจ อริยานํ ทสฺสนํ สาธุ, สนนฺนิวาโส
จ เตหิ สหฺมึ สฺสุขิ. อนฺนิ ตสฺส
อาจริยพฺรามาณเณ, มยา จ โข. ยโต
สิวี่หิ วิปฺปวาสิโต, ตโต ปญฺจาย
อทัญญาปุพฺโพ, เตนาหนิ ตํ ทสฺสนาย
อาคโต ยหิ ตสฺส วสฺนญฺจานํ
ชานาสิ, สิสฺส เมติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำนี้ว่า ท่านรู้
โปรดแจ้งแก่ข้าพเจ้าด้วย ท่านกล่าว
อธิบายไว้ว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้ที่ท่านไม่
สมควรโกรธแล้ว เพราะข้าพเจ้ามาเพื่อ
จะขอทานอะไรกับพระเวสสันดร ด้วยเหตุ
มีประมาณเท่านั้น ก็หาไม่ได้, เหนือก็ การได้
เห็นอริยชนเป็นการดี และการอยู่ร่วม
กับอริยชนเหล่านั้นเป็นสุข. ข้าพเจ้า
เป็นพราหมณ์ ผู้เป็นอาจารย์ของพระ-
เวสสันดรนั้น, ก็จำเดิมแต่พระเวสสันดร
ได้พลัดพรากจากชาวสีพีมา(เป็นเวลานาน)
ข้าพเจ้า ไม่เคยพบเห็นพระองค์เลย.
เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้ามาเพื่อเยี่ยม
พระองค์ ถ้าท่านทราบสถานที่ประทับอยู่
ของพระองค์ โปรดบอกแก่ข้าพเจ้าด้วย.

โส ตสฺส วจฺนํ สุตฺวา สหฺมึหิตฺวา
"โหนตุ เสว ตํ ทสฺสิสุสามิ เต,
อชฺช ตาว อีธฺเว วสาหิ"ติ ตํ

อัจจุตฤาษีนั้น ได้ฟังถ้อยคำของ
ชุกพราหมณ์ ก็เชื่อแล้ว จึงกล่าวว่า
"ข้อนั้น จงยกไว้ ในวันพรุ่งนี้ เราจักแสดง

ผลาผลเหิ สนุดปุเปตวา ปุณทิวเส
มคคํ ทสฺเสนโต ทกฺขินหตุถิ
ปสาเรตฺวา อาห :

ทางแก่ท่าน, ในวันนี้ ท่านจงพักอยู่ ณ
ที่นี่ก่อน" ดังนี้ แล้วเลี้ยงดูชูชกพราหมณ์
ให้อิ่มหน้าด้วยผลาผลไม้ (ให้พักผ่อน
แล้ว) ในวันรุ่งขึ้น เมื่อจะแสดงหนทาง
แก่พราหมณ์ จึงเหยียดมือข้างขวา
กล่าวว่า

๒๐๒๑. "เอส เสโล มหาปุรเหม
ปพฺพโต คนฺธมาทโน
ยตุถ เวสฺสนฺตโร ราชานํ
สท ปุตฺเตหิ สมฺมตฺติ"

๒๐๒๑. "ดูกรมหาพราหมณ์ นันฺนุเขา
คันธมาทนํ อันล้วนแล้วด้วยหิน
พระเวสสันดร พร้อมด้วย
พระโอรสพระธิดาและพระมเหสี.

๒๐๒๒. ธาเรนโต พฺราหมณวณฺณณิ
อาสทญฺจ มสฺสชฎํ
จมุวาสี อมา เสติ
ชาตเวทํ นมฺสฺสติ.

๒๐๒๒. ทรงเทศนักบวช อันประเสริฐ
ทรงขอสำหรับสอยผลไม้ เครื่อง
บูชาไฟและชฎา ทรงนุ่งห่ม
หนังเสือ บรรทมเหนือแผ่นดิน
ทรงนอบน้อมบูชาไฟ ประทับอยู่
ณ อาศรมใด (ท่านบ้ายหน้า
เดินไปทางทิศอุดร จะได้เห็น
อาศรมนั้น).

๒๐๒๓. เอเต นีลา ปทิสฺสนฺติ
นानาผลธฺรา ทูมา
อุคฺคตา อพุกฺกฏาว
นีลา อญฺชนปพฺพตา.

๒๐๒๓. นันฺนหมูไม้เขียวช่อม ทรงผลต่างๆ
ปรากฏ ดังอัญชนบรรพต
เขียวช่อมมียอดสูงตระหง่าน.

๒๐๒๔. ธวสุสฺสกณฺณา ขทฺิธา
สาลา ผนฺทนมาลูวา

๒๐๒๔. คือไม้ตะแบก หนูกวาง ไม้ตะเคียน
ไม้รัง ไม้ตะคร้อ ไม้่างทวย

- สมุปเวธเนติ วาเตน
สกี ปีตาว มาณวา.
๒๐๒๕. อุปริ ทุมปริยาเยสุ
สงคฺคิตฺติโยว สุขุยเว
นชฺชุหา โภกิลลา สงฺฆา
สมุปตนฺติ ทูมา ทุมฺ.
๒๐๒๖. อุวหนฺเต คจฺจนฺตํ
สาขา ปตฺตตสมิริตา
รมยฺนฺเตว อาคณฺตุ
โมทยนฺติ นิเวสนํ
ยตฺถ เวสฺสนฺตโร ราชชา
สหน ปฺตฺเตหิ สมฺมตฺติ
๒๐๒๗. ธาเรนฺโต พฺราหฺมณฺวณฺณํ
อาสทญฺจ มสฺสชฺญํ
จฺมวาสี จฺมา เสตฺติ
ชาติเวทํ นมสฺสตี.
๒๐๒๘. กิเรีมาลา วิตฺตา
ภฺยฺมิภาเค มโนรมเ
- ย้อมหวั่นไหวไปตามลม ดัง
มาณพดี่มสุรา คราวเดียวกันก็
ชวนเซไปมาอยู่ ฉะนั้น.
๒๐๒๕. ท่านจะได้ฟังเสียงฝูงนก อันจับ
อยู่บนกิ่งไม้ ประคองเสียงเพลง
ทิพย์ คือนกโพระดก นกดูเหว่า
นกกระจิง ส่งเสียงร้อง บินจาก
ต้นไม้โน้นมาสู่ต้นไม้นี้.
๒๐๒๖. ทั้งหมดนี้ ที่ต้องลมพัดสะบัดกิ่ง
และใบเสียดสีกัน คล้ายจะเรียก
คน ผู้เดินไปให้หยุด และเหมือน
จะชักชวนผู้ผ่านไป ให้ยินดี
ชื่นชม พักผ่อน พระเวสสันดรเจ้า
พร้อมด้วยพระโอรส พระธิดา
และพระมเหสี
๒๐๒๗. ทรงเพศเป็นนักบวชอันประเสริฐ
ทรงขอสำหรับสอยผลไม้ เครื่อง
บูชาไฟ และใส่ชฎา ทรงนุ่งห่ม
หนังเสือ บรรทมเหนือแผ่นดิน
ทรงบูชาไฟ ประทับอยู่ ณ
อาศรมใด (ท่านป้ายหน้าไปทาง
ทิศอุดรจะเห็นอาศรมนั้น).
๒๐๒๘. ในภูมิภาคอันน่าน้ำร้อนรมย์ใจ มีดอก
กุ่มตงอยู่เรียงราย พื้นแผ่นดิน

- สททลา หริตา ภูมิ
น ตตฤทธิสเสเต รโฆ.
๒๐๒๙. มยุรคิวงสงกาสา
ตุลผลสุสสมุปมา
ติณมานิ นาดิวตตุนฺติ
สมนฺตา จตุรงฺคฺลา.
๒๐๓๐. อมฺพา ชมฺพฺหุ กปิฏฺจา จ
นีเจ ปกฺกา จมฺพฺพา
ปริโปกฺเคหิ รุกฺเขหิ
วณฺนตํ รติวฑฺฒนํ.
๒๐๓๑. เวพฺริยวณฺณสนฺนิภํ
มจฺจคฺคฺมฺพนเสวิตํ
สุจิ สฺคฺคฺนฺธิ สลิลํ
อาไป ตตฺถปิ สนฺทติ.
๒๐๓๒. ตสฺสาวิฑฺฐเร โปกฺขรณิ
ภูมิภาเค มโนรเม
ปทุมฺปฺปลสฺสฺพจฺจนฺนา
เทวานมิว นนฺทเน.
๒๐๓๓. ตีนิ อุปฺปลชาตานิ
ตสฺมี สรสิ พฺรหฺมณ
วิจิตฺรนีลาเนกานิ
เสตา โลहितกานิ จา"ติ.
๒๐๒๙. หน้ำนั้นมีสีเขียวคล้ำยขนคอกน
ยุง เปรียบด้วยส้มผัสแห่งลำดี
(ฝ้าย) หน้่าทั้งหลายโดยรอบ
ยาวไม่เกิน ๔ องคฺลี.
๒๐๓๐. ต้นมะม่วง ต้นชมพู ต้นมะขวิด
และต้นมะเดื่อมีผลสุกอยู่ที่ต่ำ ๆ
ป่าไม้นั้น เป็นที่ให้เจริญความ
ยินดี เพราะมีหน้่าไม้ มีผลบริโภค
ได้เป็นอันมาก.
๒๐๓๑. น้ำใสสะอาดกลิ่นหอมดี มีสีดัง
สีแก้วไพฑูรย์ เป็นที่อยู่อาศัย
ของฝูงปลา ไหลหลั่งมาแม่น้ำใน
ป่านั้น.
๒๐๓๒. ภูมิภาค อันน่ารื่นรมย์ใจในที่
ไม้ไกลอาศรมนั้น มีสระโบกขรณี
ดาราตาชไปด้วยปทุมชาติและดอก
อุบลเหมือนดังมีอยู่ในนันทวัน
ของพวกทวยเทพ ฉะนั้น.
๒๐๓๓. ดุกรพราหมณ์ ในสระนั้นมี
อุบลชาติ ๓ ชนิด คือเขียว
ขาว และแดง งามวิจิตรมาก
มาย".

ตสฺสตุโถ เหนฺจฺจา วุตฺตสฺสทิสฺสว.
กิเรีรฺมาลา วิตฺตาคิ กเรีรฺปุเปเห
วิตฺตา. สทฺทลา หริตฺตาคิ ฐุสทฺทเลน
หริตฺตา ภูมि. น ตตฺตฤทฺธิสฺเต รโชนิ
ตสฺสมิ จาเน อปฺปมตฺตโตปิ รโชนิ น อุกฺก
สฺติ. ตฺถลผลฺลสฺสุมฺปมาติ มุทฺธสมฺผลฺลสฺสตาย
ตฺถลผลฺลสฺสทิสฺสา.

ติณฺณานิ นาทิวตฺตุนฺตฺติ ตานิ ตสฺสา
ภูมिया มยฺรคิรวณฺณานานิ ติณฺณานิ
สมฺนตฺโต จตฺรจฺกุลปฺปมาณาเนว
ปวตฺตุนฺตฺติ, ตโต ปน อุตฺตริ น
วทฺตมฺนตฺติ, อมฺพา ชมฺพุ กปิฏฺจ
จาติ อมฺพา จ ชมฺพุ จ กปิฏฺจ จ.

ปริโปกฺเคหิติ นานาวิเธหิ ปุปฺปุค-
ผลฺลคฺเคหิ ปริโปกฺครุกฺเขหิ. สนฺทตฺติ
ตสฺสมิ วณฺสณฺเฑ ปพฺพโต โอตฺรนฺต
อุทกั สนฺทตฺติ, ปวตฺตตฺติ อตฺตโถ.

ความแห่งคานานั้น เหมือนกับคำที่
ท่านกล่าวไว้ในหนหลัง. คำว่า ดอกกุ่ม
ทั้งหลายตกอยู่เรียราด ได้แก่ ภูมิภาค
ดารดาษไปด้วยดอกกุ่มทั้งหลาย. คำว่า
เขี้ยวช่อมไปด้วยหญ้าแพรก ได้แก่
พื้นแผ่นดินเขี้ยวช่อมไปด้วยหญ้าแพรก.
คำว่า ณ ที่นั้นไม่มีธูลีฟุ้งขึ้นเลย
ความว่า ธูลีแม้มีประมาณน้อย ไม่ฟุ้งขึ้น
ณ ที่นั้นเลย. คำว่า เปรียบด้วยสัมผัส
แห่งสำลี ความว่า เป็นเช่นสัมผัสแห่ง
ฝ้าย เพราะความเป็นสัมผัสที่อ่อน.

คำว่า หญ้าทั้งหลายไม่ยาวเกินไป
ความว่า หญ้าเหล่านั้น ซึ่งมีสีเขียวคล้าย
ขนคอนกยูงแห่งภูมิภาคนั้น โดยรอบยาว
ประมาณ ๔ องคุลีโดยแท้, เพราะว่
หญ้าเหล่านั้นไม่เจริญยิ่งไปกว่านั้น. คำว่า
ต้นมะม่วง ต้นชมพู และต้นมะขวิด
ได้แก่ ต้นมะม่วง ต้นชมพู และต้นมะขวิด.

คำว่า หมูไม่มีผลบริโภคได้ ความว่า
หมูไม่มีผลบริโภคได้ มีชนิดต่าง ๆ คือ
ต่างด้วยดอกและผล. คำว่า ย่อมไหล
ไป ความว่า น้ำไหลลงมาจากภูเขา
ย่อมไหลหลังไป อธิบายว่า ย่อมเป็นไป
ในราวปานนั้น.

วิจิตรนิลานกานี เสตา โลहितกานี
 จาติ เอกานี นีลานี, เอกานี เสตานี,
 เอกานี โลहितกานี จาติ อิมเหติ เตหิ
 อุปลปะลาเตหิ ตัง สรํ วิจิตตัสสุชชิตัง
 ปุเปจจโกฏฏักัง วีย โสภตตีติ ทสฺเสติ.

เอวํ จตฺรสุสโปกขรณี วรรณเนตฺวา
 ปุณ มุจลินทฺสรํ วรรณนฺนุโต อาห

๒๐๓๔. “โฆมาว ตตฺถ ปทุมมา
 เสตโสคนฺธิเยหิ จ
 กลมฺพเกหิ สณฺณนฺโน
 มุจลินฺโท นาม โส สโร.

๒๐๓๕. อถตฺถ ปทุมมา ผุสฺสุลา
 อปริยฺนุตาว ทิสฺสุเว
 คิมฺหา เหมนฺติกา ผุสฺสุลา
 ชณฺณตฺตคฺชมา อุปตฺถวา.

๒๐๓๖. สุรภี สมฺปวายนฺติ
 วิจิตฺรา ปุเปสฺสนฺนุตา
 ภมฺรา ปุเปคฺนฺธเน
 สมนฺตามภินาทิตา”ติ.

ด้วยคำว่า อุบลชาติ ๓ ชนิด คือ
 เขียว ขาว และแดงงามวิจิตรมากมาย
 พระอรรถกถาจารย์ท่านแสดงว่า สระนั้น
 ย่อมงามเหมือนนผลดอกไม้ อันช่าง
 จัดแจงดี ให้วิจิตรด้วยอุบลชาติ ๓ ชนิด
 เหล่านี้ คือชนิดหนึ่งอุบลเขียว ชนิดหนึ่ง
 อุบลขาว ชนิดหนึ่งอุบลแดง ดังนี้.

ครั้นอัศจรรย์พิสดาร พรวรรณาจตุรัส
 สระโบกขรณีอย่างนี้แล้ว เมื่อจะพรวรรณา
 สระมุจลินท์ต่อไป จึงกล่าววว่า

๒๐๓๔. “ในสระนั้น มีปทุมชาติดาดำขึ้น
 สีขาว เหมือนผ้าไหมพัลลว
 สระนั้นชื่อว่ามุจลินท์ ดารดาษ
 ไปด้วยดอกอุบลขาว จึงกลนี้
 และผักทอดยอดทั้งหลาย.

๒๐๓๕. อนึ่ง ปทุมชาติในสระนั้น มีดอก
 บานสะพรั่ง ย่อมปรากฏดูจหา
 ประมาณมิได้ บ้างก็บานใน
 คิมหันตฤดู บ้างก็บานใน
 เหมันตฤดู บานลาดไปในน้ำลึก
 ประมาณเพียงเท่า.

๒๐๓๖. ปทุมชาติอันงามวิจิตร ชูดอก
 สะพรั่ง ส่งกลิ่นหอมฟุ้งตลบไป
 หมู่ภมรไผ่ผืนบินอ่อนว่ออยู่โดยรอบ
 เพราะกลิ่นหอมแห่งบุปผชาติ”.

ตตถ โขมาวาติ โขมมยา วีย
ปณฺฑรธา. เสตโสคนฺธิเยหิ จาติ
เสตฺบุปฺเปลฺหิ จ โสคนฺธิเยหิ จ กลมฺพเกหิ
จ โส สโร สญฺจนฺโน. อปริยฺนตฺวา
ทิสฺสเวติ อปริมาณฺยา วีย ทิสฺสนฺติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เหมือน
ผ้าไหมพัสเตอร์ ได้แก่ เหมือนผ้าไหมพัสเตอร์
สีขาวที่สำเร็จด้วยเปลือกไม้. คำว่า
บัวขาวและจกกลนี้ ความว่า สระนั้น
ดาดดาษไปด้วยดอกบัวขาว จกกลนี้และ
ผักทอดยอด. คำว่า ย่อมปรากฏดูจ
ไม่มีกำหนด ได้แก่ ย่อมปรากฏดูจไม่มี
ประมาณ.

คิมฺหา เหมนฺตีกาติ คิเมห จ
เหมนฺเต จ สฺบุปฺมิตา ปทุมฺมาส.
ชนฺนตฺตคฺมา อฺปตฺตฺรธาติ ชนฺนตฺบุปฺมาณ
อฺทเก อฺปตฺตฺรธา ผุสฺสลา โหนฺติ,
สฺนฺจิตฺตา วีย ชายนฺติ. วิจิตฺรธา
ปฺบุปฺสฺนฺตฺตาติ วิจิตฺรธา หุตฺรธา ปฺบุปฺเผหิ
สฺนฺจิตฺตา สฺทา สฺรภี สฺมฺปวายนฺติ.

คำว่า คิมหันตฤดู เหมันตฤดู ความว่า
ดอกปทุมบานดีแล้ว ในฤดูร้อนและใน
ฤดูหนาว. คำว่า บานลาดไปในน้ำลึก
ประมาณเพียงเข้า ความว่า ดอกอุบล
บานลาดไป ย่อมมีในน้ำลึกเพียงเข้า,
คือ ย่อมปรากฏเหมือนตั้งอยู่ ฉะนั้น.
คำว่า ปทุมชาติงามวิจิตรชูดอกสะพรั่ง
ความว่า ดอกไม้ที่ตั้งอยู่มีดอกงดงาม
มาก มีกลิ่นหอมฟุ้งตลบไปทุกเมื่อ.

๒๐๓๗. "อเถตฺถ อฺทกนฺตฺสุมิ
รฺกฺขา ตិฏฺจฺนฺติ พฺรหฺมณ
กทฺมฺพา ปาฏฺฐี ผุสฺสลา
โกวิฬารธา จ ปฺบุปฺมิตา.

๒๐๓๗. "ดูกรพราหมณ์ หนึ่งเหล่า ที่ใกล้
ขอบสระนั้น มีต้นไม้หลายหลาก
ตั้งอยู่เรียงราย คือต้นกระทุ่ม
ต้นแคฝอย ต้นทองหลาง
ผลิดอกออกสะพรั่ง.

๒๐๓๘. องฺโกลา กจฺจิการา จ
ปาริชนฺญา จ ปฺบุปฺมิตา

๒๐๓๘. ไม้ปรง ไม้ซาก ต้นปารีชาติ
มีดอกบานสะพรั่ง ต้นกาละทิ้ง

วารณา วุยหนา รุกษา
มัจฉลินทรมุทา สรี.

ต้นไม้เหล่านี้ มีอยู่ทั้งสองฟาก
แห่งขอบสระมัจฉลินท์.

๒๐๓๙. สิริสา เสตปารีสา
สาธุ วายนุตติ ปทุมกา
นิคคณฺฐี สรณิคคณฺฐี
อสนา เจตถ ปุปฺพิตา.

๒๐๓๙. ต้นชีก ต้นแคขาว บัวบก ส่ง
กลิ่นหอมฟุ้งไป ต้นคนที่สอ
ต้นคนที่เขมา และต้นประดู่
มีอยู่ที่ใกล้สระนั้น ดอกสะพรั่ง.

๒๐๔๐. ปงฺกุรา พหุลา เสลา
โสภณฺชนา ๑ ปุปฺพิตา
เกตกา กณิการว ๑
กณเวรา ๑ ปุปฺพิตา.

๒๐๔๐. ต้นมะค่าไก่ ไม้มะขาง ต้นแก้ว
ต้นมะรุม การะเกด กรรณิการ
และชบา มีดอกบานสะพรั่ง.

๒๐๔๑. อชฺฐนา อชฺฐกณฺธนา ๑
มหานามา ๑ ปุปฺพิตา
สมฺปุปฺพิตคฺคา ติวฺจฺนฺติ
ปชฺชฺลนฺเดว กีสฺสุกา.

๒๐๔๑. ไม้รักฟ้า ไม้อินทนิล ไม้สะท่อน
และทองกวาว มีดอกแย้มบาน
ผลิดอกออกยอด พร้อม ๆ กัน
งามรุ่งเรือง.

๒๐๔๒. เสตปณฺณิ สตฺตปณฺณนา
กทฺลฺโย กุสฺมุภฺรา
ธนฺตฺกการิปุเปหิ
สีสฺปาวรรณานิ ๑.

๒๐๔๒. ไม้มะลิ้น ไม้ตีนเป็ด กล้วย
ต้นคำฝอย นมแมว คนทา
ประดู่ลาย กับต้นกากะทิง
มีดอกบานสะพรั่ง.

๒๐๔๓. อจฺฉิปา สิมฺพลีรุกฺษา
สลฺลฺกฺโย ๑ ปุปฺพิตา
เสตฺเศรฺตฺตฺตฺริกา
มฺสิโกฏฺจฺกุลาวรา.

๒๐๔๓. ต้นมะไฟ ต้นจิว ไม้ข้างน้ำ
พุดขาว กฤษณา โกรฐเขมา
โกรฐสอ และต้นเปราะหอม
มีดอกบานสะพรั่ง.

๒๐๔๔. ทหฺรา รุกฺษา วุฑฺฒา ๑
อฏฺฐิลฺลา เจตถ ปุปฺพิตา

๒๐๔๔. ต้นไม้ในบริเวณสระนั้น มีทั้ง
ไม้อ่อน และไม้แก่ ต้นตรง ไม้

อสุสมิ อุมโต จนุติ
อคุยาจารย์ สมนุตโต"ติ.

คดงอ ดอกบาน ตั้งอยู่สองข้าง
อาคารม โดยรอบเรือนไฟ".

ตตถ **ติฏจนุติ**ติ สริ ปริกขิปิตวา
ติฏจนุติ. กจฺจิการา จาติ เอว
นามกา นุตฺวา รุกฺขา. ปาริชฌณาติ
รตฺตกมาลา. วารณา วุยนหาติ
นาครุกฺขา. มุจฺลินฺทมฺภาโตติ มุจฺลินฺทสุส
อุภยปฺสุเสสฺสุ. เสตปาริสาติ เสตคจฺจา
รุกฺขา. เต กิร เสตกขฺนฺธา มหาปณฺณา
กณฺนิการสทิสปฺปมา โหติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ตั้งอยู่**
ได้แก่ ตั้งอยู่เรียงรายรอบสระ. คำว่า
ไม้ฉาก ได้แก่ ต้นไม้มีชื่ออย่างนี้. คำว่า
ต้นปาริชาติมีดอกบานสะพรั่ง ได้แก่
ต้นไม้มีดอกสีแดง. คำว่า **ต้นกาทะทิง**
ได้แก่ ไม้กาทะทิง. คำว่า **ทั้งสองฟาก**
แห่งสระมุจลินท์ ความว่า (ต้นไม้นี้
มีอยู่) ทั้งสองฟากฝั่งแห่งสระมุจลินท์.
คำว่า **ต้นแคขาว** ได้แก่ ไม้แคขาว.
ได้ยืมว่า ต้นแคขาวเหล่านั้นมีใบใหญ่
มีดอกเช่นกับดอกกรรณิการิ.

นิคฺคณฺฑี สรณิคฺคณฺฑีติ ปกตินิคฺคณฺฑี
เจว กาทฺนิคฺคณฺฑี จ. ปงฺกุราติ
ปณฺฑทรุกฺขา. กุสุมฺภราติ เอกา
คจฺจา. ธนฺตกฺการิปฺปเมหิตี ธนฺนณฺจ
ตกฺการินณฺจ ปฺปเมหิ อุปโสภิตา.
สีสฺปาวรณานิ จาติ สีสฺเปหิ จ
วารณฺเหหิ จ อุปโสภิตา.

คำว่า **ต้นคนที**คือต้น**คนที**เขมา ได้แก่
ต้นคนทีสอปกติและคนทีสอดำ. คำว่า
ต้นมะค่าได้แก่ ต้นไม้มีลำต้นสีขาว.
คำว่า **ดอกคำฝอย** ได้แก่ ดอกคำฝอยก
หนึ่ง. คำว่า **ดอกนมแมวและดอกคนทา**
ความว่า งามแล้วด้วยดอกต้นนมแมวและ
ต้นคนทาทั้งหลาย. คำว่า **ต้นประดู่**ลาย
กับ**ต้นกาทะทิง** ความว่า งดงามแล้ว
ด้วยต้นประดู่ลายและต้นกาทะทิงทั้งหลาย.

อจฺฉิปาติ อาทโยปิ รุกฺขาเยว.
เสตเครุตฺตริกาติ เสตเครฺว จ ตครา
จ. **มสิโกฏจกฺวารวราติ** มิสฺคจฺจา จ

แม้บทว่า **ต้นมะไฟ** เป็นต้น ก็เป็นชื่อ
ต้นไม้ทั้งนั้น. คำว่า **พุดขาว** **กฤษณา**
ได้แก่ ต้นพุดขาว และต้นกฤษณา

ธรรมสถาน ขุททกมปิ. ป-พ. ๓๐-๒๔

โกฏฐคจฺฉา จ กุลาวรา จ. อฏฺฐิลลาติ
อชฺชกา. อคฺยาคาโร สมนฺตโตติ อคฺยาคาโร
ปริกฺขิปปิตฺวา จิตาติ อตฺถเ.

ทั้งหลาย. คำว่า โกฐฺฐเขมา โกฐฺฐสอ
และเปราะหอม ได้แก่ กอโกฐฺฐเขมา
กอโกฐฺฐสอ และต้นเปราะหอมทั้งหลาย.
คำว่า ต้นไม้คด ได้แก่ ต้นตรง. คำว่า
โดยรอบเรือนไฟ ความว่า ต้นไม้เหล่านั้น
ตั้งอยู่รอบเรือนไฟ.

๒๐๔๕. "อเถตฺถ อชฺชกนฺตสฺมี
พหุ ชาตา ผณฺชชฺชกา
มฺมุคฺคตฺติโย กรตฺติโย
เสวาลํ สีลํ พหุ.

๒๐๔๕. "อนึ่ง พรรณไม้เป็นอันมากเกิดขึ้น
ใกล้ขอบสระนั้น คือตะไคร้
ถั่วเขียว ถั่วราชมาส สาหร่าย
และสันตะวา.

๒๐๔๖. อชฺชธาปวตฺตํ อุลลฺลพิตํ
มกฺกชฺชิกา หิงฺกชฺชาลิกา
ทาสิมกฺกญฺจโก เจตฺถ
พหุ นีเจ กลมฺพกา.

๒๐๔๖. น้ำในสระนั้น ถูกลมพัดเกิดเป็น
ระลอกกระทบฝั่ง มีหนุมแมลงผึ้ง
บินวู่วอน เค้าเอาเกสรดอกไม้
ที่แยมบาน ต้นสีเสียดเทศและ
ต้นเต่าร้างก็มีในที่ใกล้สระมุจลินท์
นั้น ผักทอดยอดเป็นอันมากก็มี
ณ เบื้องต่า.

๒๐๔๗. เอพฺพิมฺพเกหิ สลฺยฉนฺนา
รูกฺขา ตฺติฏฺจนฺติ พฺราหฺมณ
สตุตฺตานิ ฐาเวียมนานํ
คนฺโธ เตสํ น ฉิชฺชติ.

๒๐๔๗. ดูกรพราหมณ์ ต้นไม้ทั้งหลาย
ดาราตาศไปด้วยกล้วยไม้ กลิ่น
แห่งบุปผชาติ ดังกล่าวแล้วนั้น
หอมตลบอยู่ ๗ วัน ไม่พลันหาย.

๒๐๔๘. อุกฺโกโต สรณฺจ มุจฺลินฺทํ
ปฺปฺพลา ตฺติฏฺจนฺติ ภาคโส
อินฺทิวเรหิ สลฺยฉนฺนํ
วณฺนตฺตมฺปโปภตฺติ.

๒๐๔๘. บุปผชาติ เกิดอยู่เรียงราย ๒ ฝั่ง
สระมุจลินท์ ป่านั้นดาราตาศ
ไปด้วยต้นราชพฤกษ์ ย่อม
งดงาม.

๒๐๔๙. อชุตมมาลี ธาริยมานานัน
 คนุโร เตลี น ฉิษชติ
 นิลปุปิเสตวารี
 ปุปิผิตา คิริกณฺณิกา
 กเลรุกเขหิ สญฺจนฺนํ
 วนนฺตํ ตฺลสฺสีหิ จ.

๒๐๕๐. สมุโมทิตเวว คนุเชน
 ปุปฺผสาขาทิ ตํ วนํ
 ภมรา ปุปฺผคนุเชน
 สมนฺตตามภินาทิตา.

๒๐๕๑. ตีณิ กกุการุชาตานิ
 ตสฺมี สรสิ พุราหฺมณ
 กุมภมตฺตานิ เจกานิ
 มุรุมตฺตานิ วา อุโก"ติ.

ตตฺถ **ผนิชฺชกาติ** ภูตติณฺกา.
มฺคฺคตฺติโยติ เอกา **มฺคฺคชาติ** **กรตฺติโยติ**
 ราชมาโส. **เสวาลํ** **สิสฺกนฺติ** อิมปิ
 คจฺจยาเยว. อปิ จ **สิสฺกาทิ** รตฺตจฺจนฺทํ
 วุตฺตํ.

อุทฺธาปวตฺตํ **อุลฺลหฺพิตฺตนฺติ** ตํ **อุทกํ**
ตีรมริยาทพฺนุรํ **วาทาหตํ** **อุลฺลหฺลิตฺติ**
หุตฺวา **ติฏฺฐติ.** **มกฺขิกา** **นิงฺคฺชาลิกาทิตฺติ**

๒๐๔๙. กลิ่นดอกราชพฤกษ์นั้น หอม
 ตลบ อยู่กึ่งเดือนไม่เลือนหาย
 อัญชันเขียว อัญชันขาว กุ่มแดง
 บานสะพรั่ง ป่านั้นดาราฉายไป
 ด้วยอบเชยและแมงลัก.

๒๐๕๐. ดังจะให้คนเบิกบานใจด้วยดอกไม้
 และกิ่งไม้ อันมีกลิ่นหอม เหล่า
 ภมรไผผิน บินว่อนเสียงวู้ ๆ อยู่
 โดยรอบ เพราะกลิ่นหอมแห่ง
 บุปผชาติ.

๒๐๕๑. ดูกรพราหมณ์ ณ ที่ใกล้สระนั้น
 มีผักแพง แดง น้ำเต้า ๓ ชนิด
 ชนิดหนึ่งผลโตเท่าหม้อ อีกสอง
 ชนิด ผลโตเท่าตะโพน".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ตะไคร้**
 ได้แก่ พืชที่เป็นหญ้า. คำว่า **ถั่วเขียว**
 ได้แก่ ถั่วชนิดหนึ่ง. คำว่า **ถั่วราชมาส**
 ได้แก่ ถั่วทอง. คำว่า **สาหร่าย** **สันตะวา**
 ความว่า **เครือเถา** แม้เหล่านี้ ก็เป็นกอ
 เหมือนกัน. ก็อีกอย่างหนึ่ง คำว่า **สิสฺก**
 ท่านกล่าวว่า **จันทน์แดง**.

คำว่า **อุกฺกลม** **พัตฺต** เกิดเป็น **ระลอก** **กระทบ**
ฝั่ง ความว่า **น้ำ** ในสระนั้น **อุกฺกลม** **พัตฺ** ไป
กระทบ **ฝั่ง** ย่อมตั้งขึ้นเป็น **ระลอก**. คำว่า

หิงคุชลาสงฺฆาเต วิกสิตปุပ္ผคฺจฺเจ ปญฺจ
วณฺณา มธฺมกฺขิกา มธฺสฺสเรน
วิรวนฺติโย ตตฺถ วิจฺรณฺตีติ อตุโถ.

ทาสิมกญฺจโก เจตฺถาติ อิมานิ เทว
รูกฺขชาติโย เอตฺถ. นีเจ กลมฺพกาติ
นีเจ กลมฺพกา. เอฬมฺพเกหีติ เอว
นามิกาย วลฺลिया สญฺจนฺนา.

เตสนฺติ เตสํ ตสฺสา วลฺลिया
ปุပ္ผานํ สพฺเพสํปิ เอเตสํ ทาสิมกาทีนํ
ปุပ္ผานํ สตฺตทานํ คนฺโธ น จิชฺชติ.
เอวํ สุนฺทรสมฺปนฺนานิ ปุပ္ผานิ
รชตฺปตฺตสทิสฺสา วาลกปุณฺณา ภูมิกาคา.

คนฺโธ เตสนฺติ เตสํ อินฺทวรปุပ္ผาทีนํ
คนฺโธ อชฺฏมมาสํ น จิชฺชติ. นิลปุပ္ผิตฺติ
อาทิกกา ปุပ္ผवलฺลियो. ตฺลสีหิ จาติ
ตฺลสีคฺจฺเจหิ จ. กกฺกาธุชาตานีติ ตีณิ
वलฺลिया ผลานิ. ตตฺถ เอภิสฺสา

มีหม่อมแมลงผึ้งภูบินวู้วอ่อนเกล้าเอาเกสร
ดอกไม้ที่แย้มบาน ความว่า แมลงผึ้ง
๕ ชนิด ร้องเสียงไพเราะ เทียบบินตอม
กอดดอกไม้ที่แย้มบาน กล่าวคือ หิงคุชลา.

คำว่า ต้นสีเสียดเทศ และต้นเต่าร้างก็มี
ในที่...นั้น คือรุกขชาติทั้ง ๒ ก็มี ใน
สระมัจลินท์นั้น. คำว่า ผักทอดยอด...
ก็มี ณ เบื้องต่ำ ได้แก่ ผักทอดยอด
(เป็นอันมาก) ก็มี ณ เบื้องต่ำ. คำว่า
ต้นไม้ทั้งหลายดาราดาชไปด้วยกล้วยไม้
ได้แก่ ปกคลุมด้วยเถาไม้ซึ่งมีชื่ออย่างนี้.

คำว่า แห่งบุปผชาติดังกล่าวแล้วนั้น
ความว่า กลิ่นหอมแห่งดอกกล้วยไม้
เหล่านั้น และกลิ่นหอมแห่งดอกสีเสียด
เป็นต้น แม้ทั้งหมดเหล่านั้น หอมอยู่ตลอด
๗ วัน ไม่พลันหาย ดอกไม้ถึงพร้อมด้วย
กลิ่นหอมอย่างนี้ ภาคพื้นเต็มด้วยทราย
คล้ายกับแผ่นดิน ฉะนั้น.

คำว่า กลิ่นดอกราชพฤกษ์นั้น ความว่า
กลิ่นของดอกราชพฤกษ์เป็นต้นเหล่านั้น
หอมอยู่ตลอดครั้งเดือนไม่เลือนหาย.
ไม้เถามีดอกอัญชันเขียวเป็นต้น ชื่อว่า
เครือเถาดอกไม้. คำว่า ด้วยแมงลัก
ได้แก่ ด้วยกอแมงลัก. คำว่า ฟักแพง
แดง น้ำเต้า ได้แก่ ผลไม้เถา ๓ ชนิด.

วลุฑิยา ผลานิ มหาสมุฏตตานิ,
ทวิหฺนํ มุฑฺจฺคมตฺตานิ. เตน วุตฺตํ
“มูรมตฺตานิ วา อุโก”ติ.

๒๐๕๒. “อเถตถ สาสโป พหุโก
นาทียะ หริตายุโต
อสีตาลาว ติฏฺจนฺติ
เชชฺฐา อีนฺทิวรา พหุ.

๒๐๕๓. อปฺโงภา สุริยวลฺลี จ
กาพียา มธุคนฺธิยา
อโสกา มุทฺยนฺตี จ
วลฺลิกโ ขุทฺทปฺปฺพิโย.

๒๐๕๔. โภรณฺทกา อโนชา จ
ปฺปฺพิตา นาคมลฺลิกา
รุกฺขมารุชฺห ติฏฺจนฺติ
มุลฺลา กิสุกฺวลฺลियो.

๒๐๕๕. กณฺฑูรฺหา ปวาเสนฺติ
โยธิกา มธุคนฺธิยา
นินฺธิยา สุมนฺนา ภณฺฑี
โสภติ ปทฺมุตฺตโร.

บรรดาผลไม้เถา ๓ ชนิดนั้น ผลไม้เถา
ชนิดหนึ่ง มีผลโตประมาณหม้อใหญ่
ผลไม้เถาอีก ๒ ชนิด มีผลโตเท่าตะโพน.
เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่ “มูรมตฺตานิ
วา อุโก” แปลว่า อีก ๒ ชนิด โตเท่า
ตะโพน.

๒๐๕๒. “อึ่ง ในที่ใกล้สระมุจลินท์นั้น
มีผักกาด กระเทียม หอม
เป็นอันมาก ประกอบด้วยใบ
อันเขียว ต้นเต้าร้าง ตั้งอยู่ดูจ
ต้นตาล อูบลเขียวมีเป็นอันมาก
ขึ้นอยูริมน้ำพอเอื้อมเด็ดได้.

๒๐๕๓. มะลิวัน นมตำเลีย เถาหญ้านาง
เถาชะเอม ไม้ไต่คอง มะลิวัน
เทียนป่า ดอกเข็ม ชิงช้าชาลี.

๒๐๕๔. ว่านหางช้าง อังกาบ กากะทิง
ทองเครือ ดอกแยมบานสะพรั่ง
ขึ้นขนานอยู่.

๒๐๕๕. ต้นขุมแสง ขึ้นแข่งแทรกคัดเค้า
และชะเอม มะลิซ้อน มะลิ และ
หงอนไก่ ทั้งบัวบก ย่อมงดงาม.

๒๐๕๖. ปาฏลิสมฺหุทกปฺปาสี
 กณิการา ๑ ปุပ္ผิตา
 เหมชาลาว ทิสฺสนฺติ
 รุจิรา อคฺคิสฺสิขุปมา.

๒๐๕๗. ยานิ ตานิ ๑ ปุပ္ผานิ
 ถลขานูทกานิ ๑
 สพฺพานิ ตตฺถ ทิสฺสนฺติ
 เอวํ รมฺโม มโหทธิ"ติ.

ตตฺถ **สาสโปติ** สิทฺตตฺถโก.
 พฺหุโกติ พฺหุ. **นาทโย** หริตายุโตติ
 หริเตน อายตฺโต นาทโย. อีมา
 เทวปี ลสฺสณชาติโย, โสปี ลสฺสโณ
 ตตฺถ พฺหุโกติ อตฺถโก. **อสีตลา**
ตฺติ อสีติ เอวํ นามกา รุกฺษา
 สนิทฺธาย ภูมียา อุပ္ภูจิตา ตาลา
 วีย ตฺติจฺจนฺติ.

เชชฺชา **อินฺทิวรา** พฺหุติ อุทกปริยฺนเต
 พฺหุ สุวณฺณอินฺทิวรา มฺภุจฺจนา
 จินฺทิตพฺพา หุตฺวา จิตาติ อตฺถโก.
อปฺโปฏฺฐาติ อปฺโปฏฺฐาลฺลิสฺ. **วาลฺลิโก**

๒๐๕๖. ต้นแคฝอยและฝ้ายทะเล เครื่อง
 กรรณิการับานแล้ว ปรากฏดัง
 ช่ายทอง รุ่งเรืองดุจเปลวไฟ.

๒๐๕๗. บุปผชาติที่เกิดบนบก และที่เกิด
 ในน้ำทั้งหมด ปรากฏมีในสระน้ำ
 ชื่อว่ามุจลินท์นั้น ทุกอย่าง
 เพราะชิ่งน้ำอยู่มาก นำรึ้นนมัย
 ด้วยประการฉะนี้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ฝักกาด**
 ได้แก่ เมล็ดฝักกาด. คำว่า **เป็นอันมาก**
 คือมีเป็นอันมาก. คำว่า **กระเทียมหอม**
มีใบเขียว ความว่า ต้นกระเทียมประกอบ
 ด้วยใบอันเขียว, **กระเทียมเหล่านี้ มี ๒**
ชนิด, อธิบายว่า กระเทียมนั้นมีเป็นอันมาก
 ที่ชอบสระมุจลินท์นั้น. คำว่า **ต้นเต่าร้าง**
ตั้งอยู่ดุจต้นตาล ความว่า ต้นไม้มีชื่อ
 อย่างนี้ว่า เต่าร้างเข้าไปตั้งอยู่แล้วที่พื้นดิน
 พร้อมทั้งฝั่งสนิท เหมือนต้นตาลตั้งอยู่
 ฉะนั้น.

คำว่า **อุบลเขียวมีเป็นอันมาก พอเอื้อม**
มือเด็ดได้ ความว่า ดอกอุบลเขียว
 เป็นอันมากที่ชอบสระน้ำ เป็นของอันคน
 ควรยื่นเด็ดได้ด้วยกำมือ. คำว่า **มะลิวัน**
 ได้แก่ เครื่องถมมะลิวัน คำว่า **ดอกเข็ม**

ขุททอปุณฺณิโยติ วลฺลิกา ๑ ขุททอปุณฺณิโย
๑. นาคมลฺลิกาติ นาคา ๑ มลฺลิกา
๑. กีสฺสกวลฺลิโยติ สฺสคนฺธมตฺตา วลฺลีสฺชาติ.

กญฺฐา ปวาเสนฺตีติ อิม ๑ เทว
ปุปฺผคฺจฺจา. มธุคนฺธิยาติ มธุสมานคนฺธา.
นิลียา สฺมณา ภาณฺตีติ วลฺลีสฺมณา
๑ ปกฺติสฺมณา ๑ ภาณฺตี ๑.
ปทุมุตฺตโรติ เอโก รุกฺโข. กณิการา
จาติ วลฺลิกณิการาปี รุกฺขกณิการาปี.
เหมชลาวาติ ปสฺสริตเหมชลา วีย
ทิสฺสนฺติ. มโหธีติ มโหโต อุทกสฺส
อาธารภูโต มุจฺลินฺทโรติ.

๒๐๕๘. "อถสฺสา ปกุชฺรณียา
พฺหฺกา วาริโคจฺรา
โรหิตา นลเปสิญฺจ
กุมภิลลา มกรฺรา สฺสุ.

๒๐๕๙. มธุ ๑ มธุลฺลฺลฺลฺลฺลฺล ๑
ตาลียา ๑ ปิยงฺคฺกา
กุทฺทชา ภาทฺทมฺภุชฺสา ๑
สฺตตฺตฺตฺตฺต ๑ โลกฺปฺปา.

ชิงช้าชาลี ได้แก่ ดอกเข็ม และเถา
ชิงช้าชาลี. คำว่า ไม้กาะทิง มะลิซ้อน
ได้แก่ ต้นกาะทิง และกอมะลิซ้อน.
คำว่า ทองกวาวเครือ ได้แก่ เครือเถา
มีกลิ่นหอมพอประมาณ.

คำว่า ต้นชুমแสงขึ้นแข่งแทรกคัดเค้า
ได้แก่ กอดอกไม้ ๒ ชนิดนี้. คำว่า ชะเอม
ความว่า มีรสหวานหอม. คำว่า มะลิ-
ซ้อน มะลิ และหงอนไก่ ความว่า
เถามะลิเลื้อย กอมะลิ และต้นหงอนไก่.
คำว่า ปทุมุตตระ ได้แก่ ต้นไม้ชนิด
หนึ่ง. คำว่า เครื่องกรรมนิการ์ ได้แก่
ทั้งกรรมนิการ์เถา ทั้งกรรมนิการ์ต้น. คำว่า
ประดุจข่ายทอง ความว่า ย่อมปรากฏ
ดังข่ายทองแผ่ออกไปแล้ว. คำว่า ชังน้ำ
มาก ความว่า สระมุจลินท์ชังน้ำไว้มาก.

๒๐๕๘. "อนึ่ง ในสระโบกขรณีนั้น มีปลา
ว่ายอยู่ในน้ำมากมาย คือปลา
ตะเพียน ปลาช่อน ปลาดุก
จระเข้ ปลามังกร ปลาฉลาม.

๒๐๕๙. ชะเอมต้น ชะเอมเครือ กายาน
ประยงค์ กระวาน หัวหมู
สัตตบุษย์ และสมุลแว้ง.

ยรรยงแห่งเขมรเทศ | ขุททอปุณฺณิโยติ | ม. พ. ๓๑๐-๒๒๕

๒๐๖๐. สุภิมมุตตรา

พหุกา ตุงควลลियो
ปทุมกา นารทา โภฏจา
ฌามกา ๑ ھرณฺฎกา.

๒๐๖๑. หลัททกา คนฺธเสลา

หริเวรา ๑ คุคฺคุลา
วิภทกา ใจฺโรภุจจา
กปฺปุรา ๑ กลิงฺคุกา"ติ.

ตตฺถ อถสฺสา โปกฺขรณียาติ อธิ
โปกฺขรณีสทิสตาย สรเมว โปกฺขรณิตี
วทติ. โรหิตาติ อาทีนึ เตสํ
วาริโคจฺรานํ นามานึ. มธุ จาติ
นิมฺมกฺขิกมธุ ๑. มธุลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺล
ลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺล. ตาลียาติ อาทิกกา
สพฺพา คนฺธชาติโย.

๒๐๖๒. "อถตฺถ สีหา พฺยคฺฆมา ๑

บุริสาณฺฐ ๑ หตฺถิโย
เอณฺเณยฺยา ปสทา เจว
โรหิตา สรภา มิดา.

๒๐๖๓. โภฏจฺสุณฺมา สฺสุณฺปิ ๑

ตุลฺลียา นพฺสนฺนิภา
จามรี จลนึ ลงฺขี
มาปีตา มกฺกฏา ปิจฺ.

๒๐๖๐. พิมเสน สามสิบ และกฤษณา

เถากระดิ่ง มีมากมาย บัวบก
โกฐขาว กระทุ่มเลือด ต้นหนาด.

๒๐๖๑. ขมิ้น สีลายอน เถาหญ้านาง

คำคูน สมอพิเภก ใจฺโรภุ
การบูร และรางแดง".

บรรดาคำเหล่านั้น ด้วยคำว่า
อนึ่ง ในสระโบกขรณีนั้น ท่านกล่าว
สระมุจลินท์นั้นแหละว่า สระโบกขรณี
เพราะคล้ายกับสระโบกขรณี. คำว่า
ปลาตะเพียน เป็นต้นเป็นชื่อของสัตว์น้ำ
เหล่านั้น คำว่า ผึ้ง ได้แก่ น้ำผึ้งไม่มีตัว.
คำว่า ชะเอมเครือ ได้แก่ น้ำหวานแห่ง
เครือเถา คันธชาติทั้งหมด มีกำยาน
เป็นต้น ชื่อว่าไม่มีกลิ่นหอม.

๒๐๖๒. "อนึ่ง ในป่านั้น มีเหล่าราชสีห์

เสือโคร่ง ยักษ์ณีหน้าลา ช้างพัง
ช้างพลาย เนื้อทราย เนื้อฟาน
ละมั่ง ชะมด.

๒๐๖๓. หมาจิ้งจอก หมาใน บ่าง

กระรอก จามรี เนื้อสมัน ชะนี
ลิงลม ค่าง ลิง ลิงจุ่น.

๒๐๖๔. กกุฎฎา กตมาया จ
 อิกกา โคนสิรา พหุ
 ขคฺคา วราหา นกุลา
 กาฬเกตุถ พหุตโส.
๒๐๖๕. มหิสสา โสธนา ลีคาลา
 จปฺปกา จ สมนุตโต
 อากุจฺจา ปจฺลาคา จ
 จิตฺรกา จาปี ทีปโย.
๒๐๖๖. เปลกา จ วิฆาสาทา
 สีหา โภกนิสาตกา
 อฏฺฐปาทา จ โมรา จ
 ภสฺสรา จ กุฎฺฐจกา.
๒๐๖๗. จงฺโกรา กุฎฺฐฎา นาคา
 อญฺญมณฺณํ ปกุชฺชิโน
 พกา พลาภา นชฺชฺหา
 ทินฺทิกา โภญฺจวาทิกา.
๒๐๖๘. พยฺยคฺชินฺสา โลหปิฎฺฐา
 จปฺปกา ชีวชีวกา
 กปฺปชฺชรา ติตฺติราโย
 กุลาวา ปฏฺิฎฺฐจกา.
๒๐๖๙. มณฺฑาลกา เจลเกฬุ
 ภณฺฑุตฺติตฺติรนามกา
 เจลาวกา ปิงฺกุลาย
 ไครกา องฺคเหตุกา.
๒๐๖๔. กวาง กระจิง หมี่ วั้วเถื่อน
 ระมัด หมาป่า พังพอน
 กระแต มีมากใกล้สระมุจลินท์
 นั้น.
๒๐๖๕. กระบือป่า หมาใน หมาจิ้งจอก
 และเหล่าลิงลม เหี้ย ลิ่น เสือดาว
 และเสือเหลือง มีอยู่โดยรอบ.
๒๐๖๖. เหล่ากระต่าย แร้ง ราชสีห์
 เสือปลา ละมั่ง และชะมด
 มีสภูณชาติมากมาย คือ นกยูง
 หงส์ขาว ไก่ฟ้า ไก่เถื่อน.
๒๐๖๗. เหล่านกกด ไก่ป่า ร้องรับกัน
 และกัน นกยางโทน นกยางกรอก
 นกกระเรียน นกตะกรุม และ
 นกกระต้อยตีวิด.
๒๐๖๘. เหล่าเหยี่ยวแดง นกช้อนหอย
 นกพระหิต นกคืบแค นกกระทา
 นกแขวก นกกด.
๒๐๖๙. นกกระเต็นใหญ่ นกกวัก นกคุ้ม
 นกกระทา นกกระจอก นกแซงแซว
 นกกระเต็นน้อย และนกนางเขน.

๒๐๗๐ กรวิกา จ สคฺคา จ
อุหุงการา จ กุกฺกหา
นानาทิชคณาภิณฺณํ
นानาสรณิกุชิตนฺ"ติ.

ตตถ **ปริสาสูติ** วลวามุชยกุชินีโย.
โรหิตา สรภา มิคาคิ โรหิตา
เจว **สรภา มิคา จ. โกฎฺจสุณฺนาติ**
สิงคาลสุณฺษา. **โกฎฺจโสณฺนาติปิ** ปาโร.
สุณฺณปี จาติ เอกา เจลกา
ขุทฺทกมิดชาติ. **ตุลียาติ** ปกฺขิวิฬาร่า.
นพฺสนฺนิภาติ นพฺบุปฺพวณฺณา รุกฺขสุณฺษา.

จามรี จลนี ลงฺมีติ จามรีมิดา จ
จลนีมิดา จ วาตมิดา . จ. **ฉาปีตา**
มกฺกฏาติ เทวปี **มหามกฺกฏาติ**โยว.
ปิจูติ สรปริยนฺเต โคจรคาหิ เอกา
มกฺกฏี. **กกฺกฏา** กตมายา **จาติ** เทว
มหามิดา. **อิกฺกาติ** อจฺจา.

โคณฺสิราติ อรณฺญโคณฺา. **กาฬเกตุถ**
พฺหุตโสติ กาฬมิดา **นาเมตุถ** พฺหุตโส.

๒๐๗๐. เหล่านกการเวก **นกแอ่นลม**
นกเงือก นกออก สระมุจลินท์
นั้น **เคลื่อนกล่นไปด้วยฝูงนก**
นানাชนิด ก็กัก้องไปด้วยเสียง
สัตว์ต่าง ๆ".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ยักษิณิ**
หน้าลา ได้แก่ ยักษิณิหน้าเหมือนลา.
คำว่า **ละมั่ง ชะมด** ได้แก่ เหล่าเนื้อ
คือละมั่งและชะมด. คำว่า **หมาจิ้งจอก**
ได้แก่ สุนัขจิ้งจอก. บาลีเป็นโกฎฺจโสณฺนา
ดังนี้บ้าง. คำว่า **หมาใน** ได้แก่ สัตว์เล็ก
จำพวกหนึ่ง คือเหล่ามิดชาติตัวเล็ก.
คำว่า **บ้าง** ได้แก่ แมวชนิดที่มีปีก.
คำว่า **กระรอก** ได้แก่ หมาไม่มีสีเหมือน
ดอกไม้้อ.

คำว่า **เนื้อจามรี เนื้อสมัน และลิงลม**
ได้แก่ เหล่าเนื้อ คือจามรี สมันและ
ลิงลม. คำว่า **ค้างและลิง** ได้แก่ ลิงใหญ่
สองชนิด. คำว่า **ลิงจุ่น** ได้แก่ ลิงชนิด
หนึ่งเที่ยวหากินรอบสระ คำว่า **ควางและ**
กระทิง ได้แก่ สัตว์ใหญ่สองชนิด. คำว่า
หมี ได้แก่ เหล่าหมีทั้งหลาย.

คำว่า **วัวเถื่อน** ได้แก่ เหล่าโคป่าทั้งหลาย.
คำว่า **กระแต** มีมากใกล้สระมุจลินท์นั้น
ควาว่า ใกล้สระมุจลินท์นั้น มีกระแต

โสณา สีคาลาติ โภกสุนขา จ
สิงคาลา จ.

เป็นจำนวนมาก. คำว่า **หมาใน** **หมา-
จิ้งจอก** ได้แก่ **หมาใน**และ**หมาจิ้งจอก**.

จปุปกาติ^๑ อสุสปทำ ปริกขิปิตวา
จิตา มหาเวฬุจปุปกา. อากุจจาติ
โคธา. ปจลากาติ คชกมุภมิตา.
จิตรกา จาปี ทิปโยติ วิจิตรมิตา
จ ทิปมิตา จ.

คำว่า **เหล่าลิงลม** ได้แก่ **พวกลิงลม**
ที่อาศัยบนกอไม้ใหญ่ ซึ่งมีอยู่รอบอาคาร.
คำว่า **เหี้ย** ได้แก่ **เหี้ย**ทั้งหลาย. คำว่า
ลัน ได้แก่ **เนื้อ**มีตะพองเหมือนข้าง.
คำว่า **เสือดาวและเสือเหลือง** ได้แก่
เสือดาวและ**เสือเหลือง**ทั้งหลาย.

เปลกา จาติ สสา. วิมาสาทาติ
เอเต คิซุณา สกุนา. สีหาติ
เกสรสีหา. โภกนิสาตกาติ โภก
คเหตุวา ขาहनสีลา ทฎจมิตา.

คำว่า **เหล่ากระต่าย** ได้แก่ **กระต่าย**
ทั้งหลาย. คำว่า **แร้ง** ได้แก่ **ฝูงนกแร้ง**
ทั้งหลายเหล่านั้น. คำว่า **ราชสีห์** ได้แก่
ไกรสรราชสีห์ทั้งหลาย. คำว่า **เสือปลา**
ได้แก่ **สัตว์ร้าย**ที่ชอบจับห่านแดงกินเป็น
อาหาร.

อฏฐปาทาติ สรภามิตา. ภสฺสราติ
เสตหฺสา จ. กฏฐกาติ กฏฐสกุนา.
จงฺโกราติ จงฺโกรสกุนา. กุกฏฐาติ
วนกุกฏฐา. ทินฺทิกวา โภณฺจวาทิกาทิ
อิเม ตโยปี สกุนาเวว.

คำว่า **ละมั่งและชะมด** ได้แก่ **ละมั่ง**และ
ชะมด. คำว่า **หงส์ขาว** ได้แก่ **หงส์ขาว**
ทั้งหลาย. คำว่า **ไก่อฟ้า** ได้แก่ **ไก่อฟ้า**.
คำว่า **นกกต** ได้แก่ **เหล่า**นกกต. คำว่า
ไก่อฟ้า ได้แก่ **ไก่อเรียน**. คำว่า **นกกระเรียน**
นกตะกรุม **นกกระต้อยตีวิด** ได้แก่ **นก**
๓ ชนิดเหล่านี้.

พยุคมินสาติ เสนา. โลหปิฎกาติ
โลกิตวณฺณสกุนา. จปุปกาติ จปุปกฐา.

คำว่า **เหยี่ยว** ได้แก่ **เหยี่ยว**ทั้งหลาย.
คำว่า **เหยี่ยวแดง** ได้แก่ **นกเหยี่ยวสีแดง**

^๑ ปมฺปกาติปี ปาโจ.

กปิณฺชรา ติตฺติราโยติ กปิณฺชรา
๑ ติตฺติรา ๑.

คำว่า **นกช้อนหอย** ได้แก่ **นกโพระดก**.
คำว่า **นกค้ำแค** **นกกะธา** ได้แก่
นกค้ำแคและนกกะธา.

กุลาวา ปฏิกุญฺชกาติ อิมปิ เทว
สกุณา. มนุชาลกา เจลเกหฺพฺติ
มนุชาลกา ๑ เจลเกหฺ ๑. ฃณฺฑุ-
ติตฺติรนามกาติ ฃณฺฑุ ๑ ติตฺติรา ๑
นามกา ๑. เจลาวกา ปิงฺคุลาโยติ
เทว สกุณชาติโย ๑, ตถา โคธกา
องฺคเหตุกา. สคฺคาติ วาตสกุณา.
อุหฺงการาติ อุลฺลสกุณา.

คำว่า **นกแขวกและนกกด** ได้แก่ **นก**
ทั้งหลาย ๒ ชนิดแม่เหล่านี้. คำว่า
นกกะเต็น **นกกวัก** ได้แก่ **นกกะเต็น**
นกกวัก. คำว่า **นกคุ้ม** **นกกะธา** **นก-**
กระจอก ได้แก่ **นกคุ้ม** **นกกะธา** และ
นกกะจอก. คำว่า **เจลาวกา ปิงคุลาโย**
เป็นสกุณชาติ ๒ ชนิด คือ **นกกะเต็น**
และ**นกกางเขน** **นกกะเต็นน้อย**
นกกางเขน ก็เหมือนกัน. คำว่า **นก-**
แอนลม ได้แก่ **นกกะไร**. คำว่า
นกเงือก ได้แก่ **นกเค้าแมว**.

๒๐๗๑. “อเถตฺถ สกุณา สนฺติ
นีลกา มนุชฺสาณิกา
โมทฺนฺติ สห ภริยาหิ
อณฺณมณฺณํ ปกุชฺชิโน.

๒๐๗๑. “อนึ่ง ที่ใกล้สระนั้น มีนกมากมาย
มีขนปีกงามวิจิตร มีเสียงไพเราะ
เสนาะใสด ย่อมปราโมทย์อยู่กับ
คู่เคียง คู่ก็อกร้องหากันและกัน.

๒๐๗๒. อเถตฺถ สกุณา สนฺติ
ทิสฺขา มนุชฺสุสฺราสิตา
เสตฺกชฺชิฏฺฐา ภทฺรทฺฐา
อณฺฑทฺฐา จิตฺรเปกฺขณา.

๒๐๗๒. อนึ่ง ที่ใกล้สระนั้น มีฝูงนกส่งเสียง
ไพเราะไม่ขาดสาย มีตางาม
ประกอบด้วยเป้าตาขาว มีขนปีก
ขนหางงามวิจิตร.

๒๐๗๓. อเถตฺถ สกุณา สนฺติ
ทิสฺขา มนุชฺสุสฺราสิตา

๒๐๗๓. อนึ่ง ที่ใกล้สระนั้น มีฝูงนกขู่
ส่งเสียงร้องไพเราะ ไม่ขาดสาย

- สิชณฺฐี นิลคีวาหิ
 อดฺฒมณฺณํ ปกุชฺชิโน.
๒๐๗๔. กุกกุฏจกา กุพีรกา
 โภจฺจา ปุทฺษรสาตกา
 กาฬเวยฺยา พลฺลิกฺษา
 กทมฺพา สุวสาลิกา.
๒๐๗๕. หลิทฺทา โรหิตา เสตา
 อเถตฺถ นพฺกา พฺหุ
 วารณา ภิงฺคราชา จ
 กทมฺพา สุวโกกิลา.
๒๐๗๖. อุกุฏสา กุรุรา หีสฺสา
 อาญา ปริวเทนฺติกา
 จากหีสฺสา อติพลา
 นชฺชฺหา ชีวชีวกา.
๒๐๗๗. ปาเรวตา รวิหีสฺสา
 จากวากา นทีจฺรา
 วารณาภิรุทา รุมฺมา
 อุโบ กาลุปกุชฺชิโน.
๒๐๗๘. อเถตฺถ สกฺฤณา สนฺติ
 นานาวณฺณา พฺหุ ทิชา
 ไมทนต์ิ สห ภริยาหิ
 อดฺฒมณฺณํ ปกุชฺชิโน.
- มีสร้อยคอเขียว ส่งเสียงร้อง
 เรียกหากัน.
๒๐๗๔. เหล่านกกด ไก่เถื่อน นกเปล้า
 นกดอกบัว เหี่ยวดำ เหี่ยว
 นกเขา นกกะลิง นกแขกเต้า
 และนกสาธิกา.
๒๐๗๕. อนึ่ง ที่ใกล้สระนั้น มีนกเป็น
 อันมาก เป็นพวก ๆ คือ เหลือง
 แดง ขาว นกหัสดีลิงค์ พญา-
 หงส์ทอง นกกาน้ำ นกแขกเต้า
 นกดูเหว่า.
๒๐๗๖. นกออกดำ นกออกขาว นก-
 ช้อนหอย นกกระจ่างพร ห่าน
 นกยาง นกโพระดก นกตั๋ยตีวิด.
๒๐๗๗. นกพิราบ หงส์แดง นกจากพราว
 นกเปิดน้ำ นกหัสดีลิงค์ ส่งเสียง
 ร้อง นำรึ่นรมยใจ ผู่นกดังกล่าว
 แล้ว ต่างก็ส่งเสียงร้องหากัน
 ทั้งเข้าและเย็นเป็นนิจรันดร์.
๒๐๗๘. อนึ่งที่ใกล้สระนั้น มีนกมากมาย
 สีต่าง ๆ กัน ย่อมบันเทิงอยู่กับ
 คู่เคียง ส่งเสียงกรู้อึงเข้าหากัน
 และกัน.

๒๐๗๙. อเถตุถ สกฺกนา สนฺติ
 นานาวณฺณมา พฺหุ ทิชา
 สพฺเพ มณฺชฺช นิกฺขนฺติ
 มุจฺฉินฺทมฺภโต สรฺ.

๒๐๘๐. อเถตุถ สกฺกนา สนฺติ
 กรวีกา นาม เต ทิชา
 โมทนฺติ สห ภริยาหิ
 อณฺณมณฺณํ ปกฺขิโน.

๒๐๘๑. อเถตุถ สกฺกนา สนฺติ
 กรวีกา นาม เต ทิชา
 สพฺเพ มณฺชฺช นิกฺขนฺติ
 มุจฺฉินฺทมฺภโต สรฺ.

๒๐๘๒. เอณฺณยฺยา ปสทาภิณฺณํ
 นาคสฺสเสวิตํ วนํ
 นานาลตาหิ สณฺณนฺนํ
 กทลิมิคเสวิตํ.

๒๐๘๓. อเถตุถ สามา พฺหฺกา
 นิวาโร วรโก พฺหุ
 สาลี อกฺกุจปาโก จ
 อจฺจุ ตตฺถ อนปฺปโก.

๒๐๘๔. อยํ เอกปที เอติ
 อจฺจุ คจฺฉติ อสฺสมํ

๒๐๗๙. อนึ่ง ที่ใกล้สระนั้น มีนกมากมาย
 สีสต่าง ๆ กัน ทุก ๆ ตัว ต่าง
 ส่งเสียงอันไพเราะระงมไพเราะ ที่
 ใกล้สองฝั่งสระมุจลินท์.

๒๐๘๐. อนึ่ง ที่ใกล้สระนั้น มีนกการเวก
 มากมาย ย่อมปราโมทย์ อยู่กับ
 คู่เคียง ส่งเสียงกู่ร้องหา
 กัน และกัน.

๒๐๘๑. อนึ่ง ที่ใกล้สระนั้น มีนกการเวก
 ทุก ๆ ตัว ต่างส่งเสียงไพเราะ
 ระงมไพเราะ อยู่ที่สองฝั่งสระ
 มุจลินท์.

๒๐๘๒. ป่านั้น เกือบกลาดไปด้วย
 เนื้อทราย และเนื้อฟาน เป็น
 สถานที่อาศัยของช้างพลายและ
 ช้างพัง ดาษตันไปด้วยเถาวัลย์
 นานาชนิด และเป็นทีอาศัยของ
 ผู่งชะมด.

๒๐๘๓. อนึ่ง ที่ป่ามีธัญชาติมากมาย คือ
 หน้ำกับแก้ว ลูกเดือย ข้าวสาลี
 อ้อย มิไฉน้อย เกิดเองในที่
 ไม่ได้ไถ ใกล้สระมุจลินท์นั้น.

๒๐๘๔. ทางนี้ เป็นทางเดินได้คนเดียว
 เป็นทางตรงไปจนถึงอาศรม คนผู้

ขุททำ ปิปาส์ อรดี
ตตถ ปตฺโต น วิญฺหติ
ยตถ เวสฺสฺสนฺตโร ราชฯ
สห ปุตุเตหิ สมฺมติ.

ไปถึงอาศรมของพระเวสสันดร
นั้นแล้วยอมไม่มีความหิวกระหาย
หรือความไม่ยินดี พระเวสสันดร
พร้อมด้วยพระโอรส พระธิดา
และพระมเหสี ประทับอยู่ ณ
อาศรมใด.

๒๐๘๕. ธาเรนฺโต พุราหฺมณวณฺณํ
อาสทญฺจ มสฺสขญฺํ
จมุวาสี อมา เสติ
ชาตเวทํ นมฺสฺสตี"ติ.

๒๐๘๕. ทรงเทศน์นักบวชอันประเสริฐ ทรง
ขอสำหรับสอยผลไม้ เครื่องบูชา
ไฟ และชญา ทรงนุ่งห่ม หนึ่งเสื่อ
บรรทมเหนือแผ่นดิน ทรงบูชาไฟ
(เมื่อท่านบ้ายหน้าไปทางทิศอุดร
จักแลเห็นอาศรมนั้น".)

ตตถ นีลกาติ จิตฺรราชิปตฺตา.
มณฺขุสฺสฺสราสีตาติ นิพฺพทฺมธฺสฺสฺสรา.
เสตกฺขิฏฺฐา ภาทฺรภฺชาติ อุกฺยปฺสฺเสสฺ
เสเตหิ อกฺขิฏฺฐุหิ สมฺนฺนาคตา
สุนฺทรภฺชา.

บรรดาค่าเหล่านั้น คำว่า มีขนิปิก
งามวิจิตร ได้แก่ มีปีกลายวิจิตร. คำว่า
มีเสียงไพเราะเสนาะโสต ได้แก่ มีเสียง
ไพเราะเป็นนิตย์. คำว่า มีตางามประกอบ
ด้วยเบ้าตาขาว ความว่า มีตางาม
ประกอบด้วยหางตาขาวทั้งสองข้าง.

จิตฺรเปกฺขณาติ จิตฺรปตฺตา. กุฬิรฺกาติ
กุกฺกฏฺกา. โภฏฺชาติ อาทโย สกฺกฺณา.
วารณาติ หตฺถิลิงฺคสฺกฺกฺณา. กทฺมฺพาติ
มหากทฺมฺพา คหิตา. สฺวโกกิลลาติ

คำว่า มีขนิปิกอันวิจิตร ได้แก่ มีปีก
สวยงาม. คำว่า ไก่เถื่อน ได้แก่ ไก่เถื่อน
ทั้งหลาย. สัตว์ทั้งหลายมีนกเป็ดเป็นต้น
ได้แก่ นกทั้งหลาย. คำว่า วารณา ได้แก่
นกหัสดีลิงค์ ด้วยคำว่า นกกะลิง ท่าน
หมายเอานกกะลิงใหญ่. ด้วยคำว่า
นกแก้วและนกดูเหว่า ท่านหมายถึง

โกกิลเลหิ สหุธี วิจรรณา สุวกาเจว
โกกิลลา ๑.

กุกกุสาติ กากฟูกรุรา. กุรราติ
เสตกรุรา. หีสาดิ เสตสกุณหีส่า.
อาภาติ ทพพิสณฺจานมุขสกุณา.
ปรีวเทนฺติกาติ เอกา สกุณชาติ.

วารณาภิรุทา รมฺมาติ รมฺมาภิรุทา
วารณา. อุโบ กาลูปกุชิโนติ สายํ
ปาตํ ปพฺพตปาทํ เอกนินฺนาทํ กโรนฺดา
นิกุชฺชุนฺติ. เอณฺเวยยา ปสทาภิณฺณนฺติ
เอณฺเวยยมิเคหิ ๑ ปสทมิเคหิ ๑
จิตฺรมิเคหิ ๑ อากิณฺณํ.

ตตฺถ ปตฺโต น วินฺทตีติ พฺราหฺมณ
เวสฺสณฺตรสฺส อสฺสมํ ปตฺโต ปฺริโส
ตตฺถ อสฺสเม ชาติ วา ปานียํ
ปิปาสํ วา อุกฺกณฺจิตํ วา น
ปฏฺิภตตีติ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา
อาห :

นกแก้วและนกดุเหว่าเท่านั้น ที่เที่ยวไป
กับนกดุเหว่า.

คำว่า กุกกุสาติ ได้แก่ นกออกดำ. คำว่า
กรุรา ได้แก่ นกออกขาว. คำว่า หงส์
ได้แก่ หงส์ขาว. คำว่า นกซ้อนหอย
ได้แก่ นกมีปากคล้ายทัพพี. คำว่า
นกระวังไพร คือสกุณชาติ ชนิดหนึ่ง.

คำว่า นกหัสติลิงค์ ส่งเสียงร้อง นำ
รื่นรมย์ใจ ได้แก่ นกหัสติลิงค์ร้องระงม
นำยินดี. คำว่า ฝูงนกดังกล่าวแล้ว
ต่างก็ส่งเสียงร้องก้องหากันและกัน
ทั้งเช้าและเย็นเป็นนิจรันดร ความว่า
นกเหล่านั้นร้องทำบันลือเสียงเป็นอัน
เดียวกันที่เชิงบรรพต ทั้งเวลาเย็นและ
เวลาเช้า. คำว่า เกลื่อนกลาดไปด้วย
เนื้อทรายและเนื้อฟาน ความว่า
เกลื่อนไปด้วยเนื้อทราย เนื้อฟานและ
เนื้อชนิดงามทั้งหลาย.

คำว่า คนผู้ไปถึงอาศรมของพระเวสสันดร
นั้นแล้ว ย่อมไม่มี... ความว่า ดูกร
พราหมณ์ บุรุษไปถึงอาศรมของพระ
เวสสันดรแล้ว จะไม่ได้ความหิว ความ
กระหายน้ำ หรือความกระสันในอาศรม
นั้นเลย. พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศ
เนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๐๘๖. "อิทํ สุตฺวา พุรหฺมพฺนฺธุ
 อีสึ กตฺวา ปทกฺขิณฺ
 อุกคฺคจิตฺโต ปกฺกามิ
 ยตฺถ เวสฺสณฺดรโร อหฺม"ติ.

มหาวนวรรณนา นิภูจิตา.

๒๐๘๖. "ชูชกผู้เป็นเฝ้าพันธุแห่งพราหมณ์
 ครั้นได้ฟังถ้อยคำของอัศจรรย์ฤๅษี
 แล้ว กระทำประทักษิณ มีจิต
 ชื่นชมโสมนัส อ้าลา มุ่งหน้าไป
 ยังสถานที่ประทับ ของพระ-
 เวสสันดร.

มหาวนวรรณนา จบ.

ทารกปหฺพวณฺนา

ชูชโกปิ อจฺจุตฺตาปเสน กถิตมคฺเคน
 ยาว จตฺรสุสโปกฺขรณฺีตีริ ปตฺวา
 จินฺนเตสิ "อชฺชติกสายนฺเณห อิทานิ มทฺที่
 อรณฺญโต อาคมิสฺสตี. มาตุคาโม หิ
 นาม ทานสุส อนุตฺตรายกโร โหติ, เสว
 ตสุสา อรณฺญํ คตกาเล อสฺสมปทํ
 คนฺตฺวา เวสฺสณฺดรํ อปฺสจฺกมิตฺวา
 ทารเก ยาจิตฺวา ตาย อนาคตฺตาย
 เวนฺนเต คเหตุวา ปกฺกมิสฺสามิ"ติ.
 อถสุสาวิฑูเร เอกํ สานุปฺพพฺตํ อารุยฺห
 ผาสฺกฏฺจาเน นิปชฺชิ.

พรรณนาทารกบรพ

ฝ่ายชูชกพราหมณ์ ไปจนถึงฝั่งสระ
 โบกขรณีสี่เหลี่ยมโดยมรรคาที่อัศจรรย์ฤๅษี
 บอก จึงคิดว่า "วันนี้ เย็นเกินไปเสียแล้ว
 บัดนี้ พระนางมัทรี จักเสด็จกลับจากป่า
 ขึ้นชื่อว่า ผู้หญิงย่อมเป็นผู้ทำอันตราย
 แก่ทาน, พຽงนี้เวลาพระนางเสด็จไปป่า
 แล้ว เราจักไปสู่อาศรมบท เฝ้าพระ
 เวสสันดร ทูลขอพระกุมารและพระกุมารี
 ทั้งสอง เมื่อพระนางยังไม่เสด็จกลับ
 ก็จักพา ๒ พระกุมารและพระกุมารีนั้น
 หลีกไป. ครั้งนั้น พราหมณ์เฒ่าจึงขึ้น
 สูเนินภูเขาแห่งหนึ่ง ในที่ไม่ไกลสระนั้น
 แล้วนอน ณ ที่ผาสูก.

ตี ปน รตฺตี ปจฺจุสกาเล มทุที
 สุปินํ อทฺทส. เอวฺรุโป สุปิโน ทิฏฺฐโจะ
 อโหสิ "เอโก บุริโส กณฺโห เทว
 กาสายานิ ปริหิตฺวา ทฺวิสุ กณฺเณสุ
 รตฺตมัลลํ ปิลนฺธิตฺวา อวฺรุหตุโถ
 ตชฺเชนฺโต อาคนฺตฺวา ปณฺณสาลํ
 ปริสิตฺวา มทุที ชฺฎาสฺส คเหตุวา
 อากทฺตฺมิตฺวา ภูมียํ อุตฺตานํ ปาเตตฺวา
 วิรวนฺตฺยา ตสฺสา เทวียา เทว อภฺชีนิ
 อูปฺปาเตตฺวา เทว พานานิ ฉินฺทิตฺวา
 อูริ ภิณฺทิตฺวา ปคฺชมนฺตุโลहितพิณฺฑุ
 หทยมฺลํ อาทาย ปกฺกามิ"ติ. ภัตตฺสิตา
 "ปาปโก เม สุปิโน ทิฏฺฐโจะ สุปินปาจโก
 ปน เวสฺสนฺตฺเรณ สทิสฺโส นาม นตฺถิ,
 ปุจฺฉามิ นนฺ"ติ ฉินฺเตตฺวา คนฺตฺวา
 มหาสตฺตฺสฺส ปณฺณสาลทฺวารํ อาโกณฺฐสิ.

อด มหาสตุโต ตํ สทฺทํ สุตฺวา
 "โก เอโส"ติ อาน. อหํ เทว มทุที"ติ.
 "ภทฺเท อมฺหากํ กตฺติกวตฺตํ ภิณฺทิตฺวา
 กสฺมา อกาเล อาคตาสี"ติ. "เทว
 อหํ น กิเลสฺวเสน อาคจฺฉามิ
 อปิจ โข ปน เม ปาปโก สุปิโน
 ทิฏฺฐโจะ"ติ อาน. "เตนฺหิ กเถหิ มทุที"ติ.
 สฺวา อุตฺตนา ทิฏฺฐนฺิยาเมเนว กเถสิ.

ก็ในราตรีนั้น พระนางมัทรีทรงสุบินใน
 เวลาใกล้รุ่ง. ได้ทรงพระสุบินเห็นปานนี้ว่า
 "มีชายคนหนึ่งผิวดำนุ่งห่มผ้า ๒ ผืน
 หักดอกไม้สีแดงที่หูทั้ง ๒ ข้าง มือถือ
 อาวุธเดินตะคอกเข้ามา เข้าไปสู่บรรณศาลา
 จับพระนางมัทรีที่ชฎาคร่ำมาให้พระนาง
 ล้มหงายลง บนภาคพื้น ควักเอาดวง
 พระเนตรทั้ง ๒ และตัดพระพาหาทั้ง ๒
 ของพระนางผู้ร้องอยู่ ทำลายพระอุระ
 ถือเอาเนื้อพระหทัยซึ่งมีหยาดพระโลหิต
 ไหลอยู่ หลีกไป". พระนางมัทรีทรงตื่น
 บรรทมทั้งตกพระทัย ทั้งสะดุ้งกลัว ทรง
 รำพึงว่า "เราฝันร้าย บุคคลผู้จะทำนายฝัน
 เช่นกับพระเวสสันดรไม่มี เราจักทูลถาม
 พระองค์" ดำริฉะนี้แล้ว เสด็จไปเคาะ
 พระทวารบรรณศาลาแห่งพระมหาสัตว์.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ได้ยินเสียงเคาะ
 พระทวารนั้น จึงตรัสถามว่า "นั่นใคร".
 พระนางทูลสนองว่า "หม่อมฉันมัทรี
 เพคะ". พระเวสสันดรตรัสว่า "แม่นาง
 ผู้เจริญ เธอทำลายกตีกาวัตรของเรา
 ทั้งสองเสียแล้ว มาในเวลามิใช่กาล
 เพราะเหตุไร". พระนางกราบทูลว่า
 "ข้าแต่สมมติเทพ หม่อมฉันมิได้มาเฝ้า
 ด้วยอำนาจกิเลส, ก็แต่ว่าหม่อมฉัน
 ฝันร้าย". พระเวสสันดรตรัสว่า "แม่มัทรี

สา อุตตนา ทิฏฐินิยามเนว กเถสิ.

มหาสตุโต ตํ สุปินํ ปริคคณฺหิตฺวา
 “มยุหํ ทานปารมิโย ปุเรสุสนฺติ. เสว
 มํ ยาจโก อาคนฺตุวา ปฺตุเต ยาจิสฺสตี,
 มทุทํ อสุสาเสตฺวา อฺยุโยเชสุสามิ”ติ
 จินฺนเตตฺวา “มทุทํ ตว ทุสฺสยนทฺพฺโภชนเห
 จิตฺตํ อาลูพิตํ ภวิสฺสตี, มา ภายี”ติ
 ปโมเหตฺวา อสุสาเสตฺวา อฺยุโยเชสิ.

สา วิภาตาย รตฺติยา สพฺพิ
 กตฺตพฺพกมฺมํ กตฺวา เทว ปฺตุเต
 อาลิงฺกิตฺวา สีเส จุมฺพิตฺวา “อชฺช
 เม ทุสฺสุปินเ ทิฏฺฐิจ, อมฺม ตาตา
 อปฺปมตฺตา ภเวยฺยาถา”ติ โฉวิทฺวา
 มหาสตุตฺสฺส สนฺติกํ คนฺตุวา “เทว
 ทารเกสุ อปฺปมตฺตา โหนฺธา”ติ
 มหาสตุตํ ปฺตุเต ปฏฺิจฺจาเปตฺวา
 ปจฺฉิณฺณิตฺติอาทินิ อาทาย อสุสุนิ
 ปุณฺณนฺตี มฺูลผลลาผลตฺถาย วนํ ปาวิสฺสิ.

ชฺชโกปี “อิทานิ มทุทํ อรณฺณ
 คตา ภวิสฺสตี”ติ สานุปฺพพฺตา โอรุยน

ถ้าเช่นนั้นเธอจงเล่าไปเถิด”. พระนาง
 ก็เล่าถวายโดยทำนองที่ทรงสุบิน.

พระมหาสัตว์ทรงกำหนดพระสุบิน
 นั้นแล้ว ทรงดำริว่า “ทานบารมีของเรา
 จักเต็มบริบูรณ์ พຽนี้ จักมีมาจากมาขอ
 บุตรและบุตรี เราจักปลอบใจมัทรี แล้ว
 ส่งกลับไป” ทรงดำริจะนั้นแล้ว ตรัสว่า
 “แน่มัทรี จิตของเธอชุ่มมัวด้วยบรรทม
 ไม่สบาย เสวยอาหารไม่ดี เธออย่ากลัว
 เลย”. ตรัสปลอบประโลมให้เบาใจแล้ว
 ทรงส่งเสด็จกลับไป.

เมื่อราตรีสว่าง พระนางมัทรีทรงทำกิจ
 ที่ควรทำทั้งปวงแล้ว ทรวงสวมกอด
 พระโอรสและพระธิดาทั้งสอง จุมพิตที่
 พระเศียร แล้วประทานโอวาทว่า “แน่ม
 แม่และพ่อ วันนี้แม่ฝันร้าย แม่และพ่อ
 พึงเป็นผู้ไม่ประมาท” แล้วเสด็จไปเฝ้า
 พระมหาสัตว์ ทูลขอให้พระมหาสัตว์
 ทรงรับพระโอรสและพระธิดาด้วยคำว่า
 “ขอเทพเจ้าจงอย่าทรงประมาทในทารกและ
 ทาริกาทั้งสองนี้” แล้วทรงถือเอากระเช้า
 และเสียมเป็นต้น ทรงเข็นน้ำพระเนตร
 เสด็จเข้าไปสู่ป่าเพื่อต้องการมูลผลาผล.

ฝ่ายชุกคิดว่่า “บัดนี้ พระนางมัทรี
 จักเสด็จไปป่าแล้ว” จึงลงจากเนินผา

เอกปัทมคฺเคน อสฺสมาภิมุโข ปายาสี.
 อถ มหาสตุโต ปณฺณสาลโต
 นิกุมิตฺวา ปาสาณผลเก สุวณฺณปติมา
 วย นิสีทิตฺวา จินฺเตสิ "อิทานิ
 ยาจโก อาคมิสฺสตี"ติ ปิปาสิตอ วย
 สุราโสณฺโท ตสฺสาคมนมคฺคํ โอลิเกนฺโต
 นิสีทิ. ปุตฺตาปิสฺส ปาทุมฺเล กิพฺนุติ.
 โส มคฺคํ โอลิเกนฺโต พุราหุมนํ
 อาคจฺจนฺตํ ทิสฺวา สตฺตมาเส นิกุมิตฺตํ
 ทานธฺรํ อุกฺชิเปนฺโต วย "เอहि วต
 โภ พุราหุมนา"ติ โสมนสฺสปฺตฺโต
 ชาลิกุมารํ อามนฺเตนฺโต อิมํ คาถมาห

มุ่งหน้าเฉพาะอาศรมสถาน เดินไปโดย
 มรรคา ที่เดินได้เฉพาะผู้เดียว. ลำดับนั้น
 พระมหาสัตว์ เสด็จออกหน้าบรรณศาลา
 ประทับนั่งดูจสุวรรณปฏิมาที่ตั้งอยู่ บน
 แผ่นหิน ทรงดำริว่า "บัดนี้ ยาจกจักมา"
 ดังนี้ ก็ประทับทอดพระเนตรทางมาของ
 ยาจกนั้น ดูจนกเลงสุรา อยากดื่มสุรา
 ฉะนั้น. พระราชโอรส และพระราชธิดา
 ทรงเล่นอยู่ใกล้ป่าทมูลแห่งพระราชบิดา.
 พระโพธิสัตว์ทอดพระเนตรทางมา ก็ทอด
 พระเนตรเห็นชุกพรหามณ์กำลังเดินมา
 ทรงเป็นเหมือนยกทานธูระ ซึ่งทอดทิ้ง
 มาได้ ๗ เดือน ตรัสว่า "นะะพรหามณ์
 ผู้เจริญ เจ้าจงมา" ทรงถึงความโสมนัส
 เมื่อจะตรัสเรียกพระชาลีสราชกุมาร จึงตรัส
 พระคาถานี้ว่า

๒๐๘๗. "อฺภูเจหิ ชาลิ ปติฏฺจ
 ไปราณํ วย ทิสฺสตี
 พุราหุมนํ วย ปสฺสามิ
 นนฺทียเ มาภิกิเร"ติ.

๒๐๘๗. "ดูกรพ่อชาลี พ่อจงลุกขึ้นยืนเถิด
 การมาของยาจก ในวันนี้
 ปรากฏเหมือน การมาของพวก
 ยาจกครั้งก่อน ๆ พ่อเห็นเหมือน
 พรหามณ์ ความชื่นชมยินดี
 ทำให้พ่อเกษมศานต์".

ตตฺถ ไปราณํ วย ทิสฺสตีติ
 ปุพฺเพ เขตฺตุรฺนคเร นานาทิสาหิ

บรรดาคำเหล่านี้ คำว่า ปรากฏ
 เหมือนการมาของยาจก ครั้งก่อน ๆ
 ความว่า การมาของพวกยาจกในวันนี้

ยาจกานัน อาคมนัน วिय อชช ยาจกานัน
อาคมนัน ทิสฺสติ.

นनुทโย มาภิกิเรติ เอตสฺส
พฺรหฺมณฺสฺส ทิฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาย มํ
โสมนฺสฺसानิ อภิกิเรนฺติ สมฺมาภิตตฺตสฺส
สีเส สีตฺตทกขณฺทสฺสสาภิเสจฺจนกาโล วिय
ชาโต.

ตํ สุตฺวา กุมารโ อหา

๒๐๘๘. “อหํปิ ตาต ปสฺสามิ
โย โส พฺรหฺมว ทิสฺสติ
อทุธิโก วिय อายาติ
อติถิ โน ภวิสฺสตี”ติ.

วตฺวา จ ปน ชาลิกุมารโ
มหาสฺตตสฺส อปจิติ กโรนฺโต อฏฺฐาย
พฺรหฺมณฺ ปจฺจคฺคนฺตฺวา ปริกฺขารคฺคณฺ
อาปฺจุฉิ. พฺรหฺมณเ ตํ โอลเเกตฺวา
“อโย เวสฺสนฺดรสฺส ปฺตฺโต ชาลิกุมารโ
นาม ภวิสฺสติ, อาทิตฺโต ปฏฺฐายเวสฺส
ผฺรฺสฺวจัน กเถสฺสามิ”ติ จินฺเตตฺวา
“อเปหิ อเปหิ”ติ อจฺจริ ปหริ.

ปรากฏเหมือนการมาของพวกเขาจากจาก
ทิศต่าง ๆ ในเขตดุรนคร ในกาลก่อน.

คำว่า ความชื่นชมยินดี ทำให้พ่อเกษม-
ศานต์ ความว่า ความยินดีย่อมกระจาย
(ครอบงำ) เรา จำเดิมที่ได้เห็นพราหมณ์
นั้น. เป็นเหมือนถูกรดที่ศรีษะด้วยน้ำเย็น
พันหม้อ แก่บุคคลผู้มีความร้อนยิ่ง ใน
ฤดูร้อน ฉะนั้น.

พระราชลี้ราชกุมารได้ฟังพระดำรัส
พระบิดา จึงกราบทูลว่า

๒๐๘๘. “ข้าแต่พระบิดา แม้หม่อมฉัน ก็
เห็นผู้นั้น ปรากฏเหมือนพราหมณ์
ดูเหมือนเป็นคนเดินทาง จะเป็น
แขกของเราทั้งหลาย”.

ก็แลครั้งพระราชลี้ราชกุมารกราบทูล
ฉะนี้แล้ว, ได้ทรงทำความเคารพต่อ
พระบรมโพธิสัตว์ เสด็จลุกขึ้นไปต้อนรับ
ชูชกพราหมณ์ ตรัสถามถึงการจะช่วย
รับเครื่องบริวาร. ชูชกพราหมณ์เห็น
พระขาลี จึงคิดว่า “เด็กคนนี้จะจักเป็น
พระโอรสของพระเวสสันดร มีพระนามว่า
พระราชลี้ราชกุมาร เราจักกล่าวผรุสวาจา
แก่เธอเสียตั้งแต่ต้นทีเดียว” จึงตีตนไว้
ด้วยหมายให้รู้ว่า “เด็กน้อยจงถอยไป ๆ”
ดังนี้ พระราชลี้ราชกุมารก็เสด็จหลีกไป

กุมารโ อปคนตวา "อัย พุราหฺมณโ
อติผรุสฺส, กิณฺุชเ"ติ ตสฺส สรฺรึ
โธโลเกนฺโต อฏฺจารสฺส ปุริสโทเส ปสฺสึ.
พุราหฺมณปิ โพิสฺสตํ อุปสงฺกมิตฺวา
ปฏิสฺนถารึ กโรนฺโต อาห

๒๐๘๙. "กจฺจึ นุ โภโต กุสลํ
กจฺจึ โภโต อนามยํ
กจฺจึ อญฺเชน ยาเปถ
กจฺจึ มุลผลา พหุ.

๒๐๙๐. กจฺจึ ทํสา มกฺสา จ
อปุเปเว สิริสฺปา
วเน วาพิมิคากิณฺุณเ
กจฺจึ ทํสา น วิชฺชตี"ติ.

โพิสฺสตฺโตปิ เตน สทฺธิ ปฏิสฺนถารึ
กโรนฺโต อาห

๒๐๙๑. "กุสลญฺเจว โน พุรฺหม
อโถ พุรฺหม อนามยํ
อโถ อญฺเชน ยาเปม
อโถ มุลผลา พหุ.

ทรงดำริว่า "ตาพราหฺมณฺนี้หยาบยิ่งนัก
เป็นอย่างไรหนอ" ทอดพระเนตรดูสรฺรึระ
ของชุกกพราหฺมณฺนั้น ก็เห็นบุริสโทษ ๑๘
ประการ. ฝ่ายชุกกพราหฺมณฺ เข้าไปเฝ้า
พระโพิสฺสตฺแล้ว เมื่อจะทำปฏิสฺนถาร
จึงกล่าววว่า

๒๐๘๙. "พระองค์ ไม่มีโรคาพาธหรือ
พระองค์ ทรงพระสําราญดีหรือ
ทรงเยียวยาอํตภาพ ด้วยการ
แสวงหาผลาหาร สะดวกหรือ
ทั้งมูลมัน ผลไม้มีมากหรือ.

๒๐๙๐. เหลือบ ยุง และสัตว์เลื้อยคลาน
มีน้อยหรือ ในป่าอันเกลื่อนกล่น
ไปด้วยสัตว์ร้ายไม่มีมาเบียดเบียน
หรือ".

ฝ่ายพระโพิสฺสตฺ เมื่อจะทรงทำ
ปฏิสฺนถารกับชุกกพราหฺมณฺนั้น จึงตรัส
พระคาถาว่า

๒๐๙๑. "ดูกรพราหฺมณฺ เราทั้งหลายไม่มี
โรคาพาธเบียดเบียน อนึ่ง เรา
ทั้งหลาย เป็นสุขสําราญดี เรา
เยียวยาอํตภาพ ด้วยการแสวงหา
ผลาหารสะดวกดี ทั้งมูลมัน
ผลไม้ก็มีมาก.

๒๐๙๒. อโถ ทังสา มกสา จ
 อปุเปเมว สิริสปา
 วเน วาพิมิดากิณฺเณ
 หีสา มยฺหํ น วิชฺชติ.

๒๐๙๓. สตุตฺตํ โน มาเส วสตี
 อรญฺเณ ชีวิสฺสเกนินฺ
 อิทฺธิ ปจฺมํ ปสฺสสามิ
 พุราหฺมณฺโณ เทวณฺฺณินินฺ
 อาทาย เวพฺพิวํ ทณฺฑํ
 อคฺคิหฺตฺตํ กมณฺฑลํ.

๒๐๙๔. สุวาคตนฺฺเต มหาพฺรหฺม
 อโถ เต อพฺุวาคตี
 อนฺฺโต ปวิสฺส ภทฺทนฺฺเต
 ปาเท ปกฺขาลยสฺสุ เต.

๒๐๙๕. ตินฺฺชุกานิ ปิยาลานิ
 มธุเก กาสมาริโย
 ผลานิ ชุทฺทกปฺปานิ
 ภฺุชฺช พฺรหฺม วรี วรี.

๒๐๙๖. อิทฺธิ ปานิยํ สตี
 อภิตฺติ คิริคพฺุรธา
 ตโต ปิว มหาพฺรหฺม
 สเจ ตฺวํ อภิกงฺขสิ"ติ.

๒๐๙๒. ทั้งเหลือบ ยุง และสัตว์เลื้อยคลาน
 ก็มีน้อย อนึ่ง ในป่าอันเกลื่อน-
 กล่นไปด้วยสัตว์ร้าย ก็ไม่มีมา
 เบียดเบียนแก่เรา.

๒๐๙๓. เมื่อเราทั้งหลายมาอยู่ในป่า มี
 ชีวิตอันตรมเตรียมมาตลอด ๗
 เดือน เราเพิ่งเห็นท่านผู้เป็น
 พราหมณ์บุรุษไฟ ทรงเพศอัน
 ประเสริฐ ถือไม้เท้าสีดั่งผล
 มะตูม และลัคน้ำนี้ เป็นคน
 แรก:

๒๐๙๔. ดูกรมหาพราหมณ์ ท่านมาดีแล้ว
 อนึ่ง ท่านมิได้มาร้าย ดูกรท่าน
 ผู้เจริญ เชิญท่านเข้ามาภายใน
 เถิด เชิญท่านล้างเท้าเถิด.

๒๐๙๕. ผลมะพลับ ผลมะหาด ผลมะขาง
 ผลหมากเม่า มีรสหวานปาน
 น้ำผึ้ง เชิญเลือกจั้นแต่ผลที่ดี ๆ
 เถิด ท่านพราหมณ์.

๒๐๙๖. แม้น้ำจันนี้ ก็เย็นสนิท เรานำมา
 จากชอกเขา ดูกรพราหมณ์
 ถ้าท่านปรารถนา ก็เชิญดื่ม
 ตามสบายเถิด".

วตฺวา จ ปน มหาสตุโต "อัย
 พุราหฺมโณ น อการณน อิมํ
 พุรหารณฺณํ อาคมิสฺสติ, อาคมนการณํ
 ปปญฺจํ อกตฺวา ปุจฺฉิสฺสามิ นนฺ"ติ
 จินฺเตตฺวา อิมํ คาถมาห

๒๐๙๗. "อถ ตฺวํ เกน วณฺณเณน
 เกน วา ปน เหตุนา
 อนุปฺตโต พุรหารณฺณํ
 ตํ เม อภฺษาหิ ปุจฺฉิตฺ"ติ.

ตตฺถ วณฺณเณนาติ การณน.
 เหตุนาติ ปุจฺฉเยน.

ชฺชโก อาน

๒๐๙๘. "ยถา วาริวโห ปุโร
 สพุพกาลํ น ชียติ
 เอวณฺตํ ยาจิตาคณฺฉิ
 ปฺตเต เม เทหิ ยาจิตฺ"ติ.

ตตฺถ วาริวโหติ ปญฺจสุ มหานทีสุ
 อุกทวาโห. น ชียตีติ ปิปลาตีเทหิ
 นที อาคนฺตฺวา หตฺถเทหิ ภาชเนหิปิ
 อุสฺสสิญฺจิตฺวา ปิวมาโน น ชียติ.

ก็แล ครั้นพระมหาสัตว์ตรัสอย่างนี้
 แล้ว ทรงจินตนาการว่า "พราหมณ์นี้
 จักไม่มาสู่ป่าใหญ่นี้ โดยไม่มีเหตุ เราจัก
 ถามแกถึงเหตุที่มาไม่ให้เนิ่นช้า" จึงตรัส
 พระคาถานี้ว่า

๒๐๙๗. "เราขอถาม ท่านมาถึงป่าใหญ่
 แล้ว เพราะเหตุ คือการณอะไร
 หนอ เราถามแล้ว ขอท่าน
 จงบอกความนั้นแก่เรา".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เพราะ
 เหตุ ได้แก่ ด้วยเหตุ. คำว่า เพราะ
 การณ ได้แก่ ด้วยปัจจัย.

ชฺชกทูลตอบว่า

๒๐๙๘. "ห้วงน้ำ เต็มเปี่ยมตลอดเวลา
 ไม่เหือดแห้ง ฉันทใด พระองค์มี
 พระทัยเต็มเปี่ยม ไปด้วยศรัทธา
 ก็ฉันทนั้น ข้าพระองค์กราบทูลขอ
 แล้ว ขอพระองค์ทรงพระกรุณา
 พระราชทานพระโอรส และ
 พระธิดา แก่ข้าพระองค์เถิด".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ห้วงน้ำ
 ได้แก่ ห้วงน้ำในมหานทีทั้ง ๕. คำว่า
 ไม่เหือดแห้ง ความว่า ห้วงน้ำอันคน
 ผู้กระหายนำเอาน้ำมารดด้วยมือ แม้ด้วย
 ภาชนะทั้งหลายเต็มอยู่ ก็ย่อมไม่ล้นไป.

เอวนุตฺติ ยาจิตาคณฉินฺนติ ตฺวั สทุธาย
ปุริตตฺตฺตา เอวรฺุโปเยวาทิ มณฺญมาโน
อหนุตฺติ ยาจิตฺตุ อาคณฉิ. ปุตฺเต เม
เทหิ ยาจิตฺติ. มยา ยาจิตฺโต ตว
ปุตฺเต มยฺหิ ทาสตฺถาย เทหิตฺติ.

คำว่า มาเพื่อจะทูลขอพระโอรสและ
พระธิดานั้น ความว่า ข้าพเจ้าสำคัญว่า
พระองค์ผู้เห็นปานนี้ เพราะทรงเต็มเปี่ยม
ด้วยศรัทธา จึงมาเพื่อจะทูลขอพระโอรส
และพระธิดานั้น. คำว่า ข้าพระองค์
กราบทูลแล้วขอพระองค์ทรงพระกรุณา
พระราชทานพระโอรสและพระธิดา
แก่ข้าพระองค์เถิด ความว่า พระองค์
อันข้าพระองค์ทูลขอแล้ว จงพระราชทาน
พระโอรสและพระธิดา เพื่อเป็นทาสแก่
ข้าพระองค์.

ตํ สุตฺวา มหาสตุโต โสมนสฺสป-
ปตฺโต หุตฺวา ปาสาริตหตุเถ
สทฺสสตุถวิกิ จเปนฺโต วิวิ ปพฺพตปาที
อุณฺนาเทนฺโต อาห

พระเวสสันดร ทรงสดับคำชุกแล้ว
ก็ทรงโสมนัสยินดี ยิ่งเชิงภูเขาให้บันลือลั่น
ดูบุคคลวางถุงเงินอันเต็มด้วยยกหาปณะ
๑,๐๐๐ ในมือของบุคคลที่เหยียดออกมารับ
ฉะนั้น จึงตรัสว่า

๒๐๙๙. “ททามิ น วิกรมปามิ
อิสฺสโร นย พฺราหฺมณ
ปาโต คตฺตา ราชปุตฺตี
สหายํ อุณฺชาโต เอหิตฺติ.

๒๐๙๙. “ดูกรพราหมณ์ เรายอมให้
มิได้หวั่นไหว ท่านจงเป็นใหญ่
พาเอาลูกทั้งสองของเราไปเกิด
พระราชบุตรี เสด็จไปป่าแต่เช้า
จักกลับมาจากการแสวงหาผลไม้
ในเวลาเย็น.

๒๑๐๐. เอกรตฺตี วสิตฺวาน
ปาโต คจฺฉสิ พฺราหฺมณ

๒๑๐๐. ดูกรพราหมณ์ เชิญท่านพักอยู่
หนึ่งราตรี แล้วจึงไปในเวลาเช้า

๒๐๙๙-๒๑๐๐. ม.ท. ๓๐-๒๑

ตสฺสา นุหาโต อุปกฺขมาเต
อถ เน มาลธาริเน.

ท่านจงพาเอาลูกรักทั้งสอง ซึ่ง
มารดาของเธอให้สรงแล้ว สุดดม
พระเศียรให้ทัดทรงด้วยระเบียบ
ดอกไม้.

๒๑๐๑. เอกกรตุตี วสิตุวาน
ปาโต คจฺจสิ พุราหุมน
นानาปุเปหิ สญฺจนฺเน
นानาคนฺเธหิ ภูสิตे
นानามูลผลากิถฺนฺเน
คจฺจ สุวาทาย พุราหุมนฺนา”ติ.

๒๑๐๑. ดูกรพราหมณ์ เชิญท่านพักอยู่
หนึ่งราตรี แล้วจึงไปในเวลาเช้า
ดูกรพราหมณ์ ท่านจงพาเอา
ลูกรักทั้งสอง อันประดับด้วย
ดอกไม้ต่าง ๆ ตกแต่งด้วยของ
หอมนานา พร้อมด้วยมูลมัน
และผลไม้ นานาชนิดไปเถิด”.

ตตฺถ อิสฺสโรติ ตฺวํ มม ปุตฺตานํ
อิสฺสโร สามิโก หุตฺวา เอเต นย.
อปิจ โข ปเนตํ การณํ อตฺถิ. เอเตสํ
มาตา ราชปุตฺตี ผลาผลตฺถาย ปาโตว
คตา สายํ อรญฺญโต อาคมิสฺสตี,
ตาย อานิตานิ มรฺุรผลาผลานิ
ปริภฺุชิตฺวา อิธว วเน อชฺเชกรตุตี
วสิตุวา ปาโตว ทารเก คเหตุวา
คมิสฺสตี.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **จงเป็น
ใหญ่** ความว่า ท่านเป็นอิสระ คือเป็น
เจ้าของแห่งลูกของเรา จงนำลูกทั้งสอง
นั้นไป. ก็อีกอย่างหนึ่งแล เหตุนั้นมีอยู่.
พระราชบุตรผู้เป็นมารดาของพระโอรส
และพระธิดาทั้งสองนั้นเสด็จไป(ป่า)แต่
เข้าตู่ เพื่อต้องการผลาผล จักเสด็จกลับ
จากป่าเวลาเย็น เชิญบริโภคผลาผลไม้
มีรสหวาน ที่พระนางมัทรีเธอนำมา
ในวันนี้พักอยู่ ที่ป่านี้ สิ้นหนึ่งราตรีแล้ว
พาพระโอรสและพระธิดาไปแต่เข้าตู่.

ตสฺสา นุหาโตติ ตาย นุหาปิตे.
อุปกฺขมาเตติ สีเส อุปลีขมาฏ. อถ เน
มาลธาริเนติ อถ วิจิตฺตราช มาลาย

คำว่า **ซึ่งมารดาของเธอให้สรงแล้ว**
ความว่า อันพระมารดาของเธอให้สรงแล้ว.
คำว่า **สุดดมพระเศียร** ได้แก่ ทรงสุดดม

อลงกเต ตี มาลั วหมานเ. ปาลีโปตุเกสุ
ปน อถ เน มาลธาริโนติ ลิจิต.
ตสุสตุโก น วิจาริโต. นานา-
มูลผลากิณณติ มคเค ปาถะยสุสตุถาย
ทินุเนหิ นานามูลผลาผละหิ อากิณณเ.

ที่พระเศียร. คำว่า ให้ตัดทรงด้วย
ระเบียบดอกไม้ ความว่า เมื่อพระกุมาร
และพระกุมารีทั้งสอง ประดับด้วยระเบียบ
ดอกไม้อันวิจิตร นำระเบียบดอกไม้ นั้น
ไปอยู่. แต่ท่านเขียนไว้ในคัมภีร์บาลีว่า
อถ เน มาลธาริโน. ความแห่งบาลีนั้น
ท่านไม่วิจารณ์ไว้. คำว่า พร้อมด้วย
มูลมันและผลไม้นานาชนิด ความว่า
เกลื่อนกล่นด้วยมูลผลาผลต่าง ๆ ที่
ประทานให้ เพื่อต้องการให้เป็นเสปียง
ในหนทาง.

ชูชโก อห

ชูชกทูล ตอบว่า

๒๑๐๒. "น วาสมภิโรจามี
คมนั มยหิปี รุจจติ
อนุตราโยปิ เม อสุส
คจจนุเบว รถสมภ.

๒๑๐๒. "ข้าแต่พระองค์ ผู้เป็นจอมทัพ
ข้าพระองค์ ไม่ขอการพักอยู่
ข้าพระองค์ยินดีจะไป แม้อันตราย
จะพึงมีแก่ข้าพระองค์ ข้าพระองค์
ขอทูลลาไปที่เดียว.

๒๑๐๓. น เหตยา ยาจโยคี น
อนุตรายสุส การิยา
อิตุถิกา มนุติ ชานนุติ
สพพิ คณุนุติ วามโต.

๒๑๐๓. เพราะธรรมดาว่า สตรีเหล่านี้
เป็นผู้ไม่สมควรแก่การขอ ย่อม
ทำอันตรายต่ออนุญชของทายก และ
ลาภของยาจก ย่อมรู้มารยา
ย่อมรับสิ่งทั้งปวง โดยเมื่องซ้าย.

๒๑๐๔. สทุธาย ทานัน ททโต
มา สมทกขิ มาตริ

๒๑๐๔. ข้าแต่พระองค์ ผู้เป็นจอมทัพ
เมื่อพระองค์จะทรงบริจาคทาน

อนฺตรายปี สา กยิรา
คจฺจนฺนเปว วเถสภ.

ด้วยพระศรัทธา อย่าได้ทรงเห็น
พระมารดา ของพระราชกุมาร
และพระกุมารทั้งสองเลย พระ-
มารดานั้น พึงทำแม่อันตราย
ได้ ข้าพระองค์ขอทูลลาไป
ทีเดียวน.

๒๑๐๕. อามนฺตยสฺส เต ปฺตุเต
มา เต มาตรมทฺทสฺสุ
สทฺธา ย ทานํ ททโต
เอวํ ปุณฺณํ ปวทฺตมติ.

๒๑๐๕. ขอพระองค์ จงตรัสเรียกพระ-
โอรสและพระธิดามา อย่าให้เธอ
ทั้งสองได้ทันเห็นพระมารดาเลย
เมื่อพระองค์ทรงบำเพ็ญทานด้วย
พระศรัทธา บุญย่อมเจริญ
ด้วยอาการอย่างนี้.

๒๑๐๖. อามนฺตยสฺส เต ปฺตุเต
มา เต มาตรมทฺทสฺสุ
มาทิสฺสส ธนํ ทตฺวา
ราช สคฺคํ คมิสฺสสสี"ติ.

๒๑๐๖. ข้าแต่พระราชฯ ขอพระองค์จงตรัส
เรียกพระโอรส และพระธิดามา
เธอทั้งสอง อย่าได้ทันเห็นพระ-
มารดาเลย พระองค์พระราชทาน
ทรัพย์แก่ยากจนเช่นกับข้าพระองค์
แล้ว จักเสด็จสู่สวรรคต".

ตตฺถ น เหตา ยาจโยคี นฺนติ
เอตฺถ นฺนติ นิปาตมตฺตํ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า น ใน
บาทคาถาว่า น เหตา ยาจโยคี น
นี้เป็นเพียงนิบาต.

อิทํ วุตฺตํ โหติ "มหาราช
เอตา อิตฺถิโย นาม น หิ ยาจโยคี,
ยาจนาย อญฺจวิกา น โหนฺติ,
เกวลํ, อนฺตรายสฺส การิยาติ

ท่านอธิบายคำนี้ว่า ข้าแต่มหาราช
ขึ้นชื่อว่า หญิงทั้งหลายเหล่านี้ เป็นผู้
สมควรในการขอภิกษาไม่ คือเป็นผู้ไม่
สมควรแก่การขอเสียเลย, ได้แก่ ไม่

ท่ายกาน้ำ ปุณฺณนุตรายัม ยาจกานัม
 ลามนุตรายัม กโรนฺติ. มนฺตฺนฺติ อิตฺถิ
 มายัม นาม ชานนฺติ. วามโตติ สพุพฺ
 วามโต คณฺหนฺติ, น ทกฺขินฺโต.

สทฺฐาย ทานัม ททโตติ กมฺมญจ
 ผลญจ สทฺทฺหิตฺวา ทานัม ททโต.
 มาตฺรฺนฺติ มา เอเตสํ มาตฺริ อทกฺขิ.
 กยิราติ กเรยฺย. อามนฺตฺยสฺสูติ
 ชานาเปหิ, มยา สทฺฐิ เปเสหิติ วทติ.
 ททโตติ ททนฺตฺสส.

เวสฺสฺนฺตโร อาห

๒๑๐๗. "สเจ ตวํ นิจฺฉเส ทฏฺฐํ
 มม ภริยํ ปติพุพฺตํ
 อยฺยกสฺสปีเม เทหิ
 ชาลึ กณฺหาชินํ จฺโก.

สมควรแก่การขอโดยสิ้นเชิง. คำว่า ย่อม
 ทำอันตราย ความว่า สตรีทั้งหลายทำ
 อันตรายบุญของท่ายก ทำอันตรายลาม
 ของยาจก. คำว่า มายา ได้แก่ หญิง
 ทั้งหมด ย่อมรู้มนต์ ชื่อว่ามายา. คำว่า
 โดยเบื้องซ้าย ได้แก่ หญิงทั้งหลาย
 ย่อมถือเอาสิ่งทั้งปวง โดยเบื้องซ้าย,
 ไม่ถือเอาโดยเบื้องขวา.

คำว่า เมื่อพระองค์จะทรงบริจาคทาน
 ด้วยพระศรัทธา ความว่า บัณฑิต เชื่อ
 กรรมและผลแห่งกรรมแล้ว จึงบริจาค
 ทาน. คำว่า พระมารดา ความว่า อย่า
 ได้เห็นพระมารดา ของพระราชบุตรและ
 พระราชบุตรเหล่านั้นเลย. คำว่า พึงทำ
 คือพึงกระทำ. ด้วยคำว่า จงตรัสเรียก
 ชุชกกกราบทูลว่า ขอพระองค์ จงแจ้ง
 ให้พระราชโอรส และพระราชธิดาทราบ
 พระองค์จงทรงส่งไปกับข้าพเจ้า. คำว่า
 ทรงบำเพ็ญ ได้แก่ เมื่อจะทรงบริจาค.

พระเวสสันดร ตรัสว่า

๒๑๐๘. "ถ้าท่านไม่ปรารถนาจะเห็นมารรยา
 ผู้มีวัตรอันงามของเรา ท่านก็จง
 ทูลถวายชาลีกุมาร และกัณหา-
 ชินนาทั้งสองนี้ แก่พระเจ้าสัณฺฑชย
 ผู้พระอัยกา.

๒๑๐๘. อิม กุมาระ ทิสฺวาน
มณฺฑุเก ปิยภาณินเ
ปติโต สุมโน วิตุโต
พฺหุ ทสฺสติ เต ธนฺนุ"ติ.

ตตฺถ อยฺยกสฺสชาติ มยฺหิ ปิตุโน
สณฺฑขมหาราชสฺส. ทสฺสติ เตติ โส
ราชา ตฺยฺหิ พฺหุ ธนฺ ทสฺสติ.

ชฺชโก อาห

๒๑๐๙. "อจุเจทนสฺส ภายามิ
ราชปฺตุต สฺโณหิ เม
ราชทณฺฑทาย มํ ทชฺชา
วิกฺกึเณยฺย หเนยฺย วา
ฉินฺโน ธนฺนุจ ทาเส จ
คารยฺทสฺส พฺรหฺมพฺนุชฺชา"ติ.

ตตฺถ อจุเจทนสฺสชาติ อจุฉินฺทิตฺวา
คณฺธสฺส. ราชทณฺฑทาย มํ ทชฺชาติ

๒๑๐๘. ท้าวเธอ ทอดพระเนตรเห็น
พระกุมารและพระกุมารีทั้งสองนี้
ผู้มีเสียงไพเราะ กล่าววาจาน่ารัก
จะทรงปลื้มพระนฤทัย ปรีดา
ปราโมทย์ จักพระราชทานทรัพย์
แก่ท่านเป็นอันมาก".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ผู้พระ
อัยกา ได้แก่ พระเจ้าสัณฺฑขมหาราช
ผู้เป็นพระราชบิดาของเรา. คำว่า จัก
พระราชทาน...แก่ท่าน ความว่า
พระเจ้าสัณฺฑข จักพระราชทานทรัพย์
แก่ท่านเป็นอันมาก.

ชฺชก กราบทูลว่า

๒๑๐๙. "ข้าแต่พระราชบุตร ขอพระองค์
ทรงฟังข้าพระองค์ ข้าพระองค์
กลัวต่อการที่ถูกหาว่า ฉกชิง
เอาไป พระเจ้าสัณฺฑขจะลง
พระราชอาชญาข้าพระองค์ คือ
จะพึงทรงชาย หรือให้ประหารชีวิต
ข้าพระองค์จะขาดทั้งทรัพย์ ทั้ง
ทาส และจะพึงถูกนางพราหมณี
ผู้เป็นเผ่าพันธุ์ แห่งพราหมณ์
ตีเตียนได้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ต่อการ
ที่ถูกหาว่าฉกชิงเอาไป ได้แก่ ชิงแล้ว

อัย พุราหมโณ ทารกโจโร, ทณฺทมสฺส
อุปเนถาติ เอวํ ทณฺทตฺถาย มํ
อมจฺจานํ ทเทยฺย.

การุหฺสฺส พุรฺหมพฺนฺรฺยาติ พุราหมณฺยา
จ ครหิตพุโ โภ วิสุสํมิติ.

เวสฺสนฺตโร อาห

๒๑๑๐. "อิมํ กุมารํ ทิสฺวาน
มณฺฑุเก ปิยภาณิเน
ธมฺเม จิตฺ มหาราชา
สิวํ ฏฺฐวฑฺฒนํ
ลทฺธา ปิตฺโสมนฺสํ
พฺหุํ ทสฺสตี เต ธนฺนุ"ติ.

ชฺชโก อาห

๒๑๑๑. "นาหนฺตํปี กริสฺสามิ
ยํ มํ ตฺวํ อนุสํสสิ
ทารเกว อนํ เนสฺสํ
พุราหมณฺยา ปริจาริก"ติ.

ถือเอา. คำว่า พระเจ้าสัญญาชัยจะลง
พระราชอาชญาข้าพระองค์ ความว่า
พระเจ้าสัญญาชัยฟังพระราชทานตัวข้าพเจ้า
แก่อำมาตย์ทั้งหลาย เพื่อลงพระราชทัณฑ์
อย่างนี้ว่า พรหมณ์นี้เป็นโจรลักทากรก
จงลงราชทัณฑ์แก่มัน ดังนี้.

คำว่า จะฟังกนกนางพรหมณี ผู้เป็น
เผ่าพันธุ์พรหมณ์ ตีเตียนได้ ความว่า
เราจักกนกนางอมิตตตาปนาพรหมณี
ตีเตียนได้.

พระเวสสันดร ตรัสว่า

๒๑๑๐. "พระมหाराชเจ้า ทรงสถิตใน
ธรรม ทรงผดุงสี่พีรัฐให้เจริญ
ได้ทอดพระเนตร เห็นพระนั้ดดา
ทั้งสองนี้ ผู้มีเสียงไพเราะ กล่าว
วาจน่ารัก ได้พระปิตี โสมนัส
แล้ว จักพระราชทานทรัพย์
แก่ท่านเป็นอันมาก".

ชฺชก จึงกราบทูลว่า

๒๑๑๑. "ข้าพระองค์ ทำตามรับสั่งไม่ได้
ข้าพระองค์ จักนำพระกุมารและ
พระกุมารีทั้งสอง ไปเป็นทาส
รับใช้ของนางพรหมณี".

ตนุตสฺส มรฺสวจันฺนี สุตฺวา ทารกา
 กิตฺตา ปิฎฺฐิจิปณฺณสาลํ คนฺตุวา ตโตปิ
 ปลายิตฺวา คุมฺพคหเน นิลียิตฺวา
 ตตฺรราปิ ชุชฺชเกนาคนฺตุวา คหิตํ วิย
 อตฺตทานํ สมฺปสฺสมานา กมฺปมานา
 กตฺตจฺจิ สณฺุจฺจาเรตุํ อสมตฺตา อิตฺโต จิตฺโต
 จ ปธาวิตฺวา ยาว จตฺรสฺสไปกฺุขรณฺีตีริ
 คนฺตุวา ทพฺุหนิ วากจิริ นินฺวาเสตฺวา
 กิตฺตา อุทกํ โอรุยฺห ไปกฺุขรณฺปตฺตํ
 ลีเส รเปตฺวา อุทเกน ปฏฺิจฺจนฺนา
 หุตฺวา อฏฺุจฺจฺสุ ตมตฺถํ ปกาเสนฺุโต
 สตฺถา อาห

๒๑๑๒. "ตโต กุมารรา พุยตฺถิตฺตา
 สุตฺวา ลุทฺทสฺส ภาสิตี
 เตน เตน ปธาวิสุ
 ชาลึ กณฺุหาชินา จฺโภา"ติ.

ชูชโกปิ กุมारे อทิสฺวา โพรสิสฺตตํ
 อปฺสาเทสิ "โภา เวสฺสสนฺุตร ตฺวํ อิทาเนว
 มยฺุหนิ ทารเก ทตฺวา มยา 'นาหิ
 เชตฺตตฺรณฺคริ คมิสฺสํสามิ, ทารเก มม
 พฺุราหฺมณฺิยา ปริจาริกเ เนสฺสสามิ'ติ
 วุตฺเต อิงฺมิตฺสณฺุณิ ทตฺวา ปุตฺเต
 ปลายิตฺวา อชานนฺุโต วิย นิลินฺุเน.

พระชาติราชกุมารและพระกัณหา
 ชินาราชกุมารี ได้สดับมรฺสวาจานั้น
 ของชูชก ก็เกรงกลัวพากันเสด็จไปหลัง
 บรรณศาลาแล้วหนีไปจากที่นั้น ซ่อนองค์
 ที่ชฎีพุ่มไม่มีพระวรกายสั่นทอดพระเนตร
 เห็นพระองค์ เหมือนชูชกมาจับไปแม้
 ในที่นั้น เมื่อไม่สามารถจะดำรงอยู่ ณ
 ที่ใดได้ ก็วิ่งไปที่นี้บ้าง ที่โน้นบ้าง เสด็จ
 ไปจนถึงสระโบกขรณี ๔ เหลี่ยม ทรง
 นุ่งผ้าเปลือกไม้มัน ตกพระทัยกลัว ลงน้ำ
 เอาใบบัววางไว้บนพระเศียร ปกปิดองค์
 ด้วยน้ำ ประทับยืนอยู่แล้ว. พระศาสดา
 เมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๑๑๒. "ลำดับนั้น พระกุมารและพระ-
 กุมารีทั้งสอง คือพระชาติและ
 พระกัณหาชินา ได้สดับคำของ
 ชูชกผู้หยาบช้า ก็ตกพระทัยกลัว
 จึงพากัน เสด็จวิ่งหนีไปจากที่
 นั้น ๆ".

ฝ่ายชูชกไม่เห็นพระชาติพระกัณหาชินา
 จึงพูดรุกรานพระโพรสิสฺตว่า "ข้าแต่
 พระเวสสันดรผู้เจริญ พระองค์ประทาน
 กุมารและกุมารีแก่ข้าพระองค์เดี๋ยวนี้ เมื่อ
 ข้าพระองค์ทูลว่า 'ข้าพเจ้าไม่ไปเชตฺต-
 ราชธานี จักนำพระกุมารและพระกุมารี
 ไปเป็นคนใช้ของนางพราหมณีผู้ภรรยา

นตฺถิ มณฺเฑ โลกสุมี ตยา สทิส
มุสาวาทิ"ติ.

ตี สุตฺวา มหาสตุโตปิ กมฺปิโต
หุตฺวา "ทารกา ปลาตา ภวิสฺสนฺตี"ติ.
จินฺเตตฺวา "พฺราหฺมณ มา จินฺตฺยิ,
อาเนสุสฺสามิ เต กุมาร"ติ วจฺวา
อุฏฺจาย ปิฏฺจิปณฺณสาลิํ คนฺตฺวา
เตสิ วนคณฺหิ ปวิฏฺจภาวํ ฅตฺวา
ปทวลญฺชาสาเรน โปกฺขรณฺตีริ คนฺตฺวา
อุทฺเก โอตินฺณปฺเท ทิสฺวา "อุทฺเก
โอรุยฺห จิตา ภวิสฺสนฺตี"ติ ฅตฺวา
"ตาด ชาลฺี"ติ ปกฺโกสิตฺวา คาถมาห

๒๑๑๓. "เอหิ ตาด ปิยปฺตฺต
ปูเรถ มม ปารมี
หทยํ เมภิสฺสิญฺเจถ
กโรถ วจฺนํ มม.

๒๑๑๔. ยานนาวา เม โทถ
อจลา ภวสาคร

ของข้าพเจ้า' ก็ให้สัญญาว่าเป็นเครื่อง
หมายให้บุตรและบุตรหนีไปเสีย ทำเป็น
เหมือนไม่รู้ นั่งอยู่ บุคคล มักพูดมุสา
เช่นพระองค์ เห็นจะไม่มีในโลก".

ฝ่ายพระเวสสันดรโพธิสัตว์ได้ทรง
สดับคำชุกแล้วมีพระเหตุหทัยวันไหว ทรง
ดำริว่า "กุมารและกุมารีทั้งสองจักพากัน
หนีไปแล้ว" จึงรับสั่งว่า "ดูกรพราหมณ์
ท่านอย่าวิตกไปเลย เราจักนำตัวเด็ก
ทั้งสองมาให้" แล้วเสด็จลุกขึ้นไปหลัง
บรรณศาลา ก็ทรงทราบว่ พระโอรส
และพระธิดาเข้าไปปรากฏ จึงเสด็จไปฝั่ง
สระโบกขรณีตามรอยพระบาทของสอง
กุมารและกุมารีนั้น ทอดพระเนตรเห็น
รอยพระบาทลงน้ำ ก็ทรงทราบว่พระโอรส
และพระธิดา จักลงไปยืนอยู่ในน้ำ" จึง
ตรัสเรียกพระชาลิว่ "ดูกรพ่อชาลิว่" แล้ว
ตรัสพระคาถาว่

๒๑๑๓. "ดูกรพ่อชาลิว่ลูกรัก มานี้เกิด
ลูกทั้งสอง จงยังบารมีของพ่อ
ให้เต็ม จงช่วยไสรจสรงหทัย
ของพ่อให้เย็นฉ่ำ จงทำตามคำ
ของพ่อ.

๒๑๑๔. ขอเจ้าทั้งสอง จงเป็นดังยานนาวา
ของพ่อ อันไม่วันไหวในสาคร

ชาติปารี ตริสุสามิ
 สนฺดาเรสุสฺสํ สเทวกนฺ"ติ.

กุมารโ ปิตุ กถํ สุตฺวา เอวํ
 จินฺตลลิตฺติ "อโย พฺราหมณฺโณ มํ ยถารุจฺ
 กโรตุ, ปิตฺวา สทุธิ เทว กถา
 น กถสฺสามิ"ติ สีสํ นีหริตฺวา
 โปกฺขรปตฺตานิ วิยฺยหิตฺวา อุทกา
 อุตฺตริตฺวา มหาสตฺตสฺส ทกฺขินปาเท
 นิปตฺติตฺวา โคปฺปกสนฺธิ ทฬฺหิ คเหตุวา
 ปโรทฺติ. อถ นํ มหาสตฺโต อาห
 "ตาท ภคินี เต กุหิณฺ"ติ. "ตาท
 อิเม สตฺตา นาม ภเย อุปฺปนฺเน
 อตฺตานเมว รกฺขณฺตี"ติ. อถ มหาสตฺโต
 "ปฺตฺเตหิ เม กตฺติกา กตา ภวิสฺสตี"ติ
 ฌตฺวา "เอหิ อมฺม กถฺนฺ"ติ
 ปกฺโกสิตฺวา คากฺมาห

๒๑๑๕. "เอหิ อมฺม ปิยา ธีตา
 ปิยา เม ทานบารมฺ
 ทฬฺหิ เมภิสฺสิญฺเจถ
 กโรถ วจฺนํ มม.

คือภพ พ่อจักข้ามฝั่งคือชาติ
 จักยังสัตว์โลก พร้อมทั้งทวยเทพ
 ให้ข้ามด้วย".

พระชาติราชากุมารได้ทรงสดับพระ
 ดำรัสจึงทรงคิดอย่างนี้ว่า "พราหมณ์นี้
 จึงทำเราตามชอบใจ เราจักไม่กล่าวคำ
 ทั้งสองอย่าง (คือจะทำตามรับสั่งหรือ
 ขัดรับสั่ง) กับพระราชบิดา" จึงเฝ้
 พระเคียรแหวกใบบัวออกเสด็จขึ้นจากน้ำ
 หมอบแทบพระบาทเบื้องขวาแห่งพระ
 มหาสัตร กอดข้อพระบาทไว้มั่น ทรง
 กันแสง. ลำดับนั้น พระมหาสัตรจึงตรัส
 ถามเธอว่า "แนะพ่อ น้องหญิงของเจ้า
 ไปไหน". พระชาติพลูลสนองว่า "ข้าแต่
 พระราชบิดา ธรรมดาว่าสัตรทั้งหลาย
 เมื่อภัยเกิดขึ้นก็ยอมรักษาคตัวนั้นแหละ".
 ลำดับนั้น พระมหาสัตรทรงทราบว่
 "ลูกเราทั้งสองจักทำการนัดหมายกัน"
 จึงตรัสเรียกว่า "ดูกรมักถนหา แม่จมา"
 แล้วตรัสพระคาถาว่า

๒๑๑๕. "ดูกรลูกกถนหา มานี้เกิด เจ้าเป็น
 ธีตาที่รัก ทานบารมฺ ก็เป็นที่รัก
 ของพ่อ จงช่วยไสรจสรนทฬฺห
 ของพ่อให้เย็นจ้ํา ขอจงทำตาม
 คำของพ่อ.

๒๑๑๖. ยานนาวาว เม โหถ
 อจลา ภวสาคร
 ชาติปารี ตริสฺสามิ
 อุทฺธิวริสฺสํ สเทวณฺุ"ติ.

สา ปิตุ วณฺํ สุตฺวา "ปิตฺรา
 สหฺธิ เทว กถา น กถสฺสามิ"ติ
 ตเถว อุทกา อุตฺตริตฺวา มหาสตุตฺส
 วามปาเท นิปิตฺวา โคปุปฺกสนฺธิ
 ทพฺหิ คเหตุวา ปโรทฺธิ. เตสํ อสฺสูนิ
 มหาสตุตฺสสุ ผลลปฺทมนฺเณ ปาทปฺปิฎ
 ปตฺนฺติ. ตสฺส อสฺสูนิ เตสํ สฺวณฺเณ-
 ผลกสฺทิสาย ปิฎฺฐิจิยาย ปตฺนฺติ.

อถ มหาสตุโต วิสิณฺมานทโย วีย
 วิปฺณฺทมาปฺนฺโน มุทฺหตฺเถน กุมารานํ
 ปิฎฺฐิจิ ปฺรามสนฺโต กุมารเ อญฺจาเปตฺวา
 อสฺสาเสตฺวา "ตาด ชาลิ กิ ตฺวํ
 มม ทานวิตกฺกภาวํ น ชานาสิ,
 อชฺฌมาสยํ ตาด มตฺถกํ ปาเปหิ"ติ
 วตฺวา โคนเ อคฺษมาเปฺนฺโต วีย ตตฺเถว
 จิตฺโต กุมารเ อคฺษมาเปสิ.

๒๑๑๖. ขอเจ้าทั้งสอง จงเป็นดังยานนาวา
 ของพ่อ อันไม่หวั่นไหวในสาคร
 คือภพ พ่อจักข้ามฝั่ง คือชาติ
 จักช่วยสัตว์โลกพร้อมทั้งทวยเทพ
 ให้ข้ามด้วย".

พระกุมารก็ค้นหา สดับพระดำรัสของ
 พระบิดา จึงทรงคิดว่า "เราจักไม่กล่าวคำ
 ทั้งสองอย่าง (คือจะทำตามรับสั่งหรือจะขัด
 รับสั่ง) กับพระราชบิดา" จึงขึ้นจากน้ำที่
 ธารนั้น หมอบแทบพระบาทเบื้องซ้ายแห่ง
 พระมหาสัตว์ กอดข้อพระบาทไว้มั่น ทรง
 กันแสงอยู่ พระอัสนุชลของกุมารและกุมารี
 ตกลงหลังพระบาทแห่งพระมหาสัตว์ ซึ่งมี
 พรรณาดูจดอกปทุมบาน. พระอัสนุชลของ
 พระมหาสัตว์ ก็ตกลงยังพระปฤษฎางค์แห่ง
 พระกุมารและพระกุมารีเป็นเช่นกับแผ่นทอง.

ครั้งนั้นพระมหาสัตว์ ถึงความหวั่นไหว
 รวากับว่ามีพระหฤทัยอันหดหู่ จึงลูบ
 พระปฤษฎางค์แห่งพระกุมารและพระกุมารี
 ด้วยฝ่าพระหัตถ์อันอ่อนนุ่ม ให้พระกุมาร
 และพระกุมารีทั้งสองลุกขึ้น ปลอดภัย
 แล้ว ตรัสว่า "แน่พ่อชาลี เจ้าไม่รู้อความ
 ที่บิดาวิตกถึงทานบารมีดอกหรือ ลูกจง
 ทำอภัยของบิดาให้ถึงที่สุด" แล้ว
 ประทับยืน ติคำพระกุมารและพระกุมารี
 ในที่นั้น ดุจนายโคบาลตีคำโค ฉะนั้น.

ไส กิร ปุตติ อามนุเตตวา
 อาห "ตาต ชาลิ สเจ ตวั ภูสิสุไส
 โหตุกาโม พุราหุมนสุส นิกุขสหลสิ
 ทตวา ภูสิสุไส ภเวยยาสิ, ภคินี ไช
 ปน เต อุตตมรูปธรา โกจิ นิจชาติโก
 พุราหุมนสุส กิณฺจิทเว ธนํ ทตวา
 ตว ภคินี ภูสิสุสํ กตวา ชาตีสุมภทํ
 กเรยฺย, อญฺญตฺร รญฺญา สพุพฺส-
 ทายโก นาม นตฺถิ, ตสฺมา ตว
 ภคินี ภูสิสุสา โหตุกามา พุราหุมนสุส
 ทาสีสติ ทาสสตี หตฺถิสตี อสฺสสตี
 ควสตี นิกุขสตนฺติ เอวํ สพุพฺสตี
 ทตวา ภูสิสุสา โหตุ"ติ.

เอวํ กุมารเอ อคฺขมาเปตวา
 สมฺมสุสาเสตวา อสฺสสมปทํ คนฺตวา
 กมณฺชุลฺลนา อุทกํ คเหตวา "เอหิ
 วต โภ พุราหุมนา"ติ อามนุเตตวา
 สพุพฺพญฺญตฺตวาณสุส นินฺพนฺนํ กตวา
 ตสฺส หตฺถเอ อุทกํ ปาเตตวา
 "อมฺโห พุราหุมน ปิยปฺตฺเตหิ
 สตคฺคเณน สหฺสสคฺคเณน สตสฺสหฺสสคฺคเณน
 สพุพฺพญฺญตฺตวาณเมว ปิยตฺรณฺติ ปจฺจวี
 อุนฺนาเทนฺโต พุราหุมนสุส ปิยปฺตฺเต

ตั้งได้สดับมา พระโพธิสัตว์ ตรัส
 เรียกพระโอรสมาตรัสว่า "แน่พ่อชาลิ
 ถ้าเจ้าใคร่เพื่อจะเป็นไท เจ้าควรให้
 ทองคำพันลึงแก่ชุกกพราหมณ์ จึงควร
 เป็นไท ส่วนกนิฏฐภคินีของเจ้า เป็นผู้
 ทรงรูปอุดม ใคร ๆ ชาติต่ำ พึงให้ทรัพย์
 เล็กน้อย แก่พราหมณ์ ทำกนิฏฐภคินี
 ของเจ้า ให้เป็นไท ทำให้มีความแตกต่าง
 แห่งชาติ ยกเสียแต่พระราชา ใครจะให้
 สิ่งทั้งปวง อย่างละ ๑๐๐ ย่อมไม่มี
 เพราะเหตุนั้น กนิฏฐภคินีของลูกอยาก
 จะเป็นไท จงให้สิ่งทั้งปวงอย่างละ ๑๐๐
 คือ ทาสี ๑๐๐ คน ทาส ๑๐๐ คน ช้าง
 ๑๐๐ เชือก ม้า ๑๐๐ ตัว โค ๑๐๐ ตัว
 และทองคำ ๑๐๐ ลึง แก่ชุกกพราหมณ์
 แล้ว จงเป็นไทเถิด.

พระเวสสันดรโพธิสัตว์ ทรงตีค่า
 พระกุมารและพระกุมารีอย่างนี้แล้ว ทรง
 ปลอบให้เบาพระทัย เสด็จไปสู่อาศรมบท
 จับพระเต้าน้ำ เรียกชุกกมาตรัสว่า "ดูกร
 พราหมณ์ผู้เจริญ จงมานี่" แล้วทรงหลัง
 น้ำลงในมือชุกก ทำความปรารถนา
 พระสัพพัญญุตญาณ ตรัสว่า ดูกร
 พราหมณ์ผู้เจริญ พระสัพพัญญุตญาณ
 เท่านั้น ย่อมเป็นที่รักยิ่งกว่าบุตรและธิดา
 ผู้เป็นที่รักกว่าร้อยเท่าพันเท่าแสนเท่า"

ทานมหาสิ. ตมตถิ ปกาเสนุโต สตุถา
อาห

เมื่อจะยังปฐพีให้มันลือลั่น ได้พระราชทาน
บุตรและธิดาผู้เป็นที่รักแก่ชูชกพราหมณ์
แล้ว. พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศ
ข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๑๑๗. "ตโต กุมारे อาทาย
ชาลี กณหาชินิ จโก
พราหมณสุส อทา ทานิ
สิวินิ ภูมิขวุตมโน.

๒๑๑๗. "ลำดับนั้น พระเวสสันดรผู้มดุง
สี่พีรัฐให้เจริญ ทรงพาพระกุมาร
และพระกุมารีทั้งสองคือพระชาลี
และพระกณหาชิโน มาพระ-
ราชทาน ให้เป็นบุตรหลานแก่
พราหมณ์.

๒๑๑๘. ตโต กุมारे อาทาย
ชาลี กณหาชินิ จโก
พราหมณสุส อทา จิตโต
ปุตตะเก ทานมุตตมิ.

๒๑๑๘. ลำดับนั้น พระเวสสันดรทรงพา
พระชาลี และพระกณหาชิโน
ทั้งสองพระองค์มา เป็นผู้ม
พระทัยขึ้นบาน พระราชทาน
พระโอรสและพระธิดา ให้เป็น
อุดมทานแก่ชูชกพราหมณ์.

๒๑๑๙. ตทาสี ยิ ภีสนภิ
ตทาสี โลมหิสน
ยิ กุมारे ปทินุมนุหิ
เมทนี สมกมุปล.

๒๑๑๙. มหิศจรรยอันให้สยดสยอง และ
ยังโลมชาติให้ชูชัน ได้มีแล้ว
ในกาลนั้น เมื่อพระกุมารและ
พระกุมารีทั้งสอง อันพระเวสสันดร
พระราชทานแก่ชูชก เมทนีดล
ก็กัมปนาทหวั่นไหว.

๒๑๒๐. ตทาสี ยิ ภีสนภิ
ตทาสี โลมหิสน

๒๑๒๐. มหิศจรรยอันให้สยดสยอง และ
ยังโลมชาติให้ชูชัน ได้มีแล้ว
ในกาลนั้น พระเวสสันดรผู้มดุง

ยํ ปณฺชลิกโต ราชชา
กุมารเ สุขวจฺฉิตเต
พฺรานุมนฺตสฺส อทา ทานํ
สิวีนํ ฏฺฐวทฺตมโน”ติ.

สีพีรัฐให้เจริญ ผู้อันประชุมชน
ทำอัญชลี ได้พระราชทานพระ
กุมารและพระกุมารี ผู้กำลัง
เจริญในความสุข ให้เป็นทาน
แก่ชุกพรหมณั”.

ตตฺถ จิตฺโตติ ปิตฺติโสมนฺตสฺสชาโต
หุตฺวา. ตทาสิ ยํ ภิสฺนภฺนฺติ ตทา
ทานเตเชน อุนฺนทนต์ มหาปจฺวี
จตุณฺหฺตาทิกทฺวิโยชนสฺตสฺสพฺพหลา
มตฺตวารโณ วีย คชฺชมานา กมฺปิ.
ตทา สาคโร อุพฺพตฺติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เป็นผู้มี
พระทัยขึ้นบาน ได้แก่ ทรงมีปิติโสมนัส
เกิดแล้ว. คำว่า มหัทศจรฺรยํอันให้สยด-
สยของ... ได้มีแล้ว ในกาลนั้น ความว่า
ในกาลนั้น แผ่นดินใหญ่หนาแน่นได้
สองแสนสี่หมื่นโยชน์ ก็คำรามลั่นลั่น
สะเทือน เหมือนช้างตกมัน ด้วยเดชแห่ง
ทานบารมี ในกาลนั้น สาคกรก็กระเพื่อม.

สิเนรูปฺพตฺตราชา สุเสทิตเวตตฺตงฺกุโร
วีย โอนมิตฺวา วฺกตปฺพตฺตาทิมฺโข
อฏฺฐจาสิ. สกฺโก เทวราชา อปฺโผฏฺฐสิ.
มหาพฺรหฺมา สาธุการมทาสิ. สพฺเพ
เทวา สาธุการมทํสุ ยาว พฺรหฺมโลกา
เอกโกลาหลํ อโหสิ. ปจฺวีสทฺเทน
เทโว คชฺเชนฺโต ขณิกวสุลํ วสุสิ.
อกาลวิขุชฺลตา นิจฺจรีสุ. หิมวณฺตวาสิโน
สีหาทโย จตฺตปฺปาทา สกฺลหิมวณฺตํ
เอกนิมนฺนาทํ กรีสุ. เหวรูปิ ภิสฺนภํ
อโหสิ. ปาลิยํ ปน “เมทนี
สมกมฺปถา”ติ เอตฺตกเมว วุตฺติ.

สิเนรุราชบรรพตโอนอ่อนลงไป เหมือน
หน่อหวายที่ถูกไฟลน มีหน้าเฉพาะ
ต่อเขาวงกตตั้งอยู่แล้ว. ทำวสัฏกเทวราช
ทรงปรบพระหัตถ์. ทำวมหาพรหมได้ให้
สาธุการ. เทพยดาทั้งปวงได้ให้สาธุการ
แล้ว ความโกลาหล เป็นเสียงเดียวกัน
ได้มีแล้วจนถึงพรหมโลก. ฟ้ำคำรามอยู่
เพราะเสียงแห่งปฐพี ยังฝนให้ตกแล้ว
ชั่วขณะ. สายฟ้าแลบในสมัยมิใช่กาล.
สัตว์ ๔ เท้า มีราชสีห์เป็นต้น ซึ่งอาศัย
อยู่หิมวันตประเทศเปล่งเสียงเป็นอัน
เดียวกัน กลบหิมวันตทั้งสิ้น. ความสยด-
สยของเห็นปานนี้ได้มีแล้ว. แต่ในบาลีท่าน

ยมนติ ยथा. กุมारे सुखञ्जिते
 सुखतुष्टिदे सुखवसिदे सुखप्रियाके
 अथा. अथा ताननुति ओम्हा पुराहुमन्
 पुतुदेहि मे सदकुणेन सहसुकुणेन
 सदसहसुकुणेन सपुण्डनुत्तदानमेव
 पियत्रनुति तसुसुतथाय अथा.

มหาसตุโต ทานํ ทตฺวา "อโห
 สุกินฺนํ วัต เม ทานนฺ"ติ ปีตี
 อูปาเทตฺวา กุมारे โอลิเกนฺโต
 อฏฺจาสิ. ชุชโกปี วนคฺมุพคณฺ
 ปวีสิตฺวา วลฺลี ทนฺเตหิ ฉินฺทิตฺวา
 อาทาย กุมารสฺส ทกฺขินฺหตุถํ
 กุมาริกาย วามหตุเถน สทฺธิ เอกโต
 พนฺธิตฺวา ตเมว วลฺลีโกฏี คเหตุวา
 โปถยมาโน คเหตุวา ปายาสี. ตมตถํ
 ปกาเสนฺโต สตุถา อาน

กล่าวคำมีประมาณเท่านี้ว่า "เมทนีดล
 ได้สิ้นสะเทือน".

คำว่า ใด ได้แก่ ในกาลใด, คำว่า พระกุมาร
 และพระกุมาริผู้กำลังเจริญในความสุข
 ได้แก่ ได้พระราชทานพระกุมารและ
 พระกุมาริผู้เจริญในความสุข คือผู้อยู่
 เป็นสุข ได้แก่ บริจาคแล้วเป็นสุข. คำว่า
 ได้พระราชทานให้เป็นทาน ได้แก่ ได้
 พระราชทานพระกุมารและพระกุมาริให้เป็น
 ทาน เพื่อต้องการพระสัพพัญญุตญาณว่า
 "ดูกรพราหมณ์ผู้เจริญ พระสัพพัญญุตญาณ
 เท่านั้น เป็นที่รักของเรายิ่งกว่าบุตรและ
 ธิดา ตั้งร้อยเท่า พันเท่า แสนเท่า.

พระมหาสัตว์ ครั้นทรงบำเพ็ญ
 ปุตุตทานแล้ว ยังพระปีตีให้เกิดขึ้นว่า
 "โอ ทานของเรา เราให้ดีแล้วหนอ" ดังนี้
 แล้ว ประทับยืนทอดพระเนตรพระโอรส
 และพระธิดาอยู่. ฝ่ายชูชกเข้าไปสู่ชฎปา
 เอาพันกัศเภาวัลย์ถือมาผูกพระหัตถ์เบื้อง
 ขวาพระชาติกุมาร ผูกพระหัตถ์เบื้องซ้าย
 แห่งพระกัณหากุมาริเข้าด้วยกัน แล้วถือ
 ที่ปลายเภาวัลย์ (อีกข้างหนึ่ง) นั้นไว้แล้ว
 เชี่ยนตีพาไป. พระศาสดา เมื่อจะทรง
 ประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๑๒๑. “ตโต โส พุราหุมนโณ ลุฑโท
 ลดี ทนุเตหิ ฉินุทีย
 ลตาย หตเถ พนุธิตฺวา
 ลตาย อนุปชฺชต.

๒๑๒๒. ตโต โส รชฺชุนาทาย
 ทนุทตฺตจาทาย พุราหุมนโณ
 อาโกฏยนฺโต เต เนติ
 ลีวราชสฺส เปกฺขโต”ติ.

ตตฺถ ตตฺถ เตสํ ปหตปหตฺตจฺจานเ
 ฉวิ ฉิชฺชิ, โลหิตานิ ปคฺชมนฺติ
 ปหรรณกาลเ อญฺญมญฺญสฺส ปิฏฺฐี
 เทนฺติ. อถกสมฺมึ วิสมญฺจฺจานเ
 พุราหุมนโณ ปกฺขลิตฺวา ปติ. กุมารานํ
 มุฑฺดเตหิ ฅทฺทวลฺลึ คฺลิตา. เต
 โรทมานา ปลายิตฺวา มหาสตฺตสฺส
 สนฺตึกํ อคฺมฺส. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต
 สตฺถา อาห

๒๑๒๓. “ตโต กุมารา ปกฺกามํ
 พุราหุมนสฺส ปมฺญจฺย
 อสฺสุปฺนฺเนหิ เนตฺเตหิ
 ปีตรํ โส อุกฺกชฺติ.

๒๑๒๑. “ลำดับนั้น พุราหุมนผู้หยาบช้ำ
 นั้น ก็เอาพินักัดเถาว์ลัยจณชาด
 แล้วนำมาผูกพระหัตถ์พระกุมาร
 และพระกุมารีทั้งสอง อุดกระชาก
 ลากมา.

๒๑๒๒. แต่กาลนั้น พุราหุมนถือเชือก
 (เถาว์ลัย)ถือไม้ตี นำพระกุมารและ
 พระกุมารีไป เมื่อพระเวสสันดร
 สี่พีราช กำลังทอดพระเนตรอยู่”.

พระฉวีของพระชาลีและพระกัณหา เป็น
 ริวรอยแตก ในที่ถูกเขียนดีแล้วนั้น ๆ,
 เลือดไหล พระชาลีและพระกัณหาต่าง
 ผลัดกันเอาพระปฤษฺฎางค์เข้ารับในเวลา
 ถูกตี, ครั้งนั้น ชุชกพราหุมน์พลาดล้มลง
 ในที่ไม่เสมอแห่งหนึ่ง, เถาว์ลัยอันแข็ง
 เคลื่อนหลุดจากพระหัตถ์อันอ่อน แห่ง
 พระกุมารและกุมารีทั้งสอง, พระกุมาร
 และกุมารีทั้งสองทรงกันแสง หนีไปสำนัก
 ของพระมหาสัตว์. พระศาสดา เมื่อจะ
 ทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๑๒๓. “ลำดับนั้น พระชาลีพระกัณหาขึ้นมา
 พ้นจากชุชกพราหุมน์ ก็รีบวิ่ง
 หนีไป มีพระเนตรทั้งสองเต็มไป
 ด้วยอัสสุชล พระชาลีนั้นชะเง้อ
 แลดูพระบิดา.

๒๑๒๔. เวธมสุสตุถปตฺตํ

ปีตุ ปาทานิ วนฺทติ
ปีตุ ปาทานิ วนฺทิตฺวา
อิทํ วจฺนมพฺรวิ.

๒๑๒๕. อมฺมา จ ตาต นิฏฺชนฺตา
ตุวญฺจ โน ตาต ทสฺสสิ
ยาว อมฺมํปี ปสฺสเสมฺ
อถ โน ตาต ทสฺสสิ.

๒๑๒๖. อมฺมา จ ตาต นิฏฺชนฺตา
ตุวญฺจ โน ตาต ทสฺสสิ
มา โน ตวํ ตาต อททา
ยาว อมฺมาปี เอตฺติ โน
ตทายํ พฺรหฺมณฺโณ กามํ
วิกฺกิตฺตํ หนาคฺ วา.

๒๑๒๗. พลงฺกปาโท อทฺธฺนฺไซ
อโต โอพิทฺธิปฺนฺชฺติโก
ทีเมตฺตโรฎฺฐโจ จปฺโล
กพฺพาโร ภคฺคฺนาสโก.

๒๑๒๔. ทรงอภิวัตพระยุคลบาทพระบิดา
พระวรกายสิ้นระริกเหมือนใบโพธิ์
ครั้งอภิวัต พระยุคลบาท
พระบิดาแล้ว ได้ตรัสคำนี้ว่า.

๒๑๒๕. ข้าแต่พระบิดา พระมารดาเสด็จ
ออกไปแล้ว พระองค์จะ
ประทานหม่อมฉันทั้งสอง ขอ
พระองค์ จงประทานหม่อมฉัน
ทั้งสอง ต่อเมื่อหม่อมฉันทั้งสอง
ได้พบพระมารดาก่อนเถิด.

๒๑๒๖. ข้าแต่พระบิดา พระมารดาเสด็จ
ออกไปแล้ว พระบิดาประทาน
หม่อมฉันทั้งสอง ขอพระบิดา
อย่าเพิ่งประทานหม่อมฉันทั้งสอง
จนกว่าพระมารดาของหม่อมฉัน
ทั้งสองจะเสด็จกลับมา ชูชก
พราหมณ์นี้ จะขายหรือจะฆ่า
หม่อมฉันทั้งสองในกาลนั้นแน่แท้.

๒๑๒๗. (ชูชกพราหมณ์นี้ ประกอบด้วย
บุรุษไทย ๑๔ ประการ) คือ
มีเท้าคดทุ่ตะแคง ๑ เล็บเน่า ๑
ปลิ้นน้องย่อยยาน ๑ ริมฝีปากบน
ยาว ๑ น้ำลายไหลยี่ด ๑ เขี้ยว
งอกออกมา เหมือนเขี้ยวหมู ๑
จมูกหักฟูบ ๑.

๒๑๒๘. กุมุภโทโร ภคฺคปิฏฺจี
อโธ วิสมจฺกฺขุโก
โลหมสุสุ หริตเทโส
วลีนํ ติลกาหโต.

๒๑๒๙. ปิงฺคโล ๑ วินโต ๑
วิกฺโข ๑ พุรหา ขโร
อชินานิปิ สนนฺทุโร
อมนฺสุโส ภายานโก.

๒๑๓๐. มนฺสุโส อุทาหุ ยฺกฺโข
มัสฺสโลหิตโกชน
คามา อารญฺญมาคฺคฺม
ธนํ ตํ ตาต ยาจติ.

๒๑๓๑. นียมาเน ปิสฺาเจเน
กิณฺนุ ตาต อุทิกฺขสิ
อสุมา นฺน เต หทยํ
อยสา ทพฺุหนฺนํ.

๒๑๓๒. โย โน พนฺธเน น ชานาสี
พฺุราหฺมณฺเนน ธเนสิเน
อจฺยาเยเกน ลุทฺเทน
โย โน คาโวว สุมฺภติ.

๒๑๒๘. พงพลฺลัยดั่งหม้อ ๑ หลังค่อม ๑
ตาข้างหนึ่งเล็ก ข้างหนึ่งใหญ่ ๑
หมวดแดง ๑ ผมบางเหลือง ๑
หนังย่นเป็นเกลียว ตัวตกระ ๑.

๒๑๒๙. ตาเหลือง ๑ คด ๓ แห่ง คือ
สะเฮอร์ หลัง และคอ ๑ ขากาง
๑ เดินดั่งกฏะกฏะ ๑ ขนตามตัว
ยาวและหยาบ ๑ นุ่งหม่มหนังเสือ
เป็นอมมนุษย์น่ากลัวเหลือเกิน.

๒๑๓๐. แก่เป็นมนุษย์ หรือเป็นยักษ์
กินเนื้อและเลือด ออกจากบ้าน
มาสู่ป่า ทูลขอทรัพย์กับพระบิดา.

๒๑๓๑. ลูกทั้งสอง กำลังถูกพราหมณ์
ปีศาจนำไป ข้าแต่พระบิดา
กระไรหนอ ฝ่ายพระบาท
ทรงนั่งเฉยอยู่ได้ พระหฤทัย
ของพระบิดา รวจะผูกมันไว้
ด้วยเหล็กแน่ทีเดียว.

๒๑๓๒. พระองค์ ข้างไม่ทรงรู้สึกถึงลูก
ทั้งสองซึ่งถูกพราหมณ์ผู้แสวงหา
ทรัพย์ หยาบคายอย่างยิ่ง ผูกมัด
เหมือนตีลูกทั้งสอง เหมือน
นายโคบาลตีโค ฉะนั้น.

๒๑๓๓. อิวะ อจฺจตี กณฺหา
 น สา ชานาติ กิสิมิญฺจิ
 มิคีว ชีรสุมฺตฺตา
 ยฺยูถา หีนาว กนฺหตี"ติ.

๒๑๓๓. ขอให้น้องกัณหา จงอยู่ ณ ที่
 นี้แหละ เธอไม่รู้จักความทุกข์
 อะไร เมื่อเธอไม่เห็นพระมารดา
 ก็จะทำคร่ำครวญ เหมือนลูกเนื้อ
 ที่ยังดื่มนม พลัดจากฝูงไม่เห็นแม่
 ก็จะทำไห้ คร่ำครวญ ฉะนั้น".

ตตฺถ อุกฺกขตีติ มหาสत्ตสฺส
 สนฺตีกิ คณฺตุวา กมฺปมาโน โอลิเกสิ.
 เวธฺนตี เวธมาโน. ตฺวญฺจ โน ตาต
 ทสฺสสีตี ตาต ตฺวญฺจ อเมห ตาย
 อนาคตตาย เอว พฺราหฺมณฺสฺส อทาสี,
 เอว มา กริ, อธิวาเสหิ ตาว ตาต
 ยาว อมฺมปี ปสฺเสมฺ, อถ โน ตาต
 ตาย ทิฏฺฐกาเล ตฺวปี ทสฺสสี.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า แลดู
 ความว่า พระชาติไปสู่นักพระมหาสัตว์
 หวันไหวแลดูอยู่. คำว่า พระวรกาย
 สันระริก คือ มีองค์สันอยู่. คำว่า ข้าแต่
 พระบิดาพระองค์จะประทานหม่อมฉัน
 ทั้งสอง ความว่า ข้าแต่พระบิดา เมื่อ
 พระมารดา ยังไม่เสด็จกลับมา พระบิดา
 จะประทานหม่อมฉันทั้งสองแก่พราหมณ์
 ขอพระบิดาอย่าทรงทำอย่างนี้ ข้าแต่
 พระบิดา ขอพระองค์ทรงรอกจกกว่า
 หม่อมฉันทั้งสอง ได้เห็นพระมารดา
 เสียก่อนข้าแต่พระบิดาในเวลาทีหม่อมฉัน
 ทั้งสองได้เห็นพระมารดาแล้ว ต่อจากนั้น
 พระบิดา ก็จึงพระราชทานหม่อมฉัน
 ทั้งสองเกิด.

วิกิเกณฺาตุ หนาตุ วาติ ตาต อมฺมาย
 อาคตฺกาเล เอส อเมห วิกิเกณฺาตุ
 วา หนาตุ วา. ยํ วา อิจฺจตี,
 ตํ กโรตุ. อปีจ โข ปเนส กกฺขโล
 ผรุสฺ, อญฺจารสหิ ปุริสโทเสหิ

คำว่า จะชายหรือจะฆ่า ความว่า
 ข้าแต่พระบิดา ในกาลเมื่อพระมารดา
 มาแล้ว พราหมณ์นี้จึงชายหรือจะฆ่า
 หม่อมฉันทั้งสอง ก็จึงทำสิ่งที่ตนปรารถนา
 เกิด. เือกก็พราหมณ์นี้เป็นคนกระด้าง

สมนุภาคโตติ อฏฺจาวรส ปุริสโทเส
กเถสิ.

ตตฺถ พลงฺกปาโทติ ปตฺตฺถปาโท.
อทุรณโขติ ปุตฺตินโข. โอปทุรณปิณฺธุโกติ
เหฏฺฐา คพิตฺตปิณฺธุกมฺโส. ทีโฆตฺตโรฎฺฐโรจติ
มุขํ ปิหิตฺวา จิตฺเตน ทีเฆน อุตฺตโรฎฺฐโรจเน
สมนุภาคโต.

จปโลติ ปคฺคฺขมริตฺตลาโล. กพฺพาโรติ
สุกฺกรทาจาทิ วยิ นิกฺขนฺตทฺนเตหิ
สมนุภาคโต. ภคฺคฺคฺนาสโกติ ภคฺคฺคฺคฺคฺคฺค
วิสมาย นาสาย สมนุภาคโต.
โลหนมฺมสุตฺติ ตมฺพฺโหลหวนฺณมฺมสุ.

หริตฺเทโสติ สุวณฺณวณฺณมฺมเกโส
วิรุพฺพฺพฺพฺพฺพฺพฺพฺพฺพฺพฺพฺพฺพฺพฺพ
น คหิตฺโต. ติลกาทฺโตติ กาทฺพิตฺตล-
ปฺริกฺกณฺเณ. ปิงฺคโลติ นิพฺพุทฺฐปิงฺคโล
วิพฺพารกฺขิสฺสทิสฺเสหิ อกฺขีหิ สมนุภาคโต.
วินฺโตติ กฏฺยํ ปิฏฺฐจฺยํ กณฺณเจติ ตีสุ
จฺจานฺนสฺสุ วฺจโก.

หยาบช้า ประกอบด้วยบุรุษโทษ ๑๘
ประการ เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าว
บุรุษโทษ ๑๘ ประการไว้.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า มีเท้าคด
หุ้ตะแคง ได้แก่ มีเท้าแผ่ไป. คำว่า
เล็บเนา ได้แก่ มีเล็บเนา. คำว่า ปลิ้นนอง
ย้อยยาน ได้แก่ มีปลิ้นแข้งใหญ่ คำว่า
ริมฝีปากบนยาว ได้แก่ ประกอบด้วย
ริมฝีปากบนยาวปิดช่องปากตั้งอยู่.

คำว่า น้ำลายไหลยืด ได้แก่ มีน้ำลาย
ไหลออกมา. คำว่า เขี้ยวยาวออก
เหมือนเขี้ยวหมู ได้แก่ ประกอบด้วย
เขี้ยวยาวออกมา ดังเขี้ยวหมู. คำว่า
จุมุกหักฟุบ ได้แก่ ประกอบด้วยจุมุกหัก
คือไม่เสมอกัน. คำว่า หนวดแดง ได้แก่
มีหนวดคล้ายสีทองแดง.

คำว่า ผมบางเหลืออง ได้แก่ ผมมีสี
เหมือนสีทอง คือผมทิ้งอกงาม. คำว่า
หนังย่นเป็นเกลียว ได้แก่ รอยย่นแห่ง
หนังศีรษะ อันบุคคลยึดไว้ไม่ได้. คำว่า
ตัวตกกระ ได้แก่ หนังศีรษะเคลื่อนไปด้วย
กระ. คำว่า ตาเหลืออง ได้แก่ มีนัยน์ตา
เหลืออกเหลืออง ประกอบด้วยนัยน์ตา
เหมือนตาแมว. คำว่า คด ๓ แห่ง
ได้แก่ คดในที่ ๓ แห่ง คือ เอวคด
หลังคด คอเอียง.

วิกฺกฺติ วิกฺกฺปาโท รวฺกฺจิสฺนุธิติปิ
 วุตฺตํ, กฺวกฺกฺวาติ วิรวฺนฺเตหิ อฺวกฺจิสฺนุธิ
 สมนฺนาคโต. พุรฺหาติ ทีโฆ. อมนฺุสฺสเติ
 น มนฺุสฺสเติ มนฺุสฺสวเสณ วเน
 วิจฺรฺนฺโต ยกฺโขปี โข ตาต เอส.
 ภยฺยานโกติ อติวิย ภีสฺนโก.

มนฺุสฺสเติ อฺุทฺหาหุ ยกฺโขติ ตาต
 สเจ โภจฺจเติ พุรฺาหฺมณฺ์ ทิสฺวา
 ปุจฺเจยฺย มนฺุสฺสเติ พุรฺาหฺมณฺ์, อฺุทฺหาหุ,
 มํสํโลหิตโกชโน ยกฺโขติ น มนฺุสฺสเติ,
 อถ โข ยกฺโขติ วุตฺตํ ยุตฺตํ. ธนํ
 ตํ ตาต ยาจฺตีติ ตาต เอส
 อมฺุหํกํ มํสํ ชาทิตุกฺกาโม ตฺุเมห
 ปุตุตฺตธนํ ยาจฺติ. อฺุทฺทิกฺขสฺตีติ อชฺณฺุเปกฺขสิ.

อสุมา นฺุณ เต หทยฺนฺุติ ตาต
 มาตาปีตฺุณํ หทยํ นาม ปุตุเตสฺสุ มุทฺุกํ
 โหติ, ปุตุตฺานํ ทฺุทฺุขํ น สหติ, ตว

คำว่า **เดินดงกฏะกฏะ** ได้แก่ ทำห่าง
 กางเกะกะ ท่านกล่าวว่ ที่ต่อแห่งกระดุก
 ร้องบ้าง, ประกอบด้วยที่ต่อแห่งกระดุก
 ร้องอยู่ว่ กฏะกฏะ ดังนี้. คำว่ **พฺรหา**
 ได้แก่ ขนยาว. คำว่ **เป็นอมมนุษย์**
 ความว่ ข้าแต่พระบิดา พฺรหฺมณฺ์นี้
 จะเป็นมนุษย์ก็หาไม่ เทียวไปอยู่ในป่า
 โดยเพศแห่งมนุษย์ คงเป็นยักษแล. คำว่
น่ากลัว ได้แก่ น่ากลัวเหลือเกิน.

คำว่า **แกเป็นมนุษย์หรือเป็นยักษ**
 ความว่ ข้าแต่พระบิดา ถ้าใคร ๆ เห็น
 พฺรหฺมณฺ์นั้นแลแล้ว พึงถามว่ พฺรหฺมณฺ์นี้
 เป็นมนุษย์ หรือว่าเป็นยักษกินเนื้อและ
 เลือด. สมควรจะกล่าวว่ พฺรหฺมณฺ์
 นี้ไม่ใช่มนุษย์ ที่แท้เป็นยักษ ดังนี้. คำว่
ทูลขอทรัพย์กับพระบิดา ความว่
 ข้าแต่พระบิดา พฺรหฺมณฺ์นี้เป็นผู้ใคร่
 จะกินเนื้อของหม่อมฉันทั้งสอง จึงขอ
 ทรัพย์ คือลูกกับพระบิดา. คำว่ **ทรง**
นิ่งเฉย ได้แก่ เฟงเล็งแล้ว.

คำว่า **พระหฤทัยของพระบิดา** ความว่
 ข้าแต่พระบิดา ธรรมดว่ ดวฺงหทัย
 แห่งมารดวและบิดาทั้งหลาย ย่อมเป็น
 ธรรมชาติอ่อนโยนในบุตฺรริดาทั้งหลาย,
 ไม่อดกลั้นความทฺุทฺุขของบุตฺรและริดาได้
 แต่ชะรอยว่ พระหฤทัยของพระบิดาเป็น

ปน ปาสาณว มณฺเฑ หทยํ. อถวา
ออยสา ทพฺพพฺพณฺณํ เตน อมฺหากํ
เอวรูเป ทฺวเข อุปฺปนฺเน น รุชฺติ.

น ชานาสีติ อชานนฺโต วีย
อจฺจุลฺลํ. อจฺจายิกน ลฺลทฺเทนฺนํ อติวีย
ลฺลทฺเทน ปมาณาติกฺกนฺเตน. โย โนติ
พฺรหฺมณฺเณน โน อเมห กนิฏฺฐภาติเก
พฺทฺเธ พฺนฺธิเต โย ตวํ น ชานาสี.
สมฺภตฺตี. โปเถติ.

อิเธว อจฺจุตฺนฺตํ ตาต อຍ် กณฺหาชินา
น กิณฺจํ ทฺวขํ ชานาติ. ยถา นาม
ชีรสฺมตฺตา มิคฺโปตฺกา ยฺฐา ปริหีนา
มาตริ อปฺสฺสนฺตํ ชีรสฺตฺถาย กนฺทฺติ,
เอวํ อมฺมํ อปฺสฺสนฺตํ กนฺทิตฺวา
สุสฺสิตฺวา มริสฺสฺติ. ตสฺมา มณฺเฑว
พฺรหฺมณฺณสฺส เทหิ, อหํ คมิสฺสฺสามิ, อຍ်
กณฺหา อิเธว โหตุติ.

เอวํ วุตฺเตปิ มหาสฺตฺโต น
กิณฺจํ กเถสิ. ตโต กุมาริ มาตาปิตโร
อารพฺภํ ปริเทวนฺโต อาห

ประดุจแผ่นหิน. อีกอย่างหนึ่ง ดุจผูกมัน
ด้วยเหล็ก เพราะเหตุนั้น ในเมื่อทุกข์
เห็นปานนี้เกิดขึ้นแล้วแก้หม่อมฉันทั้งสอง
พระองค์จึงไม่ทรงเจ็บปวด.

คำว่า พระองค์ช่างไม่ทรงรู้สึก
ได้แก่ พระองค์ประทับนั่งเฉย ดุจไม่ทรง
ทราบ. คำว่า ผู้หยาบคายอย่างยิ่ง
ความว่า ผู้ร้ายกาจเกินเปรียบ คือเกิน
ประมาณ. คำว่า ลูกทั้งสอง ความว่า
ชูชกพราหมณ์ ผูกหม่อมฉันกับน้อง
กัณหาชิโนติดกัน พระบิดายังไม่ทรง
ทราบ. คำว่า เขียนติ ได้แก่ ย่อมทุบตี.

คำว่า จงอยู่ ณ ที่นี้แหละ ความว่า
ข้าแต่พระบิดา ลูกมฤคิที่ยังกินนมพราก
ไปจากฝูง เมื่อไม่เห็นแม่ ก็ร้องไห้หาเพื่อ
ต้องการกินนมชื่อฉันใด น้องกัณหาชิโน
นี้ยังไม่รู้จักทุกข์อะไร ๆ เมื่อไม่เห็น
พระมารดา ก็จะไม่ทรงกันแสงเหือดแห้งสิ้น
พระชนมชีพ ฉะนั้น. เพราะฉะนั้น ขอ
พระองค์จงประทานเฉพาะหม่อมฉัน แก่
พราหมณ์ หม่อมฉันจักไป น้องกัณหา
จงอยู่ที่นี้ ด้วยประการฉะนี้.

เมื่อพระชาติกราบทูลอย่างนี้ พระ
มหาสัตว์ก็มีได้ตรัสอะไร. แต่นั้นพระชาติ
กุมาร เมื่อทรงปรารถนาถึงพระมารดาและ
พระบิดา จึงทรงคร่ำครวญตรัสว่า

๒๑๓๔. “น เม อิทํ ตถา ทุกฺขํ
 ลพฺภา หิ ปุมฺนา อิทํ
 ยญฺจ อมฺมํ น ปสฺสิสฺสํ
 ตํ เม ทุกฺขตฺรํ อิตฺโต.

๒๑๓๕. น เม อิทํ ตถา ทุกฺขํ
 ลพฺภา หิ ปุมฺนา อิทํ
 ยญฺจ ตาตํ น ปสฺสิสฺสํ
 ตํ เม ทุกฺขตฺรํ อิตฺโต.

๒๑๓๖. สฺวา นฺน กปฺถา อมฺมา
 จิรํ รตฺตตาย รุจฺจติ
 กณฺหาชินํ อปสฺสนฺตี
 กุมาริ จารุทสฺสนิ.

๒๑๓๗. โส นฺน กปฺถิน ตาโต
 จิรํ รตฺตตาย รุจฺจติ
 กณฺหาชินํ อปสฺสนฺโต
 กุมาริ จารุทสฺสนิ.

๒๑๓๘. สฺวา นฺน กปฺถา อมฺมา
 จิรํ รุจฺจติ อสฺสเม
 กณฺหาชินํ อปสฺสนฺตี
 กุมาริ จารุทสฺสนิ.

๒๑๓๙. โส นฺน กปฺถิน ตาโต
 จิรํ รุจฺจติ อสฺสเม

๒๑๓๔. “ทุกข์นี้ไม่ใช่ทุกข์ที่แท้จริงของลูก
 เพราะทุกข์เช่นนี้ อันลูกผู้ชาย
 พึงได้รับ แต่ทุกข์ที่ลูกไม่เห็น
 พระมารดา เป็นทุกข์ยิ่งกว่าทุกข์
 ที่ถูกพรหมณ์เขียนตี่นี้.

๒๑๓๕. ทุกข์นี้ไม่ใช่ทุกข์ที่แท้จริงของลูก
 เพราะทุกข์เช่นนี้ อันลูกผู้ชาย
 พึงได้รับ แต่ทุกข์ที่ลูกไม่เห็น
 พระบิดา เป็นทุกข์ยิ่งกว่าทุกข์
 ที่ถูกพรหมณ์เขียนตี่นี้.

๒๑๓๖. พระมารดาจักเป็นกำพร้าเสียแน่
 แท้ เมื่อไม่ได้ทรงเห็นกัณหาชิโน
 กุมาริ ผู้งามน่าดู ก็จักทรง
 กันแสงตลอดราตรีนาน.

๒๑๓๗. พระบิดาจักเป็นกำพร้าเสียแน่แท้
 เมื่อไม่ได้ทรงเห็นกัณหาชิโน
 กุมาริ ผู้งามน่าดู ก็จักทรงกันแสง
 ตลอดราตรีนาน.

๒๑๓๘. พระมารดาจักเป็นกำพร้าเสียแน่
 แท้ เมื่อไม่ได้ทรงเห็นกัณหาชิโน
 กุมาริ ผู้งามน่าดู ก็จักทรง
 กันแสงอยู่ในอาศรมช้านาน.

๒๑๓๙. พระบิดาจักเป็นกำพร้าเสียแน่แท้
 เมื่อไม่ได้ทอดพระเนตรเห็นกัณหา

- กณฺหาชินฺโณ อปฺสฺสฺสนฺโต
กุมาริ จารุทฺสฺสนิ.
๒๑๔๐. ส่า ฐฺน กปณฺา อมฺมา
จิรํ รตฺตํ รุจฺจติ
อหฺตมฺรตฺเตว รตฺเต วา
นทิว อวสฺสฺสฺสตี.
๒๑๔๑. โส ฐฺน กปณฺเณ ตาโต
จิรํ รตฺตํ รุจฺจติ
อหฺตมฺรตฺเตว รตฺเต วา
นทิว อวสฺสฺสฺสตี.
๒๑๔๒. อิมํ เต ชมฺพุกา รุกฺขา
เวทิสฺสา สินฺธุวาริตา
วิวิทฺยานิ รุกฺขชาติตานิ
ตานิ อชฺช ชหามเส.
๒๑๔๓. อสฺสฺสตฺถา ปนฺสา เจม
นิโรธา จ กปิตฺถนา
วิวิทฺยานิ ผลชาติตานิ
ตานิ อชฺช ชหามเส.
๒๑๔๔. อิมํ ติฏฺฐจฺนฺติ อารามา
อโย สิตฺตฺตฺทกา นทิว
ยตฺถอสฺสฺส ปุพฺเพ กิพฺปาม
ตานิ อชฺช ชหามเส.
- ชินา กุมาริ ฐฺนํ อมฺนํ ภูมํ กิจฺจทฺร
กันแสง อโย อหฺตมฺรตฺตํ ชานาน.
๒๑๔๐. พระมารดา จักเป็นกำพร้าเสีย
แม่แท้ จักทรงกันแสงอยู่ตลอด
ราตรีนาน จักทรงชูปชิตเหี่ยวแห้ง
ไป ในครั้งคืน หรือตลอดคืน
เหมือนแม่น้ำน้อย ในฤดูแล้ง
เหือดแห้งไป ฉะนั้น.
๒๑๔๑. พระบิดาจักเป็นกำพร้าเสียแม่แท้
จักทรงกันแสงอยู่ตลอดราตรีนาน
จักชูปชิตเหี่ยวแห้งไป ในครั้งคืน
หรือตลอดคืน เหมือนแม่น้ำน้อย
ในฤดูแล้ง เหือดแห้งไป ฉะนั้น.
๒๑๔๒. วันนี้เราทั้งสองพี่น้อง จะต้องละ
รุกษชาติชนิดต่าง ๆ เหล่านี้ คือ
ไม่ว่า ไม้ยางทราย ซึ่งมีกิ่ง
ห้อยย้อย.
๒๑๔๓. วันนี้ เราทั้งสองพี่น้องจะต้องละ
ผลชาติชนิดต่าง ๆ คือ ไม้โพธิ์ใบ
ขนุน ไทร และมะขวิด.
๒๑๔๔. วันนี้ เราทั้งสองพี่น้อง จะต้อง
ละสวนและแม่น้ำ มีน้ำเย็น
อันตั้งอยู่ ซึ่งเคยเล่นในกาล
ก่อน.

อวสุสุสติ. ยถา सा चिप्पमेव
 อวสุสุสติ . เอวํ อรุणे อุกคฺคฺจนฺตเยว
 สฺสุสติตฺวา มริสฺสตีติ อธิปฺปาเยเนวมาห.

เวทิสฺสตี โอลมฺพณสาขา. ตานีติ เยสํ
 โน มฺลปฺปผลานิ คณฺหนฺตฺเทหิ จิรํ
 กิพิตานิ, ตานิ อชฺช อฺโฆปิ มยํ
 ชหาม. หตฺถิกาทิ ตาเตน อมฺหากิ
 กิพินฺตฺถาย กตฺตฺถิกาทิ.

ตสฺส เอวํ ปริเทวมานสฺสเว
 สทฺธิ ภคินิยา ชฺชโก อาคนฺตฺวา
 กุมารे โปถฺนฺโต คเหตุว ปกฺกามิ.
 ตมตฺถิ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห

๒๑๔๘. "นียมานา กุมารว เต
 ปิตริ เอตทพฺพริ
 อมฺมํ อโรคฺยํ วชฺชาสิ
 ตฺวญฺจ ตาต สฺสึ ภว."

เหือดแห้งไป ฉะนั้น. พระอรรถกถาจารย์
 กล่าวอธิบายไว้ว่า กุณนทีนั้น จักเหือดแห้ง
 ไปเร็วทีเดียว ฉนฺโต เมื่ออรุณขึ้นไปอยู่
 นั้นเอง พระมารดาก็จักชুবชืดสิ้นชีพไป
 ฉนฺนํ.

คำว่า มีกึ่งห้อยย้อย ได้แก่ มีกึ่งก้าน
 อันห้อยย้อยลง. คำว่า เหล่านั้น ได้แก่
 หม่อมฉันเมื่อถือเอามุสมันดอกและผล
 แห่งต้นไม้เหล่าใดเล่นอยู่แล้วสิ้นกาลนาน
 วันนี้หม่อมฉันทั้งสองก็จักละต้นไม้เหล่านั้น
 ไป. คำว่า ตูกตาซ้าง ได้แก่ ตูกตาซ้าง
 อันพระบิดาทรงปั้นแล้ว เพื่อประโยชน์
 แก่การเล่นแห่งหม่อมฉันทั้งสอง.

เมื่อพระราชสีราชกุมารนั้น ทรง
 คร่ำครวญรำพันอยู่อย่างนี้กับพระกัณหา
 ชินาราชกุมารี ชุชกพราหมณ์ก็มาตี
 พระกุมารและพระกุมารี จับตัวหนีไป.
 พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศข้อความ
 นั้น จึงตรัสว่า

๒๑๔๘. "พระกุมารและพระกุมารีทั้งสอง
 อันชูชกนำไปอยู่ได้กราบทูลคำนี้
 กับพระราชบิดาว่า ขอพระบิดา
 จงบอกพระมารดาว่า หม่อมฉัน
 สองพี่น้องสบายดี และพระบิดา
 จงทรงมีความสุขสำราญ.

๒๑๔๙. อิเม โน หตฺถิกา อสฺสา
 พลิปฺพธา ๑ โน อิเม
 ตานิ อุมฺมา ย ทฺทฺชาลี
 โสกันฺนเตหิ วิเนสฺสตี.

๒๑๕๐. อิเม โน หตฺถิกา อสฺสา
 พลิปฺพธา ๑ โน อิเม
 ตานิ อุมฺมา อุกฺกิขฺนฺตี
 โสกั ปฏฺวิเนสฺสตี"ติ.

ตทา มหาสตุตฺสส ปุตุเต
 อารพฺภ พฺลวโสโก อฺบุปฺชฺชิตฺติ. หทยมํสํ
 อฺนุหํ อโหสิ. โส โสเกน เกสฺรสีเหน
 คหิตมตฺตวรวารโณ วิย ราหุเม
 ปวิฏฺฐจฺจนฺโท วิย ๑ กมฺปมาโน
 สกภาเวน สนฺธาเรตุํ อสฺกโกณฺโต
 อสฺสฺสฺปนฺณเณหิ เนตฺเตหิ ปณฺณสาลํ
 ปวิสิตฺวา กลฺลนํ ปรีเทวิ. ตมตฺถํ
 ปกาเสนฺโต สตุถา อาน

๒๑๕๑. "ตโต เวสฺสฺนฺตโร ราชา
 ทานํ ทตฺวาน ชตฺติโย

๒๑๔๙. พระบิดาจึงประทาน ตูกตาข้าง
 ตูกตาม้า และตูกตาวัว เหล่านี้
 ของหม่อมฉันทั้งสอง แต่พระ
 มารดา ความโศกเศร้าจะเสื่อม
 คลายไป เพราะตูกตาเหล่านั้น.

๒๑๕๐. พระบิดาจึงประทาน ตูกตาข้าง
 ตูกตาม้า และตูกตาวัว เหล่านี้
 ของหม่อมฉันทั้งสอง แต่พระ
 มารดา พระมารดาทอดพระเนตร
 เห็นเครื่องเล่นเหล่านั้น จะทรง
 บรรเทาความเศร้าโศกเสียได้".

กาลนั้น ความเศร้าโศกมีกำลัง
 เพราะปรารถนาพระโอรสพระธิดาได้เกิดขึ้น
 แต่พระมหาสัตว์ เมื่อพระหทัยได้ร้อนแล้ว
 พระมหาสัตว์ เมื่อหวนไหวด้วยโสกาตุร
 ดุจข้างตัวประเสริฐตกมัน ถูกพญา
 ไกรสรราชสีห์จับแล้ว หรือดุจดวงจันทร์
 เข้าไปในปากราหู ฉะนั้น ไม่สามารถจะทรง
 พระกายอยู่ได้ ตามภาวะของพระองค์
 มีพระเนตรทั้งสอง เต็มไปด้วยพระอัสนุช
 เสด็จเข้าบรรณศาลา ทรงปริเทวนาการ
 อย่างน่าสงสาร. พระศาสดา เมื่อจะทรง
 ประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๑๕๑. "ลำดับนั้น พระเวสสันดร ครั้น
 ทรงบำเพ็ญทานแล้ว เสด็จเข้า

ปณฺณสาลิํ ปวิสิตุวา
กถุณิํ ปรีเทวयी"ติ.

ไปบรรณศาลา ทรงกันแสงรำพัน
อย่างน่าสงสาร".

ตโต ปรี มหาสตุตฺตสฺส วิลาปคาคา
โหนติ.

เบื้องหน้าแต่นี้เป็นคาคาคร่ำครวญ
รำพันของพระมหาสัตว์.

๒๑๕๒. "กนฺวชฺชจฺจฉาตา ตสิตา
อุปรุจฺเจนฺติ ทารกา
สายิํ สํเวสนากาเล
โก เน ทสฺสติ โภชนิ.

๒๑๕๒. "วันนี้ ลูกทั้งสองจะเป็นอย่างไร
หนอ หิวแล้ว กลัวแล้ว จะร้องไห้
ในเวลาเรียกกินอาหารเย็น ใคร
จักให้โภชนาหารแก่ลูกทั้งสองนั้น.

๒๑๕๓. กนฺวชฺชจฺจฉาตา ตสิตา
อุปรุจฺเจนฺติ ทารกา
สายิํ สํเวสนากาเล
อมฺม ฉาตมฺห เทถ โน.

๒๑๕๓. ในเวลาเรียกกินอาหารเย็น เด็ก
ทั้งสองจะร้องขออาหารว่า ข้าแต่
พระมารดา หม่อมฉันทั้งสองหิว
ขอพระมารดา จงประทาน
(อาหาร) แก่หม่อมฉันทั้งสอง.

๒๑๕๔. กถนฺนุ ปถิ คจฺจนฺติ
ปตฺติกา อนฺุปาหนา
สนฺุตตา สฺุเนหิ ปาเทหิ
โก เน หตฺเตถ คเหสฺสติ.

๒๑๕๔. เด็กทั้งสอง ดำเนินด้วยพระบาท
เปล่า ไม่มีรองพระบาทจะดำเนิน
ไปตามทางอย่างไรหนอ เมื่อ
เด็กทั้งสอง มีพระบาทพองบวม
ทั้งสองข้าง ใครจักประคองประคอง
พระหัตถ์เธอทั้งสองดำเนินไป.

๒๑๕๕. กถนฺนุ โส น ลชฺชเชยฺย
สมฺมุขา ปหริ มม
อหฺุสกานิํ ปตฺตานิํ
อลชฺชึํ วัต พุราหฺุมโณ.

๒๑๕๕. ชุชกพราหมณิํ ตีบุตฺรและบุตฺริ
ของเรา ผู้ไม่ประทุษร้ายต่อหน้า
เรา แก่ช่างไม่อดสูแก่ใจบ้างเลย
หนอ เพราะแก่ไม่มีความอดสู
แก่ใจ แน่แท้.

๒๑๕๖. โยปีเม ทาสีทาสสุส
 อญโณ วา ปน เปสโย
 ตสฺสาปิ สุวิหีนสุส
 โก ลขฺฐี ปหริสุสตี.

๒๑๕๗. วาริชฺสุเสว เม สโต
 พนฺธุสุส กุมินามุเข
 อุกโกสตี ปหริตี
 ปิเย ปุตุเต อปฺสุสโต"ตี.

ตตถ กนฺวชฺชาตี กั นฺ อชฺช.
อุปรุจฺเจตตี สฺกุจฺโยชนมคฺคํ อุปนฺนุควา
 โรทิสฺสนฺตี. **สํเวสนากาเลตี** มหาชนสุส
 ปริเวสนากาเล. **โก เน ทสฺสตีตี** โก
 เนสํ โภชนํ ทสฺสตี. **กถนฺนุ ปถํ**
คจฺจนฺตีตี กถํ นฺ สฺกุจฺโยชนมคฺคํ
 คมิสฺสนฺตี.

ปตฺติกาตี หตฺถิยานาทีนิ **วิริหิตา.**
อนฺุปาหนาตี อุปาหนมตฺเตนาปี **วิริหิตา**
สุขุมาลปาทา. คเนสฺสตีตี กิลมถวิโน-

๒๑๕๖. ใครมีความละอาย จักกล้าตี
 ทาสี ทาส หรือคนรับใช้อื่น
 ของเรา อันสละให้แล้ว.

๒๑๕๗. ตาชุก แกด่าตีบุตรและบุตรี
 ที่รักของเรา ทั้งเห็นต่อหน้า
 ดุจคนหาปลา ตีปลาที่ติดข้อง
 อยู่ในปากแห ฉะนั้น".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **กนฺวชฺช**
 ตັตบทเป็น กั นฺ อชฺช แปลว่า วันนี้
 (เด็กทั้งสอง) จะเป็นอย่างไรหนอ. คำว่า
จะร้องให้ ความว่า เด็กทั้งสองจักเดิน
 ร้องให้ไปเส้นทาง ๖๐ โยชน์. คำว่า **ใน**
เวลาเรียกกินอาหารเย็น ได้แก่ในเวลา
 จัดอาหารเลี้ยงมหาชน. คำว่า **ใครจักให้**
แก่เด็กทั้งสองนั้น ความว่า ใครจักให้
 โภชนาหารแก่เด็กทั้งสองนั้น. คำว่า **จะ**
ดำเนินไปตามหนทาง อย่างไรหนอ
 ความว่า เด็กทั้งสองจักไปเส้นทาง ๖๐
 โยชน์ อย่างไรหนอ.

คำว่า **ดำเนินด้วยพระบาทเปล่า** ได้แก่
 เว้นจากยานทั้งหลายมียานคือช้างเป็นต้น.
 คำว่า **ไม่มีรองพระบาท** ความว่า
 พระโอรสและพระธิดาทั้งสอง มีพระบาท
 ละเอียดอ่อน เว้นจากรองพระบาททั้งสอง

ทนตถาย โภ คณฺหิสฺสติ. ทาสี-
ทาสฺสชาติ ทาโส อสฺส.

อญฺเวย วา ปน เปสฺสโยติ ตสฺสาปิ
ทาโส. ตสฺสาปิ ทาโสติ เอวํ
ทาสฺสชาติทาสฺสปรมาปราย โย มยฺหํ จตฺตฺตฺโต
เปสฺสโย เปสฺสนการโก อสฺส, ตสฺส
เอวํ สุวีนิสฺสาปิ อยํ เวสฺสนตฺรตฺส
ทาสฺสชาติทาโส"ติ ญตฺวา.

โก ลขฺขีติ โภ ลขฺขสมฺปนฺโน
ปหเรยฺย, น ยุตฺตํ นฺ ไซ ตสฺส
นิลลลขฺขสฺส มม ปุตฺเต ปหริตฺตฺติ.
วาริขฺเสวติ กุมฺมิโน มฺเข พนฺธสฺส
มจฺจสฺสเว ปสฺสโต มม. อปสฺสโตติ
อการโ นิปาตมตฺตํ, ปสฺสนตฺสเว
ปิเย ปุตฺเต อุกโกสฺสติ เจว ปหริตฺ
จ, อโ เอส อติหารุณฺตี.

อถสฺส กุมารสฺส ลินฺเนน เอวํ
ปริวิตฺตโก อุกฺพาที "อยํ พุราหฺมณ

ข้าง. คำว่า จักประทับประคอง ได้แก่
ใครจักประทับประคอง เพื่อต้องการ
บรรเทาความเหน็ดเหนื่อย. คำว่า ทาสี-
ทาสฺส ตัดบทเป็น ทาสี ทาโส อสฺส
แปลว่า คนผู้เป็นทาสี และเป็นทาส.

คำว่า หรือคนรับใช้อื่น ความว่า บุคคล
รู้โดยความสืบทอดกันมาแห่งเจ้าของทาส
และทาสอย่างนี้ว่า เป็นทาสของบุคคล
นั้น ๆ เป็นคนรับใช้ คือผู้ทำการรับใช้
คนที่สี่ของเรา, เป็นเจ้าของทาสและ
เป็นทาส แห่งพระเวสสันดรนี้ แม้สละให้
อย่างนี้แก่ชุกกนั้น.

คำว่า ใครมีความละอาย ความว่า
ใครผู้ถึงพร้อมด้วยความละอาย จะพึง
ตีได้, คือ ชุกกผู้ไม่มีความละอายนั้น
ไม่ควรตีลูกของเรา. คำว่า ดูจคนหาปลา
ความว่า ของเราผู้เห็นอยู่ ดูจคนหาปลา
ตีปลาตัวติดข้องอยู่ในปากแห ฉะนั้น.
อ อักษรโนบทว่า อปสฺสโต เป็นเพียง
นิบาต. พระเวสสันดรโพธิสัตว์ตรัสว่า
ชุกกพราหมณ์ ทั้งดำทั้งดีบุตรและ
บุตรที่รัก ขณะที่เรามองดูอยู่นั้นเอง, โอ
พราหมณ์นี้ ทารุณเหลือเกิน.

ลำดับนั้น ความปริวิตก ได้เกิดขึ้น
แก่พระเวสสันดรบรมโพธิสัตว์ ด้วยทรงมี

มม ปุตเต อติวีย วิหเจตี"ติ โสภัง
 สนุธาเรตุ อสกุโกนุโต พุราหมณั
 อนุพนุธิตุวา ซีวิตกขยั ปาเปตุวา
 อาเนสุสามิ เต กุมารเอติ. ตโต
 อฏฺจานเมตติ กุมารานั ปิพนั เม
 อติวีย ทุกขั ทานั ทตุวา ปจฺจา
 อนุตฺตปฺปนั นาม สตติ ธมฺโม น
 โหตีติ จินุเตสิ. อตฺตชไตนา อิมา
 เทว ปรีวิตกุกคาถา นาม โหนฺติ.

๒๑๕๘. "อาทุ จาปี คเหตุวาน
 ขคคิ พนุธิย วามโต
 อานิสฺสามิ สเก ปุตเต
 ปุตฺตานั หิ วโร ทุกฺโข.

๒๑๕๙. อฏฺจานเมตติ ทุกฺขรूपิ
 ยั กุมารา วิหฺญูญเว
 สตฺตญจ ธมฺมมญฺญาย
 โโก ทตุวา อนุตฺตปฺปตี"ติ.

ตตฺต สตฺตฺนุติ ปุพฺเพ โพิธิสฺตฺตานั
 ปเวณิธมฺม.

ความรักในพระราชโอรสและพระราชธิดา
 อย่างนี้ว่า "ดาพราหมณ์นี้ เบียดเบียน
 ลูกทั้งสองของเราเกินไป" เมื่อไม่อาจจะ
 อดกลั้นความโกรธไว้ได้ จึงทรงรำพึงว่า
 เราติดตามไปแล้ว จักฆ่าดาพราหมณ์
 เสียแล้ว นำลูกทั้งสองกลับมา, แต่นั้น
 กลับทรงหวนคิดได้ว่า การที่ลูกทั้งสอง
 ถูกเบียดเบียนเป็นความลำบากยิ่งของเรา
 นั้น ไม่ใช่เหตุที่ตั้ง เพราะการบริจาคน
 ปิยปุตตทานแล้ว จะเดือดร้อนภายหลัง
 หาใช่ธรรมของสัตบุรุษไม่. ชื่อว่าคาถา
 แสดงความปริวิตก ๒ คาถา สอง
 เนื้อความนี้ว่า

๒๑๕๘. "เราจักถือค้อนพระแสงศร ฆูก
 พระขรรค์ข้างซ้าย นำลูกทั้งสอง
 ของเรากลับมา เพราะลูกทั้งสอง
 ถูกเสียหนี เป็นทุกข."

๒๑๕๙. การที่ลูกทั้งสองของเรา ต้อง
 เดือดร้อนเป็นทุกขแสนสหัสสนั้น
 ไม่ใช่ฐานะ และใครเล่ารู้ธรรม
 ของสัตบุรุษ บำเพ็ญปิยปุตตทาน
 แล้ว ย่อมเดือดร้อนในภายหลัง".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ของ
 สัตบุรุษ ได้แก่ ธรรมคือประเพณี
 แห่งพระโพธิสัตว์ทั้งหลายในครั้งก่อน.

โส กิร ตสมึ ขณ โภธิสตตานัง
 ปเพณึ อนุสฺสริ. ตโต “สพฺเพ
 โภธิสตฺตา ธนปริจจาคํ อํคปริจจาคํ
 ชีวิตปริจจาคํ ปุตฺตปริจจาคํ ภริย-
 ปริจจาคนฺ”ติ อิเม ปญฺจมหาปริจจาคเ
 อปริจจชิตฺวา พุทฺธภูตปฺพุพา นาม
 นตฺถิ. อหฺปิ เตสํ อพฺภนฺตเร อนุปวิญฺโจ
 อโหสิ, มยาปิ ปุตฺตธิตโร อทตฺวา น
 สกฺกา พุทฺธเณ ภฺวิตฺนฺ”ติ จินฺเตตฺวา
 “กึ ปน ตวํ เวสฺสนฺตฺร ปเรสํ
 ทาสตฺถาย ทินฺนปุตฺตานัง ทฺกฺขภาวํ
 น ชานาสี, เยน พุราหฺมณํ
 อนุพนฺธิตฺวา ชีวิตฺกฺขยํ ปาเปสฺสสามิ”ติ
 สฺสญฺญํ อุปฺปาเทสิ,

“ทานํ ทตฺวา ปจฺจชานฺตฺวาไป นาม
 ตว นานฺรฺุโป โหตี”ติ เอวํ อตฺตานัง
 ปริภาสิตฺวา “สเจปิ เอโส กฺุมาเร
 มาเรสฺสตี, ทินฺนกาลโต ปญฺจาย
 มม กิณฺุจ จ โหตี”ติ ทพฺหิ
 สีสฺสมาทานํ อธิญฺจาย ปณฺณสาลโต
 นิกฺขมิตฺวา ปณฺณสาลทฺวาเร ปาสาณ-

ได้ยินว่า พระเวสสันดรนั้น ทรง
 ระลึกถึงประเพณี แห่งพระโพธิสัตว์
 ทั้งหลายได้ ในขณะนั้น, แต่ั้น พระองค์
 ทรงจินตนาการว่า “พระโพธิสัตว์ทั้งปวง
 ไม่ทรงบริจาคมหาบริจาค ๕ ประการ
 เหล่านี้ คือบริจาคทรัพย์ บริจาคอวัยวะ
 บริจาคชีวิต บริจาคบุตร บริจาคภรรยา
 ชื่อว่าเคยเป็นพระพุทธรเจ้าได้ ไม่มี แม้
 ตัวเรา ก็นับเข้าไปในระหว่างพระโพธิสัตว์
 เหล่านั้น แม้เราไม่บริจาคบุตรและธิดา
 ก็ไม่สามารถเป็นพระพุทธรเจ้าได้” แล้วยัง
 ความว่างให้เกิดขึ้นว่า “แน่ะเวสสันดร
 ท่านไม่รู้ความที่บุตรและบุตรี อันให้เพื่อ
 เป็นทาสทาสีแก่ชนเหล่าอื่น จะนำมา
 ซึ่งความทุกข์ดอกหรือ เราจักตามไปฆ่า
 ชุชกพรหมณ์ด้วยเหตุใดเล่า”,

ทรงดำริต่อไปว่า “ขึ้นชื่อว่าบริจาคทาน
 แล้ว ตามเดือดร้อนภายหลังหาสมควร
 แก่เราไม่” ทรงตัดพ้อพระองค์เองอย่างนี้
 แล้วทรงอธิษฐานศีลสมาทานมัน โดย
 มนสิการว่า “ถ้าชูชกนั้นฆ่าลูกทั้งสอง
 ของเรา จ้าเดิมแต่เวลาเราบริจาคแล้ว
 เราจักไม่มีความกังวลอะไร” เสด็จออก
 จากพระบรรณศาลาประทับนั่ง ณ
 แผ่นศิลาที่ประตูบรรณศาลา ดุจปฎิมา
 ทองคำ ฉะนั้น. ฝ่ายชูชก ดีพระชาติ

ผลเก กาญจนปฏีมา. สมมุเข กุมारे
 ไปเถตุวา เนติ. ตโต กุมารो
 วิลปนุโต อาห

ราชกุมาร และพระกัณหาราชกุมารี
 ต่อหน้าพระโพธิสัตว์เจ้านำไป. ลำดับนั้น
 พระชาลีราชกุมาร เมื่อทรงรำพัน
 จึงตรัสว่า

๒๑๖๐. "สจฺจํ กิเรวมาหํสุ
 นรา เอกจฺจึยา อธิ
 ยสฺส นตฺถิ สกา มาตา
 ยถา นตฺถิ ตเถว โส.

๒๑๖๐. "ได้ยินว่า นรชนบางพวกในโลกนี้
 พุดความจริงไว้อย่างนี้ว่า บุคคล
 ใด ไม่มีมารดาเป็นของตน
 บุคคลนั้น ก็เป็นเหมือนไม่มี
 ทั้งมารดาและบิดา.

๒๑๖๑. เอहि กณฺเฬห มริสฺสาม
 นตฺถตฺตโถ ชีวิตฺเตน โน
 ทินฺนุมนฺหาปี ชินฺนุเพน
 พุราหฺมณสฺส ธเนสิโน
 อจฺจายิกสฺส ลุทฺทสฺส
 โย โน คาโว สุมฺภาติ.

๒๑๖๑. ดูกรน้องกัณหา มาเนเกิด เราทั้ง
 สองจักตายด้วยกันเราทั้งสองจะ
 อยู่ทำไมไม่มีประโยชน์ พระบิดา
 ผู้เป็นจอมพระชาวนิกร ประทาน
 เราทั้งสองแก่พราหมณ์ ผู้แสวงหา
 ทรัพย์ เป็นคนร้ายกาจเหลือเกิน
 เหยียนดีเราทั้งสอง เหมือนนาย
 โคบาล เหยียนดีโค ฉะนั้น.

๒๑๖๒. อิเม เต ชมฺพุกา รุกฺษา
 เวทิสฺสา สินฺธุวารีตา
 วิวิธานิ รุกฺษชาติานิ
 ตานิ กณฺเฬห ชหามเส.

๒๑๖๒. ดูกรน้องกัณหา เราทั้งสองพี่น้อง
 จะละรุกษชาติต่าง ๆ เช่น ไม้หนว่า
 ไม้ยางทราย ซึ่งมีกิ่งห้อยย้อย.

๒๑๖๓. อสฺสตุถา ปนฺสา เจเม
 นิโครธา จ กปีตฺถนา
 วิวิธานิ ผลชาติานิ
 ตานิ กณฺเฬห ชหามเส.

๒๑๖๓. ดูกรน้องกัณหา เราทั้งสองพี่น้อง
 จะละผลชาติต่าง ๆ เช่น ไม้โพธิ์ใบ
 ขนุน ไทร และมะสัง เหล่านี้.

๒๑๖๔. อิเม ติฏฺฐนฺติ อารามา
 อัย สีสฺตทกา นที
 ยตฺตสฺส ปุพฺเพ กิฬาม
 ตานิ กณฺเฬ ชหามเส.

๒๑๖๕. วิวิธานิ ปุปฺปชาตานิ
 อสฺมี อูปริ ปพฺพเต
 ยานสฺสุ ปุพฺเพ ธาเวม
 ตานิ กณฺเฬ ชหามเส.

๒๑๖๖. วิวิธานิ ผลชาตานิ
 อสฺมี อูปริ ปพฺพเต
 ยานสฺสุ ปุพฺเพ ภูณฺชาม
 ตานิ กณฺเฬ ชหามเส.

๒๑๖๗. อิเม โน หตฺถิกา อสฺสา
 พลิตฺทธา จ โน อิเม
 เยหิสฺสุ ปุพฺเพ กิฬาม
 ตานิ กณฺเฬ ชหามเส"ติ.

ตตฺถ ยสฺสาติ ยสฺส สนฺติเก
 สกา มาตา นตฺถิ.

ปุณ พฺราหฺมณเณ เอกฺสฺมี
 วิสมญฺจฺจาเน ปกฺขลิตฺวา ปตฺติ. เตสํ
 หตฺถโต พนฺธนี มุญฺจิตฺวา คลิตฺติ. เต
 ปหตฺตกุกฺกุฏา วิย กมฺปมานา ปลายิตฺวา

๒๑๖๔. ดูกรน้องกัณหา เราทั้งสองพี่น้อง
 จะละสวนและแม่น้ำ ซึ่งมีน้ำเย็น
 อันตั้งอยู่ซึ่งเราเคยเล่น ในกาล
 ก่อน.

๒๑๖๕. ดูกรน้องกัณหา เราทั้งสองพี่น้อง
 จะละบุปผชาติต่างๆ บนภูเขา
 ซึ่งเราเคยตัดทรงในกาลก่อน.

๒๑๖๖. ดูกรน้องกัณหา เราทั้งสองพี่น้อง
 จะละผลชาติต่างๆ บนภูเขา
 ซึ่งเราเคยบริโภคในกาลก่อน.

๒๑๖๗. ดูกรน้องกัณหา เราทั้งสองพี่น้อง
 จะละตุ๊กตาข้าง ตุ๊กต้าม้า และ
 ตุ๊กตาวัว (ซึ่งพระชนก ทรงปั้น
 ประทาน) ซึ่งเราเคยเล่นในกาล
 ก่อน".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า บุคคลใด
 ความว่า บุตรและธิดาใดไม่มีมารดา
 ของตนในสำนัก.

ชูชกพราหมณ์ พลาดล้มในสถาน
 ที่ไม่เสมอแห่งหนึ่งอีก. เถาวัลย์ที่ผูก
 ก็เคลื่อนหลุดจากพระหัตถ์ของพระกุมาร
 และพระกุมารี่ทั้งสององค์. เธอทั้งสอง
 ก็มีพระกายสิ้นดวงไถ่ถูกตี หนีไปสำนัก

เอกเวเคนเนว ปิตุ สนฺติกั อาคมีสุ.
ตมตถั ปกาเสนฺโต สตุถา อาห

๒๑๖๘. "นียมานา กุมารา เต
พฺราหฺมณฺสฺส ปมฺญจฺย
เตน เตน ปธาวิสุ
ชาลี กณฺหาชิโน จุโ"ติ.

ตตถ เตน เตนาติ เตน
มุตตกุชเณน เยน เตสํ ปิตา, เตน
ปธาวิสุ. ปธาวิตฺวา ปิตุ สนฺติกัเยว
อาคมีสุติ อตฺถโ.

ชฺชโกปิ เวเคนฺนุจาย วลฺลิตฺทณฺทตฺถโ
กปฺปฺนุจานคฺคิ วิย อวตฺตถรฺนฺโต
อาคนฺตฺวา "อติวิย ปลายิตฺตุ เฉกา
ตฺเมห"ติ หตฺถเ พนฺธิตฺวา ปฺน เต
เนติ. ตมตถั ปกาเสนฺโต สตุถา อาห

๒๑๖๙. "ตโต โส รชฺชมาทาย
ทณฺทญฺจาทาย พฺราหฺมโณ
อาโกญฺยนฺโต เต เนติ
สิวิราชสฺส เปกฺขโต"ติ.

พระราชนิพนธ์โดยเร็วพร้อมกัน. พระศาสดา
เมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๑๖๘. "ชาลีราชกุมาร และกัณหาชิโน
ราชกุมารทั้งสององค์ ที่ชุก
พราหมณ์นำไป พอพ้นจาก
เครื่องผูก ก็รีบวิ่งไปสำนัก
พระเวสสันดร ผู้พระบิดา".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า สำนัก
ความว่า พระบิดาของพระกุมารและ
พระกุมารนั้น ประทับอยู่โดยสถานที่ใด
ในขณะที่ ๒ กุมารพ้นไปแล้ว ได้วิ่งไปแล้ว
โดยสถานที่นั้น อธิบายว่า ครั้นพระกุมาร
และพระกุมารี วิ่งไปแล้วได้มาสำนัก
แห่งพระบิดา.

ฝ่ายชุกพราหมณ์ ลุกขึ้นโดยเร็ว
ถือเถาวัลย์และไม้ ถูกความโกรธท่วมทับ
เป็นประดุจไฟตั้งขึ้นแต่ก็ปลุกกลามไป
ฉะนั้น ตามมากล่าวว่า "เจ้าทั้งสองฉลาด
หนีเหลือเกิน" แล้วก็ผูกพระหัตถ์นำสอง
กุมารและกุมารีนั้นไปอีก. พระศาสดา
เมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้นจึงตรัสว่า

๒๑๖๙. "ในกาลนั้น ชุกพราหมณ์
ถือเชือก ถือไม้ ตีต้อน สองกุมาร
และกุมารีไป ต่อหน้าพระเจ้าสีวี".

เอวํ นียามานสุ กณฺหาชิโน นินฺตติตฺวา
 โอลิเกณฺฺตี ปิตฺรา สหฺธิ สลฺลปิ.
 ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตุธา อาน

๒๑๗๐. "ตํ ตํ กณฺหาชิโนวโจ
 อยํ มํ ตาต พฺราหฺมณเณ
 ลมฺภิจฺยา ปฏฺิโกณฺฺตติ
 สมฺเว ชาตํว ทาสียํ."

๒๑๗๑. น จายํ พฺราหฺมณเณ ตาต
 ธมฺมิกา โหนฺติ พฺราหฺมณา
 ยกฺโข พฺราหฺมณวณฺณเณน
 ชาทิตฺตํ ตาต เณติ โน
 นียามานเ ปิสฺาเจน
 กิณฺฺนุ ตาต อุกฺกขสิ"ติ."

ตตฺถ ตนฺฺติ ตํ ปสฺุสมานํ
 นิสฺินนํ ปิตฺรํ สิวีราชํ. ทาสียนฺฺติ
 ทาสิกํ. ชาทิตฺฺนฺติ ชาทนต์ฺถาย.

"ออยํ หิ ตาต โน คิริทฺวาเรสุ
 อสมฺปตฺเตยว อุกฺโกหิ จกฺขุหิ รตฺต-

ครั้นเมื่อพระซาลีและพระกัณหา อัน
 ชุชกพราหมณ์ นำไปอยู่อย่างนี้ พระ
 กัณหาชิโน เหลียวกลับมาทอดพระเนตร
 ทูลกับพระราชบิดา. พระศาสดา เมื่อจะ
 ทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

๒๑๗๐. "พระกัณหาราชกุมาริ ได้ทูล
 พระบิดาว่า ข้าแต่พระบิดา
 พราหมณ์นี้ ทูบตีหม่อมฉัน
 ด้วยไม้เท้า เหมือนนายทูปตีทาสี
 ผู้เกิดในเรือนเบี้ย ฉะนั้น."

๒๑๗๑. ข้าแต่พระบิดา ก็พราหมณ์นี้
 คงไม่ใช่พราหมณ์ทั้งหลาย ผู้ตั้ง
 อยู่ในธรรม คงเป็นยักษ์แปลงเพศ
 เป็นพราหมณ์ นำเอาลูกทั้งสอง
 ไปเพื่อจะกินเป็นอาหาร ลูกทั้งสอง
 กำลังถูกพราหมณ์ปีศาจนำไป
 ข้าแต่พระบิดา ช่างกระไรเลย
 พระองค์ ทรงนิ่งเฉยอยู่ได้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า พระบิดา
 ได้แก่ พระเจ้าสิวีผู้พระบิดา ผู้ประทับนั่ง
 ทอดพระเนตรดูอยู่. คำว่า ทาสี ได้แก่
 หญิงรับใช้. คำว่า เพื่อกินเป็นอาหาร
 ได้แก่ เพื่อต้องการจะเคี้ยวกิน.

พระกัณหาราชกุมาริ ทรงปริเทวนาการ
 ว่า "ข้าแต่พระบิดา ก็ชุชกพราหมณ์นี้

โลหิตปคุฆมนุเตหิ ขาทิตุ์ เนติ, 'สพฺพเพ
 ขาทิสฺสามี'ติ เนติ ตฺวญฺจ ขาทิตุ์
 วา ปจิตฺตุ์ วา นียมาเน อเมห
 อุกิขฺสสิ, สพฺพพา สฺขิตฺโต โหหี'ติ
 ปรีเทวิ.

ทหฺรกุมาริกาย วิลปฺนฺติยา
 กมฺปมานาย คจฺจนฺติยา มหาสฺตตฺสฺส
 พลวสฺสโก อฺปฺปชฺชิตฺติ หทยวตฺถุ อฺจนฺห
 อโหสิ. นาสิกาย อฺปฺปโหนฺติยา มฺเชน
 อฺจนฺเห อสฺสาสปฺสฺสาเส วิสขฺเชสิ.
 อสฺสฺสนิ โลหิตวินฺทฺนิ หุตฺวา เนตฺเตหิ
 นิภฺขมีสุ. สฺโส "อิทฺถิ เอรูปี ทุภฺข
 สินฺเหทฺโสเนน ขาตํ น อญฺเณน
 การณฺเนน. มยา ตสฺมา สินฺหํ อกฺตฺวา
 มชฺฌตฺเตเนว ภฺวิตพฺพนุ"ติ ตถารูปี
 สฺโส กิ อตฺตโน ฌาณพฺเลน วิโนเทตฺวา

มีตาทั้งคู่แดงเหมือนมีโลหิตไหลอยู่ นำ
 หม่อมฉันสองพี่น้องไป เพื่อจะเคี้ยวกิน
 ในขณะที่ยังไม่ถึงประตูป่าด้วยซ้ำ คือนำ
 ไปด้วยหวังว่า 'เราจะกินเสียทั้ง ๒ คน'
 พระองค์จะทอดพระเนตรเห็นหม่อมฉัน
 ทั้งสอง อันชุกพรหมณ้นำไป เพื่อ
 จะเคี้ยวกิน หรือดัมแกงกิน ขอพระองค์
 จงทรงมีความสุข ในกาลทุกเมื่อเถิด".

เมื่อพระกัณหาราชธิดา ทรง
 คร่ำครวญ มีองค์สิ้นเสด็จไปอยู่ ความ
 โศกเศร้าเป็นกำลัง เกิดขึ้นแก่พระ
 เวสสันดรโพธิสัตว์. พระหทัยวัดดูได้ร้อน
 แล้ว. เมื่อพระนาสิก ไม่พอจะระบาย
 พระอัสสาสะปัสสาสะได้ ก็ทรงปล่อย
 พระอัสสาสะปัสสาสะ อันร้อนออกจาก
 พระโอษฐ์. พระอัสสฺสฺสฺสเป็นหยาดโลหิต
 ไหลออกจากพระเนตรทั้งซ้ายขวา. พระ
 บรมโพธิสัตว์เจ้านั้น ทรงดำริว่า "ทุกข์
 เห็นปานดังนี้ เกิดเพราะโทษแห่งความ
 เสน่หา หาเกิดเพราะเหตุการณอื่นไม่.
 เพราะฉะนั้น เราไม่ควรทำความรักใคร่
 ควรจะมีจิตวางอารมณ์เป็นกลาง" ทรง
 บรรเทาความโศกเห็นปานนั้น ด้วยกำลัง
 พระญาณของพระองค์แล้ว ประทับนั่ง
 ด้วยพระอาการเป็นปกติ. พระกัณหา
 กุมารี ยังเสด็จไม่ถึงประตูป่า ก็กลาง

- ปกตินิสินฺนาภาเรเนว นิสีทิ. คิริทวาริ ทวงคร่ำครวญเสด็จไป (โดยท่านประพันธ์
อสมฺปตฺตา กุมาริกา วิลปนฺตี อคมาสิ คำรำพันเป็นคาถาว่า)
๒๑๗๒. “อิเม โน ปาทุกา ทุกฺขา
          ทีโฆ จฺฐา สุกฺคโม
          นีเจ โวลมฺพเก สุริเย
          พฺรหฺมณฺเณว ตเรติ โน.
๒๑๗๓. โอกนฺทามฺหเส ภูตานิ
          ปพฺพตานิ วนานิ จ
          สรสฺส สิริสา วนฺทาม
          สุปฺติตฺเตจ จ อปาเก.
๒๑๗๔. ตินฺลตานิ โอสฺสฺโย
          ปพฺพตานิ วนานิ จ
          อมฺมํ อโรคฺยํ วัชฺชาถ
          อโย โน เนติ พฺรหฺมณฺเณ.
๒๑๗๕. วัชฺชนฺตฺตฺ โภณฺโต อมฺมณฺจ
          มทฺที อสมฺมาก มาตริ
          สเจ อนฺุปฺปติตฺตฺกามา
          ชิปฺปิ อนฺุปฺปเตยฺย โน.
๒๑๗๒. “เท้าน้อยๆ ของเราทั้งสองพี่น้อง
          นี้ นำมาซึ่งความทุกข์และหนทาง
          ก็ยาวไกล ไปยาก ครั้นเมื่อดวง
          อาทิตย์คล้อยต่ำลง พราหมณ์
          ก็ยิ่งเร่งเราทั้งสองพี่น้อง ให้รีบ
          เดินไป.
๒๑๗๓. ข้าพเจ้าทั้งสองพี่น้อง ขอนอบนบ
          ไหว้เทพเจ้าที่สิงสถิตอยู่ ณ ภูเขา
          พนาลัย และที่สระปทุม แม่น้ำ
          ซึ่งมีทำอันดี ด้วยเศียรเกล้า.
๒๑๗๔. ขอเทพเจ้าผู้สถิตอยู่ ณ ปาหญา
          ลดาวัลย์ และต้นไม้ที่เป็นโอสถ
          บนภูเขา ที่ป่าไม้ จงช่วยกราบทูล
          พระมารดาว่า หม่อมฉันสอง
          พี่น้อง ไม่มีโรค พราหมณ์นี้กำลัง
          นำหม่อมฉันทั้งสองพี่น้อง ไปอยู่.
๒๑๗๕. ข้าแต่เทพเจ้า ผู้เจริญทั้งหลาย
          อนึ่งขอท่านทั้งหลาย จงกราบทูล
          พระแม่ภัทรี ของข้าพเจ้าสองพี่น้อง
          ว่า ถ้าพระแม่เจ้า ทรงใคร่จะ
          ติดตามลูกทั้งสอง จงเสด็จติดตาม
          มาโดยพลัน.

๒๑๗๖. อัย เอกปที เอตี
 อุฑ์ คจจติ อสฺสมิ
 ตเมวานุปฺเตยฺยาสี
 อปี ปสฺเสสี โน ลหฺ.

๒๑๗๗. อิโห วต เว ชฎินี
 วนมฺลผลหาริยา
 สฺกฺกมฺ ทิสฺวาน อสฺสมิ
 ตนฺเต ทุกฺขิ ภาวิสฺสติ.

๒๑๗๘. อติเวลี นุ อมฺมาย
 อุณฺชาลทฺธึ อนฺปฺกั
 ยา โน พนฺเช น ชานาติ
 พฺราหฺมณฺน ธเนสิฺนา.

๒๑๗๙. อจฺจายิเกน ลุฑฺเทน
 โย โน คาโว สฺมฺภติ
 อปฺชช อมฺมํ ปสฺเสมฺ
 สายิ อุณฺชาโต อาคตฺ.

๒๑๘๐. ทชฺชา อมฺมา พฺราหฺมณฺสฺส
 ผลํ ชุฑฺเทน มิสิสิตฺ
 ตทายิ อสิโต ธาโต
 น พาฬฺหิ ตฺรเยยฺย โน.

๒๑๗๖. ทางนี้เป็นทางเดินคนเดียว ตัด
 ตรงไปยังอาศรม พระแม่เจ้า
 จงเสด็จตามมาทางนั้น จะได้
 ทอดพระเนตรเห็น ลูกทั้งสอง
 ทั้งท่วงที.

๒๑๗๗. โอหนอ ข้าแต่พระแม่เจ้าผู้ทรง
 เพศดาบสินี ทรงนำมุลผลาผลมา
 จากป่า ความระทมทุกข์จักมี
 แก่พระแม่เจ้าเพราะทอดพระเนตร
 เห็นแต่อาศรม อันเปล่า.

๒๑๗๘. วนมุลผลาผล ที่พระแม่เจ้าได้มา
 ด้วยทรงเสาะหา จนล่วงเวลา
 คงได้ไม่น้อย พระแม่เจ้าคงไม่
 ทราบว่า ลูกทั้งสองถูกพราหมณ์
 ผู้แสวงหาทรัพย์.

๒๑๗๙. ผู้ร้ายกาจเหลือเกิน ผูกไว้แล้ว
 แก่ดีลูกทั้งสอง เหมือนนาย
 โคบาลทุบตีโค ฉะนั้น เออก็
 ลูกทั้งสองจะประสบพระแม่เจ้า
 ผู้เสด็จมา จากทรงเสาะหา
 มุลผลาผลเย็นวันนี้.

๒๑๘๐. พระแม่เจ้า คงประทานผลไม้
 ผสมกับทั้งรวงผึ้งเล็กน้อย แก่
 พราหมณ์นี้ได้กินอิ่มแล้ว จะไม่
 เร่งให้ลูกทั้งสอง รีบเดินไปนีก.

๒๑๘๑. สุนา ๑ วต โน ปาทา
 พาฬหิ ตเรติ พุราหุมนเณ
 อิติ ตตฺถ วิลปีสุ
 กุมารวา มาตฺตคฺทฺธิโน”ติ.

ตตฺถ ปาทุกาติ ขุทฺทกปาธา.
 โอกนฺทามุหเสติ อวกนฺทาม. อปจิติ
 นี้จฺวุตฺติ ทสฺเสนฺดา ชานาเปม. สรฺสฺสาติ
 อิมสฺส ปทุมฺสรฺสฺส ปรีคฺคฺหิตา เทวตา
 นาคกฺุลาณี สีราสา วฺนฺทาม.

สฺปฺติตฺเต ๑ อาปเกติ สฺปฺติตฺตาย
 นทียา อธิวตฺถา เทวตาปี วฺนฺทาม.
 ตินา ลตฺตาติ ตินานี ๑ โอลมฺพนลดาโย
 ๑. โอสโรยฺติ โอสริโย. สพฺพตฺถ
 อธิวตฺถา เทวตาโย สฺนฺธาย เหวมาห.

อนฺุปฺติตฺตคามาติ สเจปี สา อมฺหากํ
 ปทานฺุปฺทํ อาคจฺจตฺตคามา อมฺมา.
 อปี ปสฺเสสิ โส ลหฺนฺุติ อปี นาม

๒๑๘๑. เท้าของลูกทั้งสอง บวมพองแล้ว
 พรานหมณีก็นั่งรีบเดินไปพระราชสี
 และพระกัณหา ประารถนาจะพบ
 พระมัทรี ผู้พระมารดา ได้ทรง
 พิลาปราพันแล้ว ณ สถานที่นั้น
 ด้วยประการฉะนี้”.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า เท้าหน่อยๆ
 ได้แก่ เท้าเล็ก ๆ. คำว่า ขอนอบนบไหว้
 ได้แก่ เราทั้งสองขอนอบนบ คือเราทั้งสอง
 เมื่อจะแสดงความนอบน้อมต่อมตัวให้
 คนอื่นรู้. คำว่า สระปทุม ความว่า
 ข้าพเจ้าทั้งสองพี่น้องขอกราบไหว้เทพเจ้า
 ผู้สิงสถิตอยู่ ณ สระปทุมนี้ และตระกุล
 นาคทั้งหลาย ด้วยเศียรเกล้า.

คำว่า แม่น้ำซึ่งมีท่าอันดี ความว่า
 ข้าพเจ้าทั้งสองพี่น้องขอกราบไหว้ แม้
 เทพเจ้าผู้สิงสถิตอยู่ ณ แม่น้ำที่มีท่าดี.
 คำว่า ป่าหญาลดาวัลย์ ได้แก่ หญา
 และเถาวัลย์ อันห้อยย้อยลง. คำว่า
 ที่เป็นโอสถ ได้แก่ สรรพพฤษชาติ
 ที่เป็นโอสถ. พระอรรถกถาจารย์ หมายถึง
 เขาเทวดาที่สิงสถิต อยู่ในสถานที่ที่ทั้งปวง
 จึงกล่าวแล้วอย่างนี้.

คำว่า ใครจะติดตาม ความว่า ถ้าหาก
 พระแม่เจ้า ทรงใคร่จะติดตามหนทาง
 เดินของหม่อมฉันทั้งสองไว้. คำว่า จะ

เอตตย เอกปทียา อนุปุตตมานา
ปุตตเก ตว ลหฺมึ ปสุเสยฺยาสีติ เอว
วเทยฺยถ.

ขุณฺตี มาตริ ปรมุขาลปนเน
อาลปนฺตี อาท **อติเวลฺลนฺตี** ปมาณา-
ติกุกนฺตํ กตฺวา. **อุณฺฉาติ** อุณฺฉาจริยาย
ลหฺมึ วนมฺลผลํ. **ขุทฺเทน** **มิสฺสกนฺตี**
ขุทฺทกมฺธฺนา มิสฺสกํ.

อาสิโตติ อาสิตาสฺโม ปริภุตฺตปฺลโ.
ธาโตติ สฺหิตฺ. **น** **พาพฺหิ** **ตฺรเยยฺยาติ**
น ถทฺธเวเคน นเยยฺย. **มาตฺตคิทฺธิโนติ**
มาตริ คิทฺฺธเนน สมนฺนาคตา พลวสิเนหา
เอว วิลปฺปีสุติ.

ทารกปพฺพวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

ได้ทอดพระเนตรเห็นลูกทั้งสองหันท่วงที
ความว่า ท่านทั้งหลายฟังกล่าวอย่างนี้ว่า
เป็นธรรมดา พระแม่เจ้าทรงดำเนินไป
ตามทางแห่งบุคคลเดินผู้เดียวนั้น จะฟัง
ทอดพระเนตรเห็น พระโอรสและพระธิดา
ของพระแม่เจ้าหันท่วงที.

ด้วยคำว่า ข้าแต่พระแม่เจ้าผู้ทรงเพศ
ดาบสินี พระกัณหาราชธิดา เมื่อจะตรัส
เรียกพระมารดา ด้วยการเรียกในสถานที่ลับหลัง. คำว่า จนล่วงเวลา ได้แก่
กระทำให้เกินประมาณ. คำว่า **ด้วยทรง**
เสาะหา ได้แก่ มุลงมันผลไม้ในป่าอันได้
แล้วด้วยการเที่ยวแสวงหา. คำว่า **ผสมกับ**
ทั้งรวงผึ้งเล็กน้อย ได้แก่ ผลไม้อันเจือ
ด้วยรสหวานนิดหน่อย.

คำว่า **กินแล้ว** ได้แก่ มีความหวังกิน
แล้ว คือบริโภคผลไม้แล้ว. คำว่า **อิมแล้ว**
ได้แก่ อิมดีแล้ว. คำว่า **ไม่เร่งให้ลูก**
ทั้งสองรีบเดินไปน้ก ความว่า พราหมณ์
นี้ไม่ฟังนำไปเร็วนัก. คำว่า **ผู้ปรารถนา**
จะพบพระมัทรีผู้พระมารดา ได้แก่
พระชาติราชากุมารและพระกัณหาราชธิดา
ประกอบด้วยความรักในพระมารดา คือ
มีความรักใคร่มีกำลัง จึงได้พรำพรำพัน
อย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้.

พรรณนาทารกบรรพ จบ.

มเหตุที่ปฬพวณณา

อัย ปน รมุณา มหาปจวี
 อุนนาเทตวา พุราหุมนสุส ปียปุตเตสุ
 ทินเนสสุ ยาว พุรัมโลกา เอกโกลาหล์
 ชาตฺ. เตนาปี ภาชชิตททยา วีย
 หิมวณฺตวาสิโน เทวดาโย เตสํ
 พุราหุมนเนน นียามานัน ตํ วิลาปี
 สุตฺวา มนฺตยีสฺสุ "สเจ มเหตุที่
 สกาลสฺเสว อสฺสมํ อาคมิสฺสติ, ส
 ตตฺต ปุตเต อทิสฺวา เวสฺสนฺตริ
 ปุจฺจิตฺวา พุราหุมนสุส ทินฺนภาวํ
 สุตฺวา พลวสิเนเหน ปทานุปรทํ
 ธาวิตฺวา มหนฺตํ ทุกฺขํ อณุภเวยฺยา"ติ.

อด เต ตโย เทวปุตเต "ตุเมห
 สีนพฺยคฺษมทีปิวเสณ เทวียา อาคมณมคฺคํ
 รมุหิตฺวา ตาย ยาจิยามานาปี ยาว
 สุริยตฺถงฺคมา มคฺคํ อทตฺวา ยถา
 จนฺทาโลเกน อสฺสมํ ปวิสฺติ, เอวมสฺสาปี
 สีนาทินิ อวิเหจนฺตถาย อารกฺขํ
 สฺสํวิทหิตํ กเรยฺยาถา"ติ อาณาเปสฺสุ.

พรรณนามัทธีรบรรพ

ก็เมื่อพระเวสสันดรราชาธิราชทรง
 บริจาคปียปุตตมหาทานแก่พราหมณ์ เกิด
 มหัทศจรรย์มหาปฐพีบันลือเสียงไกลาหล
 เป็นอันเดียวกันจนถึงพรหมโลก. เทพเจ้า
 ที่สิงอยู่หิมวันตประเทศ ปานประหนึ่ง
 ดวงหทัยจะแตกทำลาย แม้ด้วยเหตุนั้น
 ได้ยินเสียงพิลาปแห่งพระชาติราชากุมาร
 และพระกัณหาราชกุมารี ที่ชุกพราหมณ์
 นำไป ต่างปริกษากันว่า "ถ้าพระนาง
 มัทธีรมาสู่อาศรมสถานแต่วัน พระนาง
 ไม่เห็นบุตรและบุตรี ณ พระอาศรมนั้น
 จักทูลถามพระเวสสันดร ทรงทราบวา
 พระราชทานแก่ชุกพราหมณ์เสียแล้ว
 ฟังเสด็จเล่นตามไป ด้วยความรัก
 อันมีกำลัง ก็ฟังเสวยทุกขใหญ่".

ภายหลังเทพเจ้าเหล่านั้น จึงสั่ง
 บังคับเทพทั้งสามองค์ว่า "ท่านทั้งสาม
 จงแปลงกายเป็นราชสีห์ เสือโคร่งและ
 เสือเหลือง ไปกันทางจะเสด็จกลับของ
 พระนางมัทธีรไว้ แม้พระนางวิงวอนก็อย่า
 หลีกทางให้ จนกว่าดวงอาทิตย์จะอัสดง
 ฟังจัดรักษาไว้ให้ดี เพื่อกันสัตว์ร้าย มี
 ราชสีห์เป็นต้น อย่าให้เบียดเบียนพระนาง
 จนกว่าได้เสด็จเข้าอาศรม ด้วยแสง
 ดวงจันทร์.

ตมตถ์ ปกาเสนุโต สตุถา อาห

พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศข้อความ
นั้น จึงตรัสว่า

๒๑๘๒. “เตสั ลาลปีติ สุตฺวา
    ตโย วาฬิ วเน มิคา
    สีโห พุคฺโข จ ทีปี จ
    อิทัง วจนมพฺรภู.

๒๑๘๒. “เทวดาเหล่านั้น ได้ฟังพระกุมาร
และพระกุมารี ทรงพิลาปรำรำพัน
แล้ว จึงได้กล่าวคำนี้กับเทพบุตร
ทั้ง ๓ ว่า ท่านทั้ง ๓ จง
แปลงเพศเป็นสัตว์ร้าย ในป่า
คือเป็นราชสีห์ ๑ เสือโคร่ง ๑
เสือเหลือง ๑.

๒๑๘๓. มา เหว ใน ราชปฺตฺตี
    สายั อุฏฺฐาโต อาคมา
    มา เหวมฺหาก นิพฺโฆเค
    เหยยิตฺถ วเน มิคา.

๒๑๘๓. อย่าให้พระราชาบุตรี เสียดจกลับ
จากการแสวงหา มูลผลาหาร
ในเวลาเย็นได้ ท่านทั้งหลาย
อย่าให้สัตว์ร้ายในป่า อันเป็น
แค้นแค้นของพวกเขา เบียดเบียน
พระราชาบุตรีได้.

๒๑๘๔. สีโห จ นั วิเหยย
    พุคฺโข ทีปี จ ลกฺขณั
    เนว ชาลิกุมารสฺส
    กฺโต กณฺหาชิโน สียา
    อุบายเนว ชียเยถ
    ปติปฺตฺเต จ ลกฺขณา”ติ.

๒๑๘๔. ถ้าราชสีห์ เสือโคร่ง และเสือ
เหลือง ฟังเบียดเบียนพระนาง
ผู้ทรงศุภลักษณะ พระชาลิกุมาร
ก็ไม่พึงมี พระกัณหาชินากุมารี
จะพึงมีแต่ที่ไหน พระนาง ผู้
สมบูรณ์ด้วยลักษณะ ก็จะไม่
เสื่อมเสีย โดยส่วนทั้งสอง คือ
พระภัสสดาและพระลูกรัก”.

ตตฺถ อิทัง วจนมพฺรภูติ ตฺเมห
    ตโย ชนา สีโห จ พุคฺโข จ ทีปี

บรรดาเหล่านั้น คำว่า ได้กล่าว
คำนี้ ความว่า เทวดาทั้งหลายเหล่านั้น

จาติ เอวํ ตโย วาฟ้า วเน มิดา
 โหถาติ อิทํ ตา เทวตา ตโย
 เทวปุตเต วจัน อปุรุ. มา เหว
 นินติ มหุที ราชปุตตี อุภูจาท สายํ
 มา อาคมิ, จนุทาโลเกน สายเมว
 อาคจตุติ วทนุติ.

มา เหวมหากํ นิฟูโกเคติ
 อมหากํ นิฟูโกเค วิชิตะ อมหากํ
 วนชฎาย มา ตํ โกจิ วเน
 วาพมิโค วิเหจยิตถ. ยถา น
 วิเหจนุติ. เอวมสุสาปี อารกขํ
 คณุหถาติ.

สีโห จ นนติ สเจ หิ นํ อนารกขํ
 สีหาทีสุ โกจิ วิเหเจยุย. อถสุสา วา
 ซีวิตกขยํ ปตตาย เนว ชาลิกุมารโ
 วสุส, กุโต กณุหาชิโน สียา. เอวํ
 सा लकुण्डमुपनुना उभयेनेव

ได้กล่าวคำนี้กับเทพบุตร ๓ องค์ว่า ท่าน
 ทั้งสามจงจำแลงเพศเป็นสัตว์ร้าย ๓ ชนิด
 ในป่าอย่างนี้ คือเป็นราชสีห์ เสือโคร่ง
 และเสือเหลือง. ด้วยคำว่า **อย่าให้**
พระราชบุตร เทพเจ้าทั้งหลาย กล่าวว่
 พระนางมัทรีราชบุตร อย่กลับจากการ
 แสวงหาในเวลาเย็น จงกลับในเวลาค่ำ
 ด้วยแสงดวงจันทร์เท่านั้น.

คำว่า (อย่าให้สัตว์ร้ายในป่า) อัน
 เป็นแวนแคว้นของพวกเรา ความว่
 สัตว์ร้ายบางชนิดในป่า อย่ได้เบียดเบียน
 พระนางมัทรีในเขตแดน คือในแวนแคว้น
 ของเรา ได้แก่ในป่าชฎของพวกเราเลย
 เทวดาทั้งหลาย สั่งเทพบุตรทั้งสามว่
 พวกท่านจงอารักขาพระนางมัทรี โดย
 ประการที่ สัตว์ร้ายทั้งหลายเบียดเบียน
 ไม่ได้ ฉะนั้น.

คำว่า ถ้าราชสีห์...พระนางด้วยอาการ
 อย่างนี้ ความว่ ก็ถ้าในบรรดาสัตว์ร้าย
 มีราชสีห์เป็นต้น ฟังเบียดเบียนพระนาง
 ผู้หาการรักษามิได้. ลำดับนั้น เมื่อ
 พระมารดานั้น ถึงความสิ้นชีพตักษัย
 พระชาลิกุมาร จะไม่พืงมีพระชนม์อยู่
 ที่เดียว พระกัณหาชิโนจะพืงมีพระชนม์
 แต่ที่ไหน. พระนางเจ้า ผู้ถึงพร้อมด้วย

ชียเยถ. ปติปุตเต จาติ ทวีติ
โกฏฐาเสหิ ชียเยถ, ตสฺมา สฺสัวิทฺหิตํ
อารกฺขํ กโรถาติ.

อด เต ตโย เทวปุตฺตา “สาธฺว”ติ
ตาสํ เทวตานํ วจันํ ปฏิสฺสณิตฺวา
สีหพฺยคฺษที่ปิโน หุตฺวา อาคนฺตฺวา ตสฺสา
อาคมณมคฺเค ปฏิปฺภาวียา นิปฺชชฺสีสุ.
มทฺที่ปิ โข “อชฺช มยา ทุสฺสฺปิโน
ทิฏฺฐโจะ สกาลสฺเสว วณฺมุลผลาผลานิ
คเหตุวา อสฺสสมปทํ คมิสฺสสามิตฺติ
กมุปฺมานา มฺูลผลาผลานิ อุปฺธาวะสิ.
อดสฺสา หตฺถโต ขณิตฺติกํ ปตฺติ,
ตทา อํสโต ปจฺฉิ ปตฺติ, ทกฺขินฺนทฺธิ
จ ฉนฺทติ, ผลิโน รุกฺขา อผลา วีย
อผลาว ผลิโน วีย ขายีสุ. สพฺพา
ทิสาน ปณฺณายีสุ.

สา “กินฺนุ โข อิทํ, ปุพฺเพ
อฏฺฐปฺพุทฺธิ อชฺช เม โหติ, ก็
ภวิสฺสติ, มยฺหํ วา เม ปุตฺตานํ วา
อุทฺทาหุ เวสฺสนฺดรสฺส จาติ จินฺนเตตฺวา
อาห

ลักษณะ จะพึงเสื่อมจากพระสวามีและ
ปิยบุตรทั้งสอง ด้วยอาการอย่างนี้. คำว่า
พระภัสสตาและพระลูกรัก ความว่า
พระนางพึงเสื่อมจากส่วนทั้งสอง, เพราะ
ฉะนั้น ท่านทั้งหลาย จงทำการอารักขาให้ดี.

ครั้งนั้น เทพบุตรทั้งสามรับคำของ
เทวดาเหล่านั้นว่า “ดีละ” ต่างจำแลงกาย
เป็นราชสีห์ เสือโคร่ง และเสือเหลือง
มานอนหมอบตามหนทาง ที่พระนางเจ้า
จะเสด็จมา. ฝ่ายพระนางมัทรีทรงหวั่น
พระทัยว่า “วันนี้ เราฝันร้าย จักหามูล
ผลาผลในปากกลับมายังอาศรมบทแต่วัน
ก็ทรงพิจารณาหามูลผลาผลทั้งหลาย.
ลำดับนั้น เสียมหลุดจากพระหัตถ์ของ
พระนาง กระเข้าก็หลุดจากพระอังสา
พระเนตรเบื้องขวาก็เขม่น พกษชาติ
อันมีผลก็เป็นเหมือนไม่มีผล พกษชาติ
ที่ไม่เคยมีผลเลย ก็ปรากฏเป็นราวกับว่า
มีผล, ทิศทั้งปวงก็ไม่ปรากฏ.

พระนางเจ้ามัทรีทรงจินตนาการว่า “นี่
เป็นอย่างไรหนอ ไม่เคยมีมาแต่ก่อน
ก็มามีแก่เราในวันนี้ เหตุการณ์อะไร
จักมีแก่เราหรือแก่ลูกทั้งสองของเรา หรือ
แก่พระเวสสันดร พระราชสวามีกระมัง
จึงตรัสว่า

๒๑๘๕. "ขณิตุติกิ์ เม ปติตัง
 ทกฺขินณฺทฺธิ ๑ ฌนฺทฺธิ
 อผลลา ผลิตโน รุกฺขา
 สพุพา มุยุหนฺติ เม ทิสสา.

๒๑๘๖. ตสฺสสา สายณฺทฺกาลมฺหิ
 อสฺสมาคมนํ ปติ
 อตฺตณฺคตมฺหิ สุริเย
 วาฟ้า ปนฺเถ อปฺภูจฺหุ.

๒๑๘๗. นีเจ โวลมฺพเก สุริเย
 ทูเร ๑ วต อสฺสโม
 ยญฺจ เนสํ อิตฺโต ทิสฺสํ
 ตนฺเต ภูณฺเชยฺยุ โภชนํ.

๒๑๘๘. โส ฐนฺ ขตฺติโย เอโก
 ปณฺณสาสาโย อจฺฉติ
 ตฺโตเสนฺตฺโต ทารเก ชาเต
 มํ ทิสฺสุวา อนายตี.

๒๑๘๙. เต ฐนฺ ปุตฺตกา มยฺหุ
 กปฺณาย วราภิกยา
 สายํ สฺวีเสนากาเล
 ชีรปิตาว อจฺฉเร.

๒๑๘๕. "เสียมของเราหล่นลงแล้ว และ
 ตาข้างขวาของเราก็เขม่น ต้นไม้
 ทั้งหลายที่เคยมีผล ก็กลายเป็น
 ไม่มีผล ทิศทั้งปวงก็ทำให้เรา
 พันเพื่อน.

๒๑๘๖. เมื่อเรามุ่งหน้ากลับอาศรม ใน
 เวลาเย็น เมื่อพระอาทิตย์อัสดง
 ๓ สัตว์วิธาย ก็ปรากฏ ยืน
 ขวางทาง.

๒๑๘๗. ดวงอาทิตย์ ก็คล้ายต่ำ และ
 อาศรมก็ยิ่งอยู่ไกล พระเวสสันดร
 และลูกน้อยทั้งสอง พึงเสวยมูล
 ผลาผล ที่เรานำไปจากบ้านี้.

๒๑๘๘. พระจอมกษัตริย์นั้น จะประทับ
 อยู่ในบรรณศาลา พระองค์เดียว
 คงจะทรงปลอบโยน ลูกน้อย
 ทั้งสองผู้กระหายหิว ให้ยินดี
 คอยทอดพระเนตรดูเรา ผู้ยังมา
 ไม่ถึง เป็นแม่แท้.

๒๑๘๙. ลูกน้อยทั้งสองของเรา ผู้กำพร้า
 ยากไร้ ในเวลาเย็น อันเป็นเวลา
 ตีมนม จะคอยตีมนมเป็นแม่แท้
 ดังลูกเนื้อที่กำลังตีมนม ฉะนั้น.

๒๑๙๐. เต นูน ปุตตกา มยุหิ
กปณาย วราภิกยา
สหายิ สัมเวสนากาเล
วาริปีตาว อจฺจนเว.

๒๑๙๑. เต นูน ปุตตกา มยุหิ
กปณาย วราภิกยา
ปจฺจุคฺคตา มํ ติฏฺฐจฺนฺติ
วจฺจนา พาลาว มาตริ.

๒๑๙๒. เต นูน ปุตตกา มยุหิ
กปณาย วราภิกยา
ปจฺจุคฺคตา มํ ติฏฺฐจฺนฺติ
หิสาธุปริปลฺลลเ.

๒๑๙๓. เต นูน ปุตตกา มยุหิ
กปณาย วราภิกยา
ปจฺจุคฺคตา มํ ติฏฺฐจฺนฺติ
อสุสมฺมสุสาวิหฺรโต.

๒๑๙๔. เอกายโน เอกปโต
สรา โสพฺภา จ ปสฺสุโต
อญฺณํ มคฺคํ น ปสฺสุสามิ
เยน คจฺเจยฺย อสุสมํ.

๒๑๙๕. มिका นมตฺถุ ราชานो
กานนฺสุมิ มหฺพฺพลา

๒๑๙๐. ลูกน้อยทั้งสองของเรา ผู้กำพร้า
ยากไร้ ในเวลาเย็น อันเป็นเวลา
ดื่มน้ำ ก็จะมาคอยดื่มน้ำเป็นแน่แท้
ดังลูกเนื้อ ที่กำลังกระหายน้ำ
ฉะนั้น.

๒๑๙๑. ลูกน้อยทั้งสองของเรา ผู้กำพร้า
ยากไร้ คงจะยืนคอยต้อนรับเรา
เป็นแน่แท้ ดังลูกโคคอยชะเง้อ
หาแม่ ฉะนั้น.

๒๑๙๒. ลูกน้อยทั้งสองของเรา ผู้กำพร้า
ยากไร้ คงจะยืนคอยต้อนรับเรา
เป็นแน่แท้ ดังหงส์ซึ่งตกอยู่ใน
เปือกตม ฉะนั้น.

๒๑๙๓. ลูกน้อยทั้งสองของเรา ผู้กำพร้า
ยากไร้ คงจะยืนคอยต้อนรับเรา
อยู่ใกล้อาศรม เป็นแน่แท้.

๒๑๙๔. หนทางที่จะไป ก็มีอยู่ทางเดียว
ทั้งเป็นทาง เดินไปได้คนเดียว
ข้างหนึ่งมีสระ อีกข้างหนึ่งมีบึง
เราไม่เห็นทางอื่น ที่จะไปอาศรม
ได้.

๒๑๙๕. ข้าแต่พญาเนื้อ. ผู้มีกำลังมาก
ในป่าใหญ่ ข้าพเจ้าขอนอบน้อม

ธมฺเมเน ภาตโร โหถ
มคฺคิ เม เทถ ยาจิตา.

ต่อท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย
เป็นพี่น้องของข้าพเจ้าโดยธรรม
ข้าพเจ้าขอวิงวอน ขอท่าน
ทั้งหลาย จงหลีกเลี่ยงให้ข้าพเจ้า
เถิด.

๒๑๙๖. อวรฺุทฺตสฺสาหิ ภริยา
ราชปฺุตฺตสฺส สิริมโต
ตญฺจาหิ นาติมญฺญามิ
รามิ สีสาวนุพฺพตา.

๒๑๙๖. ข้าพเจ้า เป็นพระมเหสีของ
พระราชบุตรผู้มีสิริ ผู้ถูกเนรเทศ
ออกจากสี่พีรัฐ ข้าพเจ้ามิได้
ดูหมิ่นพระสวามีพระองค์นั้นเลย
เหมือนนางสีดาคอยปฏิบัติตาม
พระรามราชสวามี ฉะนั้น.

๒๑๙๗. ตุมฺเห จ ปฺุตฺเต ปฺสุเสถ
สายํ สํเวสนํ ปติ
อหญฺจ ปฺุตฺเต ปฺสุเสยฺย
ชาลี กณฺหาชินิ จโก.

๒๑๙๗. ขอท่านทั้งหลาย จงหลีกเลี่ยงให้
ข้าพเจ้าแล้ว กลับไปหาลูกน้อย
ของท่านในเวลาออกหาอาหาร
เวลาเย็น ส่วนข้าพเจ้าก็จะได้
กลับไปพบลูกน้อยทั้งสอง คือ
พ่อชาลีและแม่กัณหาชิโน.

๒๑๙๘. พหุญฺจิทํ มฺลผลํ
ภกุโข จายํ อนปฺปโก
ตโต อุปฺขุฒํ ทสฺสามิ
มคฺคิ เม เทถ ยาจิตา.

๒๑๙๘. อมิ่ง - มุลมันผลไม้นี้ ก็มีอยู่มาก
และที่เป็นภักชานี้ก็มีน้อย ข้าพเจ้า
ขอแบ่งให้ท่านทั้งหลายครึ่งหนึ่ง
ข้าพเจ้า วิงวอนแล้ว ขอท่าน
ทั้งหลาย จงหลีกเลี่ยงให้ข้าพเจ้า
เถิด.

๒๑๙๙. ราชปฺุตฺตี จ โน มาตา
ราชปฺุตฺโต จ โน ปิตา

๒๑๙๙. พระมารดาของพวกข้าพเจ้า เป็น
พระราชบุตรี พระบิดาของพวก

ธมฺเมเน ภาตโร โหถ
มคฺคํ เม เทถ ยาจิตา"ติ.

ข้าพเจ้า ก็เป็นพระราชบุตร
ท่านทั้งหลายจึงชื่อว่าเป็นพี่น้อง
ของข้าพเจ้าโดยธรรม ข้าพเจ้า
จึงวอนแล้ว ขอท่านทั้งหลาย
จงหลีกเลี่ยงให้ข้าพเจ้าเถิด".

ตตถ ตสฺสาติ ตสฺสา มม.
อสุตฺตมาคมนํ ปตีติ อสุตฺตมํ ปฏิจฺจ
สนุชยา อาคจฺจนฺตียา. อปฺปฏฺจหฺนฺติ
อฺปฺปฏฺจาย จิตฺตา. เต กิร ปจฺมํ
ปฏฺิปาฏิยา นิปชฺชิตฺตวา ตาย
อาคมนกาเล อฺปฺปฏฺจาย วิชฺชิตฺตวา
มคฺคํ รุมนฺตยา ปฏิปาฏิยา ติริยํ
อฺปฺปฏฺจํ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า นั้น
ได้แก่ เมื่อเวลานั้น คำว่า มุ่งหน้ากลับ
อาศรม ความว่า พระนางเจ้า เสด็จมา
มุ่งหน้ากลับอาศรม. คำว่า ก็ปรากฏ
ได้แก่ เข้าไปยืนขวางทางอยู่. ได้ยินว่า
เทพบุตรจำแลงนั้น ได้นอนตามลำดับก่อน
แล้วลุกขึ้นสลัดขน กั้นหนทางในเวลา
พระนางมัทรีเสด็จมา ได้ยืนขวางทาง
โดยลำดับ.

ยญจ เนสนฺติ อหญจ ยํ อิตฺโต
มฺลผลาผลํ เตสํ หริสฺสํ ตํ เวสฺสนฺตโร
จ อฺโฆ ปุตฺตกา ปสฺสาติ^๑ เต
ตโยปี ชนา ภูญฺเชยฺยํ, อญญํ^๒
เนสํ โภชนํ นตฺถิ. อนายตฺตินฺติ

คำว่า พระเวสสันดรและพระลูกน้อย
ทั้งสอง ความว่า เราจักนำมุลผลาผลไป
ไปแต่ที่นี่เพื่อชนเหล่านั้น แม้ชนทั้งสามนั้น
คือพระเวสสันดรพระโอรส และพระธิดา
ทั้งสอง พึงบริโภคมุลผลาผลนั้น. โภชนะ
อย่างอื่น ของชนเหล่านั้นไม่มี. คำว่า
ผู้ยังมาไม่ถึง ความว่า พระภัสสดาเสด็จ
ประทับอยู่ (บรรณศาลา) พระองค์เดียว

^๑ จ. ม. ปุตตกา จาติ เต ตโยปี ชนา
ภูญฺเชยฺยํ

^๒ จ. อยํ เตสํ โภชนํ นตฺถิ.

อนาคจฺจนฺตี มํ ฌตฺวา เอกโกว
นฺน ทารเก โตเสนฺโต นิสฺสิโน.

สํเวสนากาเลติ อญฺเษสุ ทิวเสสุ
อตุตฺตโน ขาทาปนปฺปายนกาเล.
ขีรปิตาวาติ ยถา ขีรปิตา มิคโปตกา
ปิปาสิกา ขีรสฺสตุถาย กนฺทิตฺวา ตํ
อลภิตฺวา กนฺทนฺตาว นินฺทํ โอกฺกมนฺตฺติ
เอวํ เต ผลาผลตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
อลภิตฺวา กนฺทนฺตาว นินฺทํ อุกคตํ
ภวิสฺสนฺตฺติติ วทติ.

วาริปิตาวาติ อสฺสสมปเท ยถา
มิคโปตกา ปิปาสิกา ปานียตฺตฺต
กนฺทิตฺวา ตํ อลภิตฺวา กนฺทนฺตาว
นินฺทํ โอกฺกมนฺตฺติติ อิมินา นยฺน
อตุตฺต.

อจฺจเรติ อจฺจนฺตฺติ. ปจฺจคฺคตา มํ
ตฺติจฺจนฺตฺติติ มํ ปจฺจคฺคตา หุตฺวา
ตฺติจฺจนฺตฺติ. "ปจฺจคฺคตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
"ปจฺจคฺคตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต"ติ อตุตฺต. เอกายนิตฺติ
เอกสฺสเว อายโน เอกปทิกมคฺโค.

รู้ว่าเรายังไม่กลับมา ก็จะประทับนั่ง
ปลอบโยนพระโอรสและพระธิดาให้ทรง
ยินดีเป็นแน่แท้.

คำว่า ในเวลาเย็นอันเป็นเวลาดีมโนม
ความว่า ในเวลาเคียงกินและดื่มของตน
ในวันเหล่านี้. ด้วยคำว่า จะคอยดีมโนม
พระนางมัทรีตรัสว่า ลูกเนื้อที่ยังไม่หย่า
นม ร้องหิวนม เมื่อไม่ได้กินนมก็ร้องให้
จนหลับไป ฉันท. ลูกน้อยทั้งสองของเรา
ก็ร้องให้อายากกินผลาผล เมื่อไม่ได้ผลาผล
ก็จะร้องให้จนหลับไป ฉันทัน.

ด้วยคำว่า เคยเสวยน้ำ ฟิงทราบ
อธิบายโดยนัยนี้ว่า พระโอรสและพระธิดา
ผู้มีความกระหาย อยู่ในอาศรมบพ
ได้ร้องให้แล้ว เพื่อต้องการจะดื่มน้ำ
เมื่อไม่ได้ดื่ม ก็จะร้องให้จนหลับไป
เหมือนลูกเนื้อ มีความหิวกระหาย ฉันทัน.

คำว่า จะคอย ได้แก่ คอยอยู่. คำว่า
คงจะยืนคอยต้อนรับเรา ความว่า บุตร
และบุตรีทั้งสองจะลุกขึ้นต้อนรับเรา.
บาลีว่า ปจฺจคฺคตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต. อธิบายว่า
ลุกขึ้นยืนต้อนรับแล้ว ดังนี้. คำว่า
หนทางที่จะไปก็มีอยู่ทางเดียว ได้แก่
ทางมาแห่งบุคคล ผู้เดียวเท่านั้น ชื่อว่า
ทางเดินของบุคคลผู้เดียว.

เอกปโตติ โส ๑ เอโกว, ทูติโย
นตติ, โอกุมิตวาปี คนตุ น สกกา.
กสฺมา ? ยสฺมา สรา โสพฺภา ๑
ปสฺสโต.

นมตฺตุติ สา อญฺญํ มคฺคํ อทิสฺวา
"เอเต ยาจิตฺวา ปฏิกฺกมาเปสฺสามิ"ติ
ผลปจฺจึ อํสโต โอบาเรตฺวา อญฺชลิ
ปคฺคยฺห นมสฺสมานา เอวมาห.

ภาตโรติ มยํ หิ มนุสฺสราชาปฺตุตา,
ตุเมหฺปิ มิคราชาปฺตุตา, อิติ เม
ธฺมเมเน ภาตโร โทถ.

อวรุทฺธสฺสาติ ฏฺฐโต ปพฺพา-
ชิตฺสฺส. รามํ สีตาวนุพฺพตาติ ยถา
ทศรทฺมหาราชปฺตุตํ รามํ ตสฺส กนิฏฺฐา
สีตา เทวี ตสฺเสว อคฺคฺมเหสี หุตฺวา
ตํ อนุพฺพตา ปติเทวตา หุตฺวา
อปฺปมตฺตา อฺปฏฺฐาติ, ตถา อหฺปิ

คำว่า ทั้งเป็นทางเดินไปได้คนเดียว
ได้แก่ ทางนั้นไปได้คนเดียวเท่านั้น, ทาง
นั้นเดิน ๒ คนไม่ได้, ๒ คนไม่อาจ
ก้าวล่วงไปได้ เพราะเหตุไร ? เพราะมี
สระและบ่อน้ำลึกอยู่ข้างทาง.

ด้วยคำว่า ข้าพเจ้าขอนอบน้อม พระนาง
มัทรีไม่เห็นทางอื่น จึงดำริว่า เราจักขอ
ทางกับเนื้อร้ายเหล่านั้น ให้เขาหลีกให้
จึงลดกระเช้าผลไม้ลงจากป่า ประคอง
อัญชลีนอบนบกล่าวอย่างนี้แล้ว.

คำว่า เป็นพี่น้อง ความว่า ก็ด้วยข้าพเจ้า
เป็นราชบุตรของพระเจ้าแผ่นดินมนุษย์,
แม้ท่านทั้งหลาย ก็เป็นราชบุตรของ
พญาเนื้อ, ขอท่านทั้งหลายจงเป็นพี่น้อง
ของข้าพเจ้าโดยธรรม ด้วยประการฉะนี้.

คำว่า ผู้ถูกเนรเทศ ความว่า
ข้าพเจ้าเป็นพระมเหสีของพระเวสสันดร
ถูกพระบิดาเนรเทศแล้วจากแคว้นแคว้น.
ด้วยคำว่า เหมือนนางสีดาคอยปฏิบัติ
ตามพระรามราชสวามี ฉะนั้น พระนาง
มัทรีตรัสว่า นางสีดาผู้กนิฏฐาเทวี ของ
พระรามผู้เป็นพระราชโอรสของพระเจ้า
ทศรทฺมหาราช เป็นพระอัศวมเหสีของ
พระรามนั่นเอง เป็นผู้คล้อยตาม คือ
เคารพยำเกรง พระรามราชสวามีเหมือน

เวสสันดรวิ อปฺปมตฺตา อฺปฺปญฺชาสินฺติ
วทิตฺติ.

ตุเมห จาติ ตฺเมห จ มยฺหิ มคฺคํ
ทตฺวา สายํ โคจรคฺคฺคณฺณกาลํ ปุตุเต
ปสุสฺสธ, อหฺนฺจ อตฺตโน ปุตุเต
ปสุเสยฺยํ, เทถ มคฺคณฺติ ยาจติ.

อถ เต เทวปฺตฺตา เวลํ
โธโลเกนฺตฺตา "อิทานิ ตสฺสา มคฺคํ
ทาทํ เวลา"ติ ทตฺวา อญฺญา
อปคฺจฉิสฺสุ. ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา
อาห :

๒๒๐๐. "ตสฺสา ลาลปฺมานาย
พฺหุ การุญฺณสฺสฺสฺสํ
สุตฺวา เนลปตี วาจํ
วาฟ้า ปนฺถา อปฺกมฺนุ"ติ.

ตตฺถ เนลปฺตินฺติ น เอลปตี
เอลปฺตฺรหิตํ วิสทํ มรฺุรวาจํ.

เทวดา เป็นผู้ไม่ประมาท บำรุงแล้ว
ฉันใด แม้ข้าพเจ้า ก็จะไม่ประมาท
บำรุงพระเวสสันดร ฉันนั้น.

ด้วยคำว่า ขอท่านทั้งหลาย พระนาง
มัทรีขอรับรองอยู่ว่า ขอท่านทั้งหลาย จงหลีกเลี่ยง
ทางให้ข้าพเจ้าแล้ว จงไปหาลูก ๆ ของ
ท่านในเวลากินอาหารเย็น ส่วนข้าพเจ้า
ก็จะพบบุตรและบุตรทั้งสองของตน ขอ
ท่านทั้งหลายจงหลีกเลี่ยงทาง.

ครั้งนั้น เทพบุตรทั้งสาม (ที่จำแลง
กายเป็นราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง)
มองดูเวลาก็รู้ว่า บัดนี้ เป็นเวลาเพื่อจะ
หลีกเลี่ยงให้แก่พระนางมัทรีแล้ว ก็ลุกขึ้น
หลีกเลี่ยงไป. พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศ
ข้อความนั้น จึงตรัสว่า :

๒๒๐๐. "เทพบุตรทั้งสาม ผู้แปลงกายเป็น
สัตว์ร้าย ได้ฟังพระวาจาอันไพเราะ
นำเอ็นดูเป็นอันมากของพระนาง
ผู้รำพันวิงวอนอยู่ ได้พากันหลีกเลี่ยง
ทางไปแล้ว".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า อัน
ไพเราะ ได้แก่ วาจาอันหวานบริสุทธิ
ไม่ตกลงแห่งน้ำลาย คือปราศจากกิริยา
อันตกลงแห่งน้ำลาย.

สา วาเพ็ญ อปคเตสุ อสุสมิ
 อคมาลี. ตทา จ ปุณฺณมี อุโปสถ
 อโหสิ. สา จงฺกมนโกฏี ปตฺวา เยสุ
 เยสุ จาเนสุ ปุพฺเพ ปุตฺเต ปสุตฺติ,
 เตสุ เตสุ จาเนสุ อปฺสฺสนฺติ อาห

๒๒๐๑. “อิมฺหิ นํ ปเทสมฺหิ
 ปุตฺตกา ปิสุกฺณจิตฺตา
 ปจฺจุคฺคตา มํ ติฏฺฐนฺติ
 วจฺจา พาลาว มาตริ.

๒๒๐๒. อิมฺหิ นํ ปเทสมฺหิ
 ปุตฺตกา ปิสุกฺณจิตฺตา
 ปจฺจุคฺคตา มํ ติฏฺฐนฺติ
 นิสาวฺปริปฺลล.

๒๒๐๓. อิมฺหิ นํ ปเทสมฺหิ
 ปุตฺตกา ปิสุกฺณจิตฺตา
 ปจฺจุคฺคตา มํ ติฏฺฐนฺติ
 อสุสมฺสฺสาวิหฺรโต.

๒๒๐๔. เต มิคา วีย อุกฺกณฺณา
 สมนฺตามภิธาวิโน
 อานนฺทีโน ปมฺพิตฺตา
 วคฺคมานาว กมฺปร
 ตยชฺช ปุตฺเต น ปสุตฺตมิ
 ชาลี กณฺหาชินํ จโ.

เมื่อสัตว์ร้ายทั้งสามหลีกไปแล้ว พระนางมัทรีได้เสด็จไปถึงพระอาศรม. ก็ในกาลนั้น เป็นวันปุณณมีอุโบสถ. พระนางเจ้าเสด็จไปถึงที่สุดแห่งที่จงกรมไม่เห็นลูกรักทั้งสอง ในที่ซึ่งตนเคยเห็น แต่ครั้งก่อน จึงตรัสว่า

๒๒๐๑. “ลูกน้อยทั้งสอง ชะมุกชะมอมไปด้วยฝุ่น เคยยื่นคอยต้อนรับเราอยู่ที่ตรงนี้ ดังลูกโค ยื่นคอยชะง่างาแม่ ฉะนั้น.

๒๒๐๒. ลูกน้อยทั้งสอง ชะมุกชะมอมไปด้วยฝุ่น เคยยื่นคอยต้อนรับเราอยู่ที่ตรงนี้ ดังหงส์ติดอยู่บนเปือกตม ฉะนั้น.

๒๒๐๓. ลูกน้อยทั้งสอง ชะมุกชะมอมไปด้วยฝุ่น เคยยื่นคอยต้อนรับเราอยู่ใกล้อาศรมที่ตรงนี้.

๒๒๐๔. ลูกน้อยทั้งสอง เคยรำเรียงหรรษาวิ่งมาต้อนรับเรา รวกับจะทำให้หทัยของเราหวั่นไหว เหมือนลูกเนื้อเห็นแม่แล้ว ยกหูชูคอวิ่งไปหาแม่ รำเรียงหรรษา วิ่งไปมา รอบ ๆ ฉะนั้น วันนี้ เราไม่เห็นลูกน้อยทั้งสอง คือชาลีและกัณหาชินานัน เหมือนอย่างเคย.

๒๒๐๕. ฉคิลิว มิตี ฉาปี

ปกชี มุตตาว ปญชรา
โอยาย ปุตเต นิกขมม
สีหิวามิสคิทธิณี
ตยชช ปุตเต น ปสฺสามิ
ชาลี กณฺหาชินฺ จโก.

๒๒๐๖. อิทํ เนลํ ปรกุกนฺตํ

นาคานมิว ปพฺพเต
จิตกา ปริกิณฺณาโย
อสุสมสฺสาวิฑูโรโต
ตยชช ปุตเต น ปสฺสามิ
ชาลี กณฺหาชินฺ จโก.

๒๒๐๗. วาลุกายปี โยกิณฺณา

ปุตฺตกา ปัสฺสูกฺคจิตา
สมนฺตตามภิธาพนฺติ
น เต ปสฺสามิ ทารเก.

๒๒๐๘. เย มํ ปุเร ปจฺจุเทนฺติ

อรณฺเวย ทูรมายตี
ตยชช ปุตเต น ปสฺสามิ
ชาลี กณฺหาชินฺ จโก.

๒๒๐๕. เราทิ้งลูกน้อยทั้งสองไว้ ออกไป
หาผลไม้ ดั่งแม่แพะและแม่เนื้อ
ทิ้งลูกน้อยไปหากิน ดั่งแม่นก
ทิ้งลูกน้อยไปจากรัง หรือดั่ง
แม่ราชสีห์ ผู้ต้องการอาหาร
ทิ้งลูกน้อยไว้ออกไปหากิน ฉะนั้น
วันนี้ เราไม่เห็นลูกน้อยทั้งสอง
คือชาลี และกณฺหาชินานัน
เหมือนอย่างเคย.

๒๒๐๖. นี่เป็นรอยเท้าวิ่งไปมาของลูกน้อย
ทั้งสอง ดูจรอยเท้าของช้าง
ทั้งหลาย ที่เชิงเขา นี้กองทราย
ที่ลูกน้อยทั้งสอง ขนมากองเล่น
เรียรายอยู่ใกล้้าศรม วันนี้เรา
ไม่เห็นลูกน้อยทั้งสองคือชาลีและ
กณฺหาชินานัน เหมือนอย่างเคย.

๒๒๐๗. ลูกน้อยทั้งสอง ชะมุกชะมอมไป
ด้วยทรายและฝุ่น วิ่งเข้ามา
ล้อมเราอยู่รอบข้าง เราไม่ได้
เห็นลูกน้อยทั้งสองนั้น.

๒๒๐๘. เมื่อก่อน ลูกน้อยทั้งสอง เคย
ต้อนรับเรา ผู้กลับมาจากป่า
แต่ไกล วันนี้ เราไม่เห็นลูกน้อย
ทั้งสองคือชาลีและกณฺหาชินานัน
เหมือนอย่างเคย.

๒๒๐๙. ฉคิลีว มิตี ฉาปา
 ปัจจุคนตุวาน มาตรวี
 ทูเร มํ ปฏิวิโลเกนติ
 เต น ปสุสามิ ทารเก.

๒๒๑๐. อิทญจ เนลํ กิฬินิ
 ปติตํ ปณฺฑุเวลูว
 ตยชช ปุตเต น ปสุสามิ
 ชาลึ กณฺหาชินิ จโก.

๒๒๑๑. ธนา จ มยฺห เม ปฺรา
 อูโร จ สมฺปทาลติ
 ตยชช ปุตเต น ปสุสามิ
 ชาลึ กณฺหาชินิ จโก.

๒๒๑๒. อฺจุจฺจเก เม โก วิจินติ
 ธนา เมกาว ลมฺพติ
 ตยชช ปุตเต น ปสุสามิ
 ชาลึ กณฺหาชินิ จโก.

๒๒๑๓. ยสุสา สายณฺหสมยํ
 ปุตตกา ปิสฺสุณฺจิตา
 อฺจุจฺจเก เม วิวตฺตุนติ
 เต น ปสุสามิ ทารเก.

๒๒๐๙. ลูกน้อยทั้งสอง คอยแลดูเราอยู่
 แต่ไกล ดุจลูกแพะหรือลูกเนื้อ
 ทวาย คอยชะเง้อหาแม่ ฉะนั้น
 เราไม่เห็น ลูกน้อยทั้งสองนั้น
 เลย.

๒๒๑๐. เออ ก็ นี่ผลมะตูมสุก สีสดทอง
 เป็นของเล่นของลูกน้อยทั้งสอง
 มวดกกลิ้งอยู่ที่นี้ วันนี้เราไม่ได้
 เห็นลูกน้อยทั้งสอง คือชาลีและ
 กัณหาชินานั้นเหมือนอย่างเคย.

๒๒๑๑. ก็ถันทั้งสองข้างของเราเนี่ย เต็มไป
 ด้วยน้ำมัน และอกของเราดัง
 หนึ่งว่าจะแตกทำลาย วันนี้
 เราไม่เห็นลูกน้อยทั้งสอง คือ
 ชาลีและกัณหาชินานั้น เหมือน
 อย่างเคย.

๒๒๑๒. ใครเล่าจะค้นชายพกเรา ใครเล่า
 จะเหนี่ยวถันทั้งสองข้างของเรา
 วันนี้เราไม่เห็นลูกน้อยทั้งสอง
 คือชาลีและกัณหาชินานั้น เหมือน
 อย่างเคย.

๒๒๑๓. เวลาเย็น ลูกน้อยทั้งสอง ชะมุก-
 ชะมอมไปด้วยฝุ่นแล้ว มานอน
 กลิ้งเกลือกไปมาบนตักเรา วันนี้
 เราไม่เห็นลูกน้อยทั้งสองนั้น.

๒๒๑๔. อัย โส อสฺสโม ปุพฺเพ
สมชฺชเ ปฏิกฺขาติ มํ
ตยชฺช ปุตฺเต อปฺสฺสนฺตยา
ภมเต วีย อสฺสโม.

๒๒๑๔. เมื่อก่อนอาศรมนี้ ปรากฏแก่เรา
เหมือนมีมหรสพ วันนี้ เมื่อ
เรามีได้ เห็นลูกน้อยทั้งสองนั้น
อาศรมเหมือนดัง จะหมุนไป
ฉะนั้น.

๒๒๑๕. กิมิทํ อปฺปสฺสทฺโห
อสฺสโม ปฏิกฺขาติ มํ
กาโกลาปี น วสฺสนฺติ
มตา เม นฺน ทารกา.

๒๒๑๕. น้อย่างไร อาศรมจึงปรากฏแก่เรา
ดูเจียบสงัดจริงหนอ แม้ฝูงกาป่า
ก็มีได้ส่งเสียงร้อง ลูกน้อย
ทั้งสองของเรา จักตายเสียแล้ว
เป็นแน่แท้.

๒๒๑๖. กิมิทํ อปฺปสฺสทฺโห
อสฺสโม ปฏิกฺขาติ มํ
สกุณาปี น วสฺสนฺติ
มตา เม นฺน ทารกา”ติ.

๒๒๑๖. น้อย่างไร อาศรมจึงปรากฏแก่เรา
ดูเจียบสงัดจริงหนอ แม้ฝูงนก
ก็มีได้ส่งเสียงร้อง ลูกน้อย
ทั้งสองของเรา คงจักตายเสียแล้ว
เป็นแน่แท้”.

ตตฺถ นนฺติ นิปาตมตฺตํ.
ปัสฺสกุณฺจิตาติ ปัสฺสมกุชิตา. ปจฺจุคฺคตา
มนฺติ มํ ปจฺจุคฺคตา หุตฺวา
ปจฺจุคฺคนฺตุนฺติปิ ปาโจะ. ปจฺจุคฺคนฺตฺวา
อิจฺเจว อตฺถเ. อุกฺกณฺณาติ ยถา
มิกฺโขตฺถกา มาตริํ ทิสฺวา กณฺเณ
อุกฺโขปิตฺวา คีวํ ปสาเรตฺวา มาตริํ
อูปคฺนตฺวา นฺนจตฺตฺวา สมนฺตยา
อภิธาวิโน โหนฺติ.

บทว่า น ในคาถาเหล่านั้น เป็น
เพียงนิบาต. คำว่า ขะมุขะมอมไป
ด้วยฝูงน ได้แก่ เปื่อนฝูงนแล้ว. คำว่า
คอยต้อนรับเรา ได้แก่ เป็นผู้ลุกขึ้นยืน
ต้อนรับเรา. บาลีว่า ปจฺจุคฺคนฺตํ ดั่งนี้ก็มิ.
อธิบายว่า ต้อนรับแล้วด้วยประการฉะนี้
แล. คำว่า ยกหูชูคอ ความว่า เหมือน
ลูกเนื้อเห็นแม่ชูหูทั้งสอง ยืนคอบเข้าไป
ใกล้แม่ เป็นผู้มีความรำเริงยินดี วิ่งไป
โดยรอบ ฉะนั้น.

วคฺคมานาว กมฺปรเถติ วตฺตมานา
มาตุ หทยมัสสิ กมฺเปนฺติ วีย เอรุ
ปฺพุเพ มม ปุตฺตา โหนฺติ. ตฺยชฺชาติ
เต อชฺช น ปสฺสามิ.

จฺคฺสิว มิคฺฉิ จาปฺนฺติ ยถา จฺคฺสิ
จ มิคฺฉิ จ ปณฺชรรสฺชาตา กุลาวกา
มุตฺตา ปกฺขี จ อามิสฺคฺทฺธิเน สึทฺธิ
จ อตฺตโน ฉาปฺปี โອหาຍ ใคฺจฺราย
ปฏกฺกมนฺติ ตถาหํ โອหาຍ ปุตฺเต
นิกฺขมนฺตีติ วทฺติ.

อิทํ เนสํ ปฺรกฺกนฺตฺนฺติ
วสฺสวารตฺเต สานฺพุพฺพเต นาคานํ
ปทฺวลณฺขํ วีย อิทํ เนสํ ก็พฺนฺจฺจาเน
อาธาวนปริธาณปริกฺกนฺตํ ปณฺณายติ.
จิตฺกาคฺติ สณฺณิตฺนิจิตฺตา วาลุกฺกปฺนฺชฺชา.
ปฺริกฺกณฺณาโยติ วิปฺปกฺกณฺณาโย.
สมนฺตตามภิธาณนฺตีติ อณฺเณสฺสุ ทิวเสสฺสุ
สมนฺตฺตา อภิธาณนฺติ.

ปฺจฺจุเทนฺตีติ ปฺจฺจุคฺคจฺจนฺติ.
ทฺุรมายตฺนฺติ ทฺุรโต อาคจฺจนฺตี.

คำว่า ราวกับจะทำให้หทัยของเรา
หวั่นไหว ความว่า ในกาลก่อนลูกทั้งสอง
ของเราเป็นไปอยู่อย่างนี้ ดุจทำดวงหทัย
ของมารดาให้หวั่นไหวอยู่. คำว่า วันนี้...
นั้น ความว่า ในวันนี้เราไม่ได้พบเห็น
ลูกทั้งสองนั้น.

ด้วยคำว่า ดั่งแม่แพะและแม่เนื้อทั้ง
ลูกน้อย พระนางมัทรีตรัสว่า แม่แพะ
แม่เนื้อ หรือแม่ราชสีห์ อดอยากได้เหยื่อ
ละทิ้งลูกของตนแล้วหลีกไป เพื่อหา
อาหาร ฉันทใด เราละทิ้งลูกทั้งสองออกไป
(สู่ป่า) ก็ฉันนั้น.

คำว่า นี้เป็นรอยเท้า จึงไปมา
ของลูกน้อยทั้งสอง ความว่า รอยเท้า
ของลูกทั้งสองนั้น ก้าวไปมาในสถานที่เล่น
ปรากฏอยู่ ดุจรอยเท้าข้างทั้งหลายที่
เชิงเขาในฤดูฝน ฉะนั้น คำว่า กองทราย
ได้แก่ กองทรายที่ลูกน้อยทั้งสอง(ของเรา)
กองไว้แล้ว. คำว่า เรี่ยราย ได้แก่ กระจาย
อยู่. คำว่า ลูกน้อยทั้งสอง...จึงเข้ามา
ล้อมเราอยู่รอบข้าง ได้แก่ ลูกน้อยทั้งสอง
วิ่งไปโดยรอบ ในวันอื่นๆ.

คำว่า ลูกน้อยทั้งสองเคยต้อนรับ
ความว่า คอยต้อนรับ. คำว่า ผู้กลับมา...
แต่ไกล ความว่า ผู้มาแต่ไกล. คำว่า

ฉคิลีว มิตี ฉาปาติ อตฺตโน มาตริ
ทิสฺวา ฉคิลี วีย มิตี ฉาปาติ.
อิทญฺจ เนลฺลึ กิพฺพนฺติ หตฺถิรูปกาทีหิ
กิพฺพฺตานํ อิทญฺจ เนลฺลึ สุวณฺณวณฺณํ
กิพฺพํ เวลฺลวํ ปริคฺคฺลิตฺวา ปติตฺตํ.

มยฺห เม มยฺหํ อิเม ธนา จ
ซีรสฺส ปุรา. อูโร จ สมฺปทาตตีติ
หทยญฺจ ผลติ วีย. อุจฺจฺเก เม
วิวตฺตฺนตีติ มม อุจฺจฺเก อวภูฏฺนตี
ปวิวตฺตฺนตี. สมฺมุไซ ปฏฺิภาติ มนฺติ
สมฺมุชฺชภูจฺจํ วีย . มม อฺปฺภูจฺจสิ.
ตฺยชฺชชาติ เต อชฺช.

อปฺสฺสนฺตฺยชาติ อปฺสฺสนฺตฺยธา มม.
ภมเต วียาติ กฺุลาจกฺกํ วีย ภมตี.
กาโกลาติ วณกาภา. มตา ฐฺนาติ
อทฺธา มตา เกนฺจึ นีตา ภวิสฺสนฺตี.

ดูจลูกแพะและลูกเนื้อทรายคอยชะเง้อ
หาแม่ฉะนั้น ความว่า ดูจลูกแพะและ
ลูกเนื้อเห็นแม่ของตนแล้ว วิ่งมาหา
แม่ของมัน ฉะนั้น. คำว่า เออ ก็นี่..เป็น
ของเล่นของลูกน้อยทั้งสอง ความว่า
ก็ผลมะตูมมีสีเหลืองทองนี้ เป็นของเล่น
ของลูกทั้งสอง(ของเรา) ผู้เล่นอยู่ ด้วยรูป
ทั้งหลายมีรูปช้างเป็นต้น พัดตกไปแล้ว.

คำว่า ของเรานี้ ความว่า ก็ถันทั้งสอง
ของเรานี้เต็มด้วยน้ำมัน. คำว่า และอก
ของเราตั้งหนึ่งว่าจะแตกทำลาย ความว่า
และหทัยของเราวาระจะแตก. คำว่า
ลูกน้อยทั้งสอง...แล้วมานอนกึ่งเกลือก
ไปมาบนตักเรา ความว่า ลูกชายหญิง
กึ่งไปกึ่งมาอยู่บนตักของเรา. คำว่า
ปรากฏแก่เราเหมือนมีมหรสพ ความว่า
(พระอาศรมบทนี้) เป็นประดุจสถานที่ที่มี
ความสนุกสนานปรากฏแก่เรา. บทว่า
ตฺยชฺช ตัดบทเป็น เต อชฺช แปลว่า
ในวันนี้ (เมื่อเราไม่เห็นลูกทั้งสอง) นั้น.

คำว่า เมื่อไม่เห็น ความว่า เมื่อเราไม่
เห็นลูกทั้งสอง. คำว่า อาศรมเหมือนดัง
จะหมუნไป ฉะนั้น ความว่า อาศรมบท
คล้ายยนต์ของช่างหม้อหมุนไป ฉะนั้น.
คำว่า ฝูงกาป่า ได้แก่ ฝูงกาในป่าทั้งหลาย.
คำว่า จักตายเสียแล้ว เป็นแน่แท้

อิตติ สา วิลปนต์ี มหาสตุตสสุ
 สนุติกั คนุควา ผลปจฺฉิ โอตาระตฺวา
 มหาสตุตฺติ ตฺตฺนุหิมาสินฺนิ ทิสฺวา
 ทารเกปิสฺสุ สนุติเก อปฺปสฺสุสนุติ อาน

๒๒๑๗. "กิมิทํ ตฺตฺนุหิภูโตสิ
 อปี รตฺเตว เม มโน
 กาโกลาปี น วสฺสุสนุติ
 มตา เม นฺน ทารกา.

๒๒๑๘. กิมิทํ ตฺตฺนุหิภูโตสิ
 อปี รตฺเตว เม มโน
 สกฺกนาปี น วสฺสุสนุติ
 มตา เม นฺน ทารกา.

๒๒๑๙. กจฺจि นฺ เม อญฺยุปฺตฺต
 มิคา ขาทิสฺสุ ทารเก
 อรญฺเณ อิริเณ วิวเน

ความว่า ลูกชายหญิงของเรา จักตายไป
 แล้ว หรือเป็นผู้อันใคร ๆ นำไปแน่แล้ว.

พระนางมัทรีทรงพิลาปรำพันด้วย
 ประการฉะนี้แล้ว ได้เสด็จไปเฝ้าพระ
 มหาสัตรว์ ปลงกระเช้าบรรจุผลไม้ลงเห็น
 พระมหาสัตรว์ประทับนั่งนิ่งอยู่ เมื่อไม่เห็น
 แม่ลูกน้อยทั้งสอง ในสำนักของพระภัสสตา
 นั้น จึงทูลถามว่า

๒๒๑๗. "นี้อย่างไร พระองค์จึงทรงนิ่งเฉย
 อยู่ เอกกใจของหม่อมฉัน เหมือน
 ผืนในเวลารাত্রี แม่ผู้งกาป้า
 ก็มีได้ส่งเสียงร้อง ลูกน้อยทั้งสอง
 ของหม่อมฉัน คงจักตายเสียแล้ว
 เป็นแน่แท้.

๒๒๑๘. นี้อย่างไร พระองค์จึงทรงนิ่งเฉย
 อยู่ เอกกใจของหม่อมฉัน เหมือน
 ผืน ในเวลารাত্রี แม่ผู้งนาก็มิได้
 ส่งเสียงร้อง ลูกน้อยทั้งสองของ
 หม่อมฉัน คงจักตายเสียแล้ว
 เป็นแน่แท้.

๒๒๑๙. ข้าแต่พระลูกเจ้า เหล่าสัตรว์ร้าย
 ในป่าหรือในทุ่งกว้างที่สงัด มา
 เคี้ยวกินลูกน้อยทั้งสอง ของ
 หม่อมฉันเสียแล้วหรือเอน หรือ

เกน นีตา เม ทารกา.

ว่าใคร มานำเอาลูกน้อยของ
หม่อมฉันไป.

๒๒๒๐. อาหุ เต ปหิตา ทูตา
อาหุ สุตตา ปิยวทา
อาหุ พหิ โน นิขนุตตา
ชิตุทาสุ ปสุตตา นุ เต.

๒๒๒๐. หรือว่าพระองค์ ทรงส่งลูกน้อย
ทั้งสอง ซึ่งกำลังพูดจามารักใคร่
ไปเป็นทูต หรือว่าเข้าไปหลบอยู่
ในบรรณศาลา หรือลูกน้อย
ทั้งสองของเรานั้น เทียวเล่น
คะนองออกไปในภายนอก.

๒๒๒๑. เนวาสสิ เกสา ทิสฺสนฺติ
หตุถปาทา จ ชาลิโน
สกุณานนฺจ โอบาโต
เกน นีตา เม ทารกา"ติ.

๒๒๒๑. เส้นพระเกศา พระหัตถ์และ
พระบาทซึ่งมีลายตาข่าย ของ
ลูกน้อยทั้งสองนั้น มิได้ปรากฏ
เลย หรือว่านกทั้งหลาย มาโฉบ
ฉีดยเอาไป หรือว่าใครนำเอา
ลูกน้อยทั้งสองของหม่อมฉันไป".

ตตฺถ อปี รตุเตว เม มโนติ
อปีจ พลวปจฺจุเส สฺปิโน ปสุสนฺติยา
วีย เม มโน. มิคาคติ สีหาทโย
วาทมิกา. อิริเนติ นิโรเช. วิวเนติ
วิวิเต.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **เออก็ใจ**
ของหม่อมฉันเหมือนฝันในเวลารাত্রี
ความว่า **เออก็ใจ**ของหม่อมฉันเหมือนดัง
ฝันเห็นสุบินในราตรี. คำว่า **เหล่าเนื้อร้าย**
ได้แก่ สัตว์ร้ายทั้งหลายมีราชสีห์เป็นต้น.
คำว่า **ในทุ่งกว้าง** ได้แก่ ในป่ากว้าง.
คำว่า **ที่สงัด** ได้แก่ ที่สงัดเงียบ.

อาหุ เตติ อาหุ เขตฺตฺตฺรณฺคเร
สิวิरणฺโอบ สฺนุติกิ ตยา ทูตา
กตฺวา เปสิตา. อาหุ สุตฺตฺตฺติ อนุโต

คำว่า **หรือว่าพระองค์** ความว่า หรือ
พระองค์ทรงส่งพระลูกรักทั้งสองเป็นทูต
ไปเฝ้าพระเจ้าสิริราชา ณ กรุงเชตุตร.
คำว่า **เข้าไปหลบอยู่** ความว่า หรือว่า

ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา สยิตา.

อาหุ พหิ โนติ อาหุ โน เต
ทารกา ชิทฺททาปสุตา หุตฺวา พหิ
นิกฺขนฺตา. เนวาลํ เกสา ทิสฺสนฺตฺติ
สามิ เวสฺสนฺตรเนว เตสํ กาทฺถชน-
วณฺณา เกสา ทิสฺสนฺติ, ชาลฺวิจิตฺตา
หตฺถปาทา ทิสฺสนฺติ.

สกฺกณานญฺจ โอบาโตติ หิมวณฺตปฺปเทเส
หตฺถิลิงฺคสกฺกณา นาม อตฺถิ, เตปี
อุปฺตติตฺวา อาทาย อากาเสเนว คฺจฺจนฺติ.
เตน ตํ ปุจฺจามิ “กิณฺเดหิ สกฺกณฺเหหิ
นีตา, อิตฺโต อญฺเณสํปี เกสญฺจ เตสํ
สกฺกณานํ วีย โอบาโต ชาโต, อกฺุชาหิ
‘เกน นีตา เม ทารกา”ติ.

เอวํ วุตฺเตปี มหาสตุโต น กิณฺจ
กเถสิ. อถ นํ สว “เทว กสฺมา
มยา สทฺธิ น กเถสิ, โภ มม
โทโส”ติ วตฺวา อาห

ลูกน้อยทั้งสอง เข้าไปบรรทมในบรรณ-
ศาลา.

ด้วยคำว่า **หรือว่า ... ของเรานั้น...ใน**
ภายนอก พระนางมัทรีทูลถามว่า **หรือว่า**
ลูกน้อยทั้งสองของเรานั้น เป็นผู้ขวนขวาย
ในการเล่น เสด็จออกไปภายนอก. คำว่า
เส้นพระเกศา...ของลูกน้อยทั้งสองนั้น
มิได้ปรากฏเลย ความว่า ข้าแต่พระ
เวสสันดร ผู้พระราชสวามี เส้นพระเกศา
มีสีเหมือนดอกอัญชันดำ พระหัตถ์และ
พระบาทเป็นลายตาข่ายวิจิตร ของ
ลูกน้อยทั้งสองนั้น มิได้ปรากฏ.

คำว่า **หรือว่า**นทุกทั้งหลายมาโฉบเฉี่ยว
เอาไป ความว่า ในหิมวันตประเทศมีนก
ชื่อหัสดีลิงค์ พวกมันคงโฉบพาเอาสอง
ลูกรัก แม้นั้นบินไปทางอากาศเสีย. เพราะ
เหตุนั้น หม่อมฉันจึงทูลถามพระองค์ว่า
“นกอะไรเฉี่ยวไปแล้ว คือเหมือนมีนก
อะไร แม้อื่นนั้นโฉบไปแล้วจากที่นี่, ขอ
พระองค์จงตรัสบอกว่า ‘ใครพาลูกน้อย
ทั้งสองของหม่อมฉันไป”.

แม้เมื่อพระนางมัทรีทูลอย่างนี้แล้ว
พระมหาสัตว์ก็ไม่ตรัสอะไร. ลำดับนั้น
พระนางกราบทูลพระองค์ว่า “ข้าแต่
สมมติเทพ เพราะเหตุไร พระองค์จึงไม่

ตรัสกับหม่อมฉัน, หม่อมฉันมีโทษอะไร"
แล้วจึงตรัสว่า

๒๒๒๒. "อิทํ ตโต ทุกฺขตรํ
สลฺลวิทุโธ ยถา วโณ
ตฺยชฺช ปุตุเต น ปสฺสสามิ
ชาลํ กณฺหาชินํ จโก.

๒๒๒๒. "หม่อมฉันมิได้เห็นลูกน้อยทั้งสอง
คือชาลีและกณหาชิโน ในวันนี้
นั้น เป็นเหมือนแผลที่ถูกแทง
ด้วยลูกศร การที่พระองค์ไม่ตรัส
กับหม่อมฉันนี้ เป็นทุกข์ยิ่งกว่า
นั้น.

๒๒๒๓. อิทํปิ ทฺติยํ สลฺลํ
กมุเปติ หทยํ มม
ยญฺจ ปุตุเต น ปสฺสสามิ
ตฺวญฺจ มํ นาภิภาสสิ.

๒๒๒๓. ก็การที่หม่อมฉัน มิได้เห็นลูก
น้อยทั้งสอง ทั้งฝ่าพระบาทมิได้
ตรัสกับหม่อมฉันนี้ เป็นลูกศร
เสียบแทงหทัยของหม่อมฉัน ข้า
สอง หทัยของหม่อมฉันหวั่นไหว.

๒๒๒๔. อชฺช เจ เม อิมํ รตฺตี
ราชปุตุต น สํสสิ
มณฺเณ โอกุณฺตสนฺตํ มํ
ปาโต ทฺกฺขสิ โน มตฺนุ"ติ.

๒๒๒๔. ข้าแต่พระราชบุตร ถ้าคืนวันนี้
ฝ่าพระบาทมิได้ตรัสกับหม่อมฉัน
พຽงนี้เข้า ฝ่าพระบาทก็น่าจะได้
ทอดพระเนตรหม่อมฉัน ผู้ปราศ-
จากชีวิตเสียเป็นแน่".

ตตฺถ อิทํ ตโต ทุกฺขตรนฺติ
สามิ เวสฺสนฺตร ยํ มม ฐฺญา
ปพฺพาชิตาย อรญฺเณ วสนฺติยา ปุตุเต
จ อปสฺสนฺติยา ทฺกฺขํ, อิทํ ตว มฺยา
สทฺธิ อกถนํ มยฺหํ ตโต ทุกฺขตรํ.
ตฺวํ หิ มํ อคฺคิทฺทตฺมํ ปฏฺิทนฺโต
วีย ตาลา ปตฺติตํ ทณฺเฑน ไปเถนฺโต

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า การที่
พระองค์ไม่ตรัสกับหม่อมฉันนี้เป็นทุกข์
ยิ่งกว่านั้น ความว่า ข้าแต่พระเวสสันดร
พระราชสวามี ทุกข์ใดที่หม่อมฉันถูกขับไล่
จากแคว้นแคว้นมาอยู่ในป่า และหม่อมฉัน
ไม่เห็นปิยบุตรทั้งสองนั้น การที่พระองค์
ไม่ตรัสกับหม่อมฉันนี้เป็นทุกข์ยิ่งกว่านั้น.

วีย สลฺเลน วณ ปฏิวชิฆณฺโต วีย
ตฺถนุหีภาเวน กิลเมสิ.

เพราะพระองค์ทำให้หม่อมฉันลำบาก โดย
ความเป็นผู้หนึ่ง เหมือนเฝ้าเรือนที่ถูกไฟไหม้
เหมือนเอาไม้ตีคนตกต้นไม้ตาล เหมือนเอา
ลูกศรแทงที่แผล ฉะนั้น.

อิทํ หิ เม ทพฺยํ สลฺลวชิทฺโธ ยถา
วโณ ตเถว กมฺปติ เจว รุชฺติ จ.
สํวชิทฺโธติปิ ปาโจ. “สมฺปฏิวชิทฺโธ”ติ
อตุโธ.

ด้วยว่าดวงหทัยของหม่อมฉันนี้ ย่อม
หวั่นไหวและเจ็บปวด เหมือนแผลถูก
ลูกศรแทง ฉะนั้น. บาลีเป็น สํวชิทฺโธ ดังนี้
บ้าง. อธิบายว่า แขนงตลอดพร้อมแล้ว.

โสกฺกนฺตสนฺตํ มนฺติ อปคตชีวิตํ มํ.
ทกฺขสิ โนติ เอตุถ โนกาโร
นิปาตมตฺโต, กาลสฺเสว มตํ มํ
ปสฺสสฺสีติ อตุโธ.

คำว่า หม่อมฉันผู้ปราศจากชีวิต ความว่า
ซึ่งหม่อมฉันผู้ปราศจากชีวิต. โน อักษร
ใน ๒ บทนี้ว่า ทกฺขสิ โน ดังนี้ เป็น
เพียงนิบาต, อธิบายว่า ฝ่ายพระบาท
น่าจะได้ทอดพระเนตรเห็นหม่อมฉันตาย
เสียแล้วตรงเวลาแน่แท้.

อถ มหาสตุโต “กฺกฺขลฺกถาย นํ
ปฺตฺตสํกํ ชหาเปสฺสามิ”ติ จินฺตเตวฺวา
อิมํ คาถมาห

ครั้งนั้น พระมหาสัตว์ทรงดำริว่า
“เราจักยังพระนางมัทรี ให้ละความ
เศร้าโศกเพราะบุตร ด้วยการกล่าวคำ
หยาบคาย” จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

๒๒๒๕. “นनु มทฺธิ วราโรหา
ราชปฺตฺตี ยสฺสฺสินี
ปาโต คตาสิ อญฺฉาย
กิมิทํ สายมาคตา”ติ.

๒๒๒๕. “เจ้ามัทรีรูปงามอุดม เป็นราชบุตร
ผู้มียศ ไปแสวงหามูลผลอาหาร
แต่เช้า ไฉนหนอ จึงกลับมาจน
เวลาเย็น”.

ตตฺถ กิมิทํ สายมาคตาติ มทฺธิ
ตฺวํ อภีรฺูปา ปาสาทิกา, หิมวณฺเต จ

บรรดาคำเหล่านั้น ด้วยคำว่า ไฉน
จึงกลับมาจนเวลาเย็น พระเวสสันดร

นาม พหู วนจรกา ตาปสวิชชาธราทโย
จ วิจรนุติ. โก ชานาติ, กิณฺจิ ตยา
กตฺ, ตฺวํ ปาโตว คนฺตุวา กิมิํ
สายนมาคจฺจสิ, ทหรกฺมาเร โอยาย
อรรณฺณคตฺติโย นาม สสฺสามิกิตฺติโย
วา อสฺสามิกิตฺติโย เอยฺรฺพาน โหนฺติ,
'กา นฺุ โข เม ทารกานํ ปวตฺติ,
กึ วา เม สามิกิ จินฺุเตสฺสตี'ติ
เอตฺตํปิ เต นาโหสิ. ตฺวํ ปาโตว
คนฺตุวา จนนฺทาโลเกน อากจฺจสิ, มม
ทฺคฺคตภาวสฺเสวส โทโส'ติ ตชฺเชตฺวา
นิพฺพเชตฺวา กเถสิ.

สา ตสฺส กถํ สุตฺวา อาห

๒๒๒๖. “นฺุ ตฺวํ สทฺทมสฺสสิ
เย สรํ ปาตุมาคตา
สีหสฺส วินทฺนตสฺส
พฺยคฺขสฺส จ นิฏฺฐิตํ.

๒๒๒๗. อหุ ปุพฺพนิมิตฺตํ เม
วิจรนฺตุยา พฺรหาวเน
ขณฺิตฺโต เม หตฺถา ปติโต
อุคฺคิวัณฺจาปี อัสโต.

ทรงชู้ทำให้นางตกใจกลัวว่า ดูกรรม์ตรี
เจ้าก็รูปงาม น่าเลื่อมใส, ก็ชื่อว่าในป่า
หิมพานต์ ก็มีพรานดาบสและพิทยาธร
ท่องเที่ยวเป็นอันมาก ใครจะรู้ หากเจ้า
ทำอะไร เจ้าไปแต่เช้า ไฉนจึงกลับมา
จนเย็นค่ำ ชื่อว่าหญิงละทิ้งลูกน้อยทั้งสอง
ไปป่า จะมีสามีหรือไม่มีสามีก็ตาม ไม่เป็น
อย่างนี้, ความห่วงใยมีประมาณเท่านี้ว่า
ลูกน้อยทั้งสองของเราจะเป็นอย่างไรหนอ
หรือสามีของเราจักคิดอย่างไร ดังนี้ ไม่มี
แก่เธอ เธอไปแต่เช้ากลับมาด้วยแสงจันทร์
ข้อนี้เป็นโทษของฉันทผู้ตกทุกข์ได้ยาก.

พระนางมัทรี ทรงสดับพระดำรัส
ของพระราชสวามีแล้ว จึงทูลว่า

๒๒๒๖. “ฝ่าพระบาท ได้ทรงสดับเสียง
บันลือแห่งราชสีห์ และเสือโคร่ง
ทั้งเสียงสัตว์จตุบาท และฝูงนก
ส่งเสียงคำรามก้องสนั่นเป็นเสียง
เดียวกัน ต่างก็มุ่งมายังสระ
เพื่อจะดื่มน้ำมิใช่หรือ.

๒๒๒๗. บุรพนิมิตได้เกิดมี แก่หม่อมฉัน
ผู้กำลังเที่ยวอยู่ในป่าใหญ่ เสียม
พลัดตกจากมือ ของหม่อมฉัน
กระเข้าก็พลัดตกจากป่า.

๒๒๒๘. ตทาทิ พุยตุถิยา ภีตา
 ปุถุ กตุวาน อถุชลี
 สพุพา ทิสา นมสุสิสุส
 อปิ โสตุถิ อิตุ สียา.

๒๒๒๙. มา เหว โน ราชปุตโต
 หโต สีเหน ทิปินา
 ทารกา วา ปรามภูจา
 อจฺจโกกตรจฺฉิกิ.

๒๒๓๐. สีโห พุยคุโหม จ ทิปิ จ
 ตโย วาฟ้า วเน มิดา
 เต มํ ปริยารุํ มคฺคํ
 เตเน สายมุหิ อาคตา"ติ.

ตตถ เย สริ ปาตุนฺติ เย
 ปานีโย ปาตุํ อิมํ สริ อาคตา.
พุยคุมฺสุส จาติ พุยคุมฺสุส จ
 อถุณฺเสถว จ หตุถิอาทินิ จตฺตูปทานญฺเจว
 สกฺุณฺสงฺมฺสุส จ นิฏฺฐิตํ เอกนินฺนุนาทํ
 สทฺทํ กิ ตฺวํ วสุโสสีติ ปุจฺจติ, โส
 ปน มหาสตุเตน ปุตฺตทานิ ทินฺนุเวลาย
 สทฺโท อโหสิ.

อหุ ปุพฺพนิมิตฺตุนฺติ เหว อิมฺสุส เม
 ทุกฺขสุส อนฺุวณฺตถาย ปุพฺพนิมิตฺตํ

๒๒๒๘. ที่นั่น หม่อมฉันก็หวาดกลัวเป็น
 กำลัง จึงกระทำอัญชลีนอบน้อม
 ทิศทั่วทุกแห่ง ขอความสวัสดิ
 พึงมีแต่ที่นี่.

๒๒๒๙. ขอพระลูกเจ้า ของเราทั้งหลาย
 อย่าได้ถูกราชสีห์ หรือเสือเหลือง
 เบียดเบียนเลย หมี่ สุนัขป่า
 หรือเสือดาว อย่ามากล้ำกราย
 ลูกน้อยทั้งสองของข้าพเจ้าเลย.

๒๒๓๐. สัตว์ร้ายทั้ง ๓ ตัว ในป่า คือ
 ราชสีห์ เสือโคร่ง และเสือเหลือง
 ยืนขวางทางของหม่อมฉัน เหตุนั้น
 หม่อมฉันจึงกลับมาจนพลบค่ำ".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า (ต่างก็
 มุ่งมา) ยังสระเพื่อจะเต็มน้ำ ความว่า
 ผุ่งสัตว์ต่างก็มุ่งมายังสระนี้เพื่อจะเต็มน้ำ.
 ด้วยคำว่า และเสือโคร่ง พระนางมีทรี
 ทูลถามว่า ฝ่าพระบาทได้ทรงสดับเสียง
 เสือโคร่งทั้งเสียงสัตว์สี่เท้าเหล่าอื่น มีช้าง
 เป็นต้น และผุ่งนกส่งเสียงร้องสนั่น เป็น
 เสียงอันเดียวกันมิใช่หรือ. ก็เสียงนั้น
 เป็นเสียงได้มี ในเวลาที่พระมหาสัตว์
 พระราชทาน ๒ พระลูกรัก.

คำว่า บุรพนิมิตได้เกิดมี ความว่า ข้าแต่
 สมมติเทพ บุรพนิมิตได้มีแก่หม่อมฉัน

อโหสิ. อุกุศิวนฺติ อัสถุญฺญ ปจฺฉิลคฺคณกั.
 ปุณฺณติ วิสุํ วิสุํ สพุพา ทสทิสสา
 นมสฺสสิสุสฺสั. มา เหว โนติ อมุหากั
 ราชปฺตฺโต สีหาทีหิ หโต มา โหตุ,
 ทารกา อจฺฉาทีหิ ปฺรามญฺจสา มา
 โหนฺตุติ ปตฺตยณฺตุตี นมสฺสสิสุสฺสั.

เต มั ปฺริยาวรुํ มคฺคณฺติ สามิ
 อหิ "อิมานิ ๑ ภีสนกานิ มหนฺตานิ,
 ทุสฺสปิโน ๑ เม ทิฏฺฐโจ, อชฺช
 สกาลสุเสว อาคมิสฺสสามีติ ผลิตฺตฺรูกฺเข
 อผล เวย อผล ๑ ผลิตเต เวย
 ปสฺสสามิ, กิจฺเจเน ผลาผลานิ คเหตุวา
 คิริทวารุํ สมฺปาปฺณิตุํ อสฺสโกนฺตึ, อถ
 เต สีหาทโย มั ทิสฺวา มคฺคั
 ปฏฺิปาฏฺิยา รุหมิตฺวา อฏฺุจฺจสุ. เตน
 สายั อาคตฺมฺหิ, ขมาหิ เม สามิ"ติ
 วทติ.

มหาสตฺโต ตาย สทฺธิ เอตฺตกเมว
 กถิ วตฺวา ยาว อรฺุณคฺคมนา น
 กิณฺุจิ กเถสิ. อิติ ปฏฺุจาย มทฺุที
 นานปฺปการุํ วิลปฺนฺตี อาห

เพื่อจะเสวยทุกขนี้ คำว่า กระเช้า ได้แก่
 กระเช้าที่คล้องไว้บนป่า. คำว่า แต่ละทิศ
 ความว่า หม่อมฉันนอบนบทิศทั้ง ๑๐
 แต่ละทิศ. ด้วยคำว่า ...ของเราทั้งหลาย
 อย่า... พระนางมัทรีนอบน้อมปรารธนา
 อยู่ว่า ขอพระราชบุตร(พระเวสสันดร)
 ของเราอย่าถูกสัตว์ร้ายมีราชสีห์เป็นต้น
 เบียดเบียนเลย, และลูกน้อยทั้งสองอย่า
 ถูกสัตว์ร้ายมีหมีเป็นต้นจับต้องเลย.

ด้วยคำว่า ยินขวางทางหม่อมฉัน
 พระนางมัทรีกราบทูลว่า "ข้าแต่พระสวามี
 หม่อมฉันรู้ว่ามิลาประหลาดน่าสะพรึง
 กลัวเป็นอันมาก (เมื่อคืนนี้) หม่อมฉันก็
 ผันร้าย วันนี้ ตั้งใจจะกลับมาแต่วัน
 ต้นไม้ที่มีผลก็แลเห็นเป็นไม่มีผล ส่วนที่
 ไม่มีผลกลับเห็นเป็นมีผล จึงเที่ยวเก็บ
 ผลาผลได้โดยยาก กลับมาไม่ทันถึงปาก
 ประตูป่า, ลำดับนั้น สัตว์ร้ายมีราชสีห์
 เป็นต้นเหล่านั้นเห็นหม่อมฉัน แล้วก็
 พากันมายืนขวางทางโดยลำดับ. เหตุนั้น
 หม่อมฉันจึงมาจนพลบค่ำ ขอพระองค์ได้
 โปรดยกโทษ แก่หม่อมฉันด้วยเถิด เพคะ".

พระมหาสัตว์ตรัสกับพระนางมัทรี
 เพียงเท่านั้นแล้ว ก็ไม่ตรัสอะไรอีกจนถึง
 เวลาอรุณขึ้น. จำเดิมแต่นี้ พระนางมัทรี
 ก็พิลาปรำพันมีประการต่าง ๆ ว่า